

311
463

GEORGE G. ANTONESCU

DOCTOR IN FILOSOFIE

PESTALOZZI

ȘI

Rolul moral-social al educației

„DIE GANZE TÄTIGKEIT EINER
WEISEN REGIERUNG LENKT SICH
ZUR EMPORHEBUNG UND BESSE-
RUNG DER JUGEND“.

(Pestalozzi).

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA CURȚII REGALE F. GÖBL FII

No. 19, STRADA REGALĂ, No. 19

1908

4367

16571

837 204

Pestalozzi și rolul moral-social al educației.

GEORGE G. ANTONESCU

DOCTOR IN FILOSOFIE

PESTALOZZI

ȘI

Rolul moral-social al educației

„DIE GANZE TÄTIGKEIT EINER
WEISEN REGIERUNG LENKT SICH
ZUR EMPORHEBUNG UND BESSE-
RUNG DER JUGEND“.

(Pestalozzi).

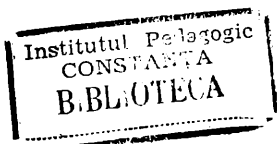

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA CURȚII REGALE F. GÖBL FII

No. 19, STRADA REGALĂ, No. 19

1908

1657

PREFAȚA

*A început a pătrunde și la noi adevărul, că fără cultură serioasă, deci, fără educația minții, a inimii și a voinței, nu poate progresa o societate, nici moralmente, nici materialmente. Incepem a ne convinge de importanța avizului dat de Suveranul nostru: **formați caractere!***

Intărirea științifică și ilustrarea aceluși adevăr, iată scopul urmărit în scrierea de față.

Motivul care m-au determinat ca, avînd acest scop în vedere, să mă rejer la Pestalozzi, sunt:

1. Faptul că Pestalozzi, dintre toți filosofi și pedagogii, s'a ocupat cel mai mult de chestiunea îmbunătățirii stărei morale și materiale a poporului și a stabilit ca mijloc principal — pe lângă oare-cari ameliorări materiale — educația.

2. Pentru că raportul dintre teoria moral-socială a lui Pestalozzi și principiile lui pedagogice, nu a fost încă suficient considerat. Cauza principală a acestui fapt este că — în afară de „Lienhard und Gertrud“ — s'a dat prea puțină atenție scrierilor special morale și sociale ale lui Pestalozzi, cum sunt: „Meine Nachforschungen über den Gang der Natur

II

*in der Entwicklung des Menschengeschlechts“; o mare parte din „Reden an mein Haus“, ș. a. Numai referindu-ne **mai ales** la **aceste** scrieri — cum am făcut în lucrarea de față—putem dobândi material suficient pentru stabilirea și clarificarea aceluia raport.*

În să menționez aci, că aproape întreg capitolul II—afară de partea finală—nu aparține la fondul lucrării, ci are numai menirea de a facilita priceperea istorică a idealului lui Pestalozzi.

Octombrie, 1907.

Autorul.

I.

ATITUDINEA LUI PESTALOZZI FAȚĂ DE SPIRITUL ȘI CULTURA TIMPULUI.

Care e atitudinea lui Pestalozzi față de curentele culturale principale, față de tendințele și idealurile timpului său ?

Pentru a da un răspuns clar la această chestiune, trebuie mai întâi să analizăm elementele cari compun cultura aceluia timp.

Un factor de mare importanță al vieții intelectuale a secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea e *curentul luminării poporului* (Die Aufklärung), reprezentat prin oameni ca *Basedow, Campe, Trapp, Salzmann, Iselin, Friedrich cel mare, Diderot, Helvetius*, ș. a. și fiind însuflețit și susținut, *în parte*, de genialul *J. J. Rousseau*.

Caracterele principale ale acestui curent sunt următoarele :

a) *Raționalismul exagerat*, care acordă intelectului suveranitate și autonomie absolută atît din punct de vedere psihologic, întrucît produsele fantaziei și manifestările intuitive și emoționale ale sufle-

tului sunt deconsiderate, în multe cazuri chiar disprețuite, cât și din punct de vedere logic, întrucât se tinde la înlăturarea tradiției și autorităților. Orice teorii supranaturaliste sau mistice asupra lumii și vieții, precum și acceptarea necondiționată a orărilor principii științifice, morale sau religioase, sunt respinse de intelectul suveran, care își asumă dreptul și datoria de a controla toate tradițiile și autoritățile și de a stabili din propria sa inițiativă și în baza propriilor sale forțe, teorii noi.

Dumnezeu, ființa universală care a creat și stăpânește *totul*, e rațiune și de aceea peste tot în natură și societate recunoaștem existența și influența rațiunii. Ordinea și regularitatea în cari se petrec fenomenele naturale și sociale nu pot fi decît efectul unei influențe raționale.

Deasemeni și produse sufletești ca *dreptul*, *limba*, *religia*, *poezia* sunt considerate tot ca un rezultat al activității pur intelectuale, ca ceva efectuat de om în mod intenționat și după anumite norme raționale. În teologie nu e admisă revelația divină, ci demonstrația logică: existența lui Dumnezeu se dovedește cu argumente logice, în special cu argumentul cosmologic și cel ontologic; răul în lume se explică prin faptul că lumea fiind mărginită, nu poate fi perfectă și deci nu poate fi lipsită de rele. Dumnezeu a creat totul în vederea unui scop; clarificarea *teleologică* a naturii e exagerată pînă la naivitate.

Legile sunt create de anumiți oameni, după norme bine chibzuite și în vederea bunului mers al societății. *Limba* nu e altceva decât un *tot* de semne convenționale inventat de oameni în mod intenționat, pentru a se putea înțelege între ei.

Aceluiaș raționalism sunt supuse *literatura și arta*. Adepți ai curentului luminării, ca *Gellert* ș. a. urmăresc în scrierile lor scopuri morale și didactice. În poezie se expun precepte morale și religioase sau se satirizează viciile. Arta plastică ne înfățișează virtuți și adevăruri întrupate în figuri alegorice. Dreptatea, iubirea, înțelepciunea le găsim reprezentate în opere de pictură și sculptură.

Nu mai puțin raționalistă este și *pedagogia*. Luminarea minții și împodobirea ei cu precepte bune, iată scopul educației. Educația voinței prin mijloace proprii nu e apreciată, în baza teoriei raționaliste, că dezvoltând și luminând rațiunea, influențăm și voința, căci acela care cunoaște răul nu-l va face, răul e o eroare. Tot atât de nesocotită e și educația sentimentului.

Prin urmare, rațiunea este atotputernică, toată realitatea materială și sufletească este explicată din punct de vedere intelectualist, totul este privit prin prisma rațiunii.

Dar rațiunea e insuficientă pentru explicarea desăvârșită a lumii și vieții: considerând totul ca fiind produs în mod intenționat și după planuri bine stabilite, nu vom ajunge niciodată a pătrunde realitatea completă.

Astfel, nu vom pricepe sau vom interpreta fals creațiunea artistică, dacă vom considera pe artist ca pe un om de știință, care lucrează în baza raționamentului logic, sau ca pe un inginer, care își calculează cu multă minuțiozitate planurile ce are de executat. Operile de artă nu sunt rezultatul judecății, ci al inspirațiunii; ele nu sunt alcătuite, ci născute de spiritul artistului. Dar chiar imaginea naturei și a divinității va fi incompletă, ștearsă, dacă va fi produsă exclusiv de rațiune.

Dumnezeu, natura, arta nu ne pătrund sufletul, n'au nici un farmec, dacă nu intervin fantazia și sentimentul. Cum ar fi posibilă credința adevărată fără sentiment, sau arta adevărată fără fantazie? S'au găsit pedagogi raționaliști, cari doreau *limitarea* sau chiar *înlăturarea* jocului la copii, alții cari recomandau părinților și școalei asuprirea tedinței și aplicației copiilor către muzică sau poezie.

Un alt efect al raționalismului este interpretarea falsă a evoluției istorice și a diverselor *forme* ale vieții istorice. Este, spre ex., posibilă o apreciere justă a istoriei vechilor popoare orientale sau a istoriei grecilor, dacă le privim *numai* din punct de vedere intelectual și teleologic, dacă deci nesocotim orce manifestări ale fantaziei și naivității în viața sufletească a acelor popoare? Sigur că *nu*.

Nu mai puțin eronat este a considera și for-

mele vieții istorice, ca religie, stat, limbă, artă, ca fiind inventate și realizate prin mijlocul calculelor raționale. Cît de unilaterală și superficială e această teorie au dovedit *Lessing, Winkelmann, Herder, Schiller* ș. a.

b) *Evdemonismul* și *Utilitarismul* sunt tot atît de caracteristice curentului luminărei poporului, ca și raționalismul. Fericirea este scopul vieții omenești. Valoarea orcărui lucru este apreciată după folosul ce-l aduce, după gradul în care ne ajută în tendința noastră către fericire. Stat, religie, știință, filosofie, artă sunt considerate ca mijloace utile și necesare pentru realizarea fericirii omenești. Mai mult, însăși moralitatea e considerată din acelaș punct de vedere: împlinirea datoriilor morale mijlocește *fericirea* vieții actuale și a celei viitoare. În modul acesta se exagerează valoarea lucrurilor ca *mijloc* pentru realizarea unui scop și se nesocotește valoarea lor intrinsecă. În special, valoarea binelui și a moralității ca scop în sine e depreciată; religia și morala sunt apreciate din punct de vedere al folosului ce-l aduc societății. În școală se recomandă *virtutea* tot din punct de vedere utilitarist, iar principiile pedagogice sunt totdeauna subordonate tendinței utilitariste; astfel, studiul limbelor vechi, în sine, este considerat de mulți ca nefolositor, ba chiar ca o piedică pentru educație și instrucție, dar el e totuși admis și încurajat în școli din motive utilitariste, anume

pentru a corespunde cerințelor timpului, chiar dacă acestea ar fi neîntemeiate. Iată ce zice *Basedow*, întemeietorul *filantropismului*: „O voi limbi vechi și străine, voi spirite chinuitoare ale tinerimei, voi lingușitori ai necugetătorilor dotați cu memorie și răbdare, când va fi posibil să purtăm numele de om bine educat, rațional și învățat, fără a fi fost corupți întâi de educația și apoi de lingușeala voastră!“ Dar *Basedow* știe bine că pentru moment acest chin e indispensabil; ceva mai mult, că numai exercitînd o metodă bună pentru studiul temeinic și repede al limbilor clasice, își poate cîștiga aprobarea și admirația contemporanilor săi. Numai cînd se va vedea, zice el, că metoda noastră duce la repede, sigură și deplină stăpînire a limbii Latine, vom fi asigurați de reușită.

Dar, în afară de aceste tendinți unilaterale exagerate, curentul luminării poporului a adus servicii reale culturii întrucît a liberat rațiunea de sub tutela autorităților și a prejudeciilor, a căutat să înlocuiască în spiritul timpului încrederea oarbă prin cercetarea proprie, credința prin știință. Cele mai mari rele sociale sunt produsul tradiției și al prejudeciului, deci al unor factori irraționali. Discordia și ura socială sunt consecințele diferenței de naționalitate, de confesiune religioasă sau de clasă socială; dar acestea nu sunt decît niște forme tradiționale și în mare parte irraționale ale vieții istorice, cari din punct

de vedere al rațiunii nu sunt necesare, ci accidentale ; ele nu se impun în mod necesar, ci sunt respectate fără control, în baza obiceiului.

Oamenii sunt egali, iată adevărul fundamental, zic raționaliștii, care trebuie să pătrundă în spiritul tuturilor, și va pătrunde odată cu civilizația și cultura rațională. Luminați mintea omului, svînturați tot ce e obicei și prejudiciu, faceți rațiunea de sine stătătoare, întăriți judecata și atunci veți nimici cauzele dușmăniei și veți întări cauzele armoniei între oameni. Omul de sus, ca și cel de jos, stăpînul și sclavul sunt în fața naturii și a lui Dumnezeu *egali*, ei au aceleași drepturi și deci diferențele de clasă sunt niște creații artificiale, pe cari cultura rațională trebuie să le distrugă.

Credința în Dumnezeu, nemurirea sufletului și autonomia morală, iată adevărata *religie* rațională ; tot ce trece peste aceste adevăruri fundamentale sunt detalii confesionale artificiale, produse ale ignoranței generale și egoizmului preoțesc. Rolul *culturei* va fi deci de a înlocui religia confesională prin cea rațională. Tot rațiunea va nimici cu timpul și ura dintre națiuni, înlocuind șovismul prin cosmopolitism. Și dacă ne întrebăm cum se face că de atîta vreme autonomia rațiunii și voinței omenești e pradă ignoranței și prejudiciului, explicația o găsim — în afară de lacunele sociale — în primul rînd în lipsa de educație bună. Facultățile și calitățile omului sunt opera

BIBLIOTECA
INSTIT. PEDAG. C-TA

gnd

lui Dumnezeu, exercitarea și dezvoltarea lor opera educației; și tot opera educației e și slăbirea și mutilarea lor. După cum un organ fizic lăsat în stare de neactivitate își pierde cu timpul forța și devine inapt de a-și mai exercita funcțiunea, tot astfel și rațiunea, judecata, dacă nu o punem în mișcare slăbește, își pierde forțele și atunci ne mai putîndu-se susține prin propria-i forță, se lasă a fi condusă de prejucii. Acolo unde judecata e suficient dezvoltată, nu pot pătrunde factori irraționali. Cînd deci educația își va îndeplini rolul și datoria ei, rațiunea va lua cîrma omenirei pentru a o îndreptă pe calea cea bună. Așa cum se prezintau sistemele de educație ale timpului, departe de a lumina mintea poporului, ele nu făceau decît să o întunece și să o slăbească; memoria era calul de bătae al educatorilor. A crede fără control aceea ce zic și scriu alții și a imita, iarăși fără controlul rațiunei, aceea ce fac alții, înseamnă a nimici autonomia individuală: memorarea și imitația sunt otrava rațiunei libere. Învățați pe oameni să facă uz de propria lor rațiune și să se încreadă în judecata lor și atunci vor începe să dispară credințele false și imoralitatea. Nimeni nu face rău cu știință; răul e frate cu eroarea și prejucii. Distrugeți pe acești din urmă luminînd mintea și veți face să dispară și consecințele lor. Iată deci idealul cel mare al curentului raționalist: *pozitiv*, ridicarea nivelului intelectual și moral al omenirei; *negativ*, distru-

gerea ignoranței și a viciului prin mijlocul educației raționale. Dar, trebuie să repetăm, educația e aproape exclusiv rațională, căci se nesocotește educarea voinței și a sentimentului; iar morala e utilitaristă, căci se nesocotește valoarea binelui moral în sine.

2. Ei bine, aceste lacune au căutat să le împlinească alți apostoli ai culturii timpului. În primul rând *Kant*, care combate în mod energic și cu succes morala utilitaristă a timpului. Nu motivele empirice trebuie să determine voința noastră, zice Kant, ci legea morală. Moralitatea trebuie considerată ca scop în sine, nu ca mijloc, și legea căreia se supun acțiunile noastre trebuie să fie *categorică*, nu ipotetică. Toate acțiunile condiționate tind la realizarea unui scop variabil, iar voința noastră e îndreptată, în acest caz, asupra unui obiect exterior, pe care *îl dorim* pentru că satisface o *necesitate*. Caracterul comun tuturilor motivelor empirice, aceea ce face ca un obiect empiric să devie scopul acțiunilor noastre, este *ideea plăcerii*: dorim aceea ce ne place. Prin urmare, motivul tuturilor acțiunilor condiționate empiric nu e altceva decât plăcerea continuă sau fericirea, deci un motiv egoist.

Legea morală e categorică, ea pretinde voinței supunere absolută, fără a avea în vedere vreun scop empiric: nici plăcerea nu trebuie să determine, nici durerea nu trebuie să împiedice

acțiunile ce ea ne dictează. A fi virtuos înseamnă a renunța la orice plăceri și a înfruntă orice dureri, pentru îndeplinirea datoriei morale. A îndeplini datoria, pentru că e datorie, iată în ce constă moralitatea. Orce tendinți egoiste sau inclinații, chiar atunci când ele ar fi în armonie cu cerințele moralității, trebuie să fie înlăturate din calea noastră către moralitate. Motivele egoiste, orcît de inofensive ar fi uneori, periclitează puritatea caracterului și face astfel să scadă valoarea morală a acțiunilor noastre. — Așa dar, pe când reprezentanții curentului luminărei poporului recomandă fericirea ca scop al activității noastre, Kant vrea triumful datoriei morale pure asupra tendinței către plăcere, triumful virtuții asupra egoismului, al personalității libere asupra ființei mărginite și determinate, triumful umanității asupra animalității. Aceasta ne indică și scopul educației. Noțiunea datoriei morale, iată steaua conducătoare a educației. Nu pe folos și inclinații trebuie să se bazeze moralitatea elevului, ci pe respectul față de legea morală.

Astfel înlătură Kant una din erorile de căpetenie ale curentului luminărei, anume *utilitarismul*. Cît privește cealaltă eroare principală, raționalismul, Kant însuș e, deși mai puțin decît reprezentanții aceluși curent, adeptul lui. Kant insistă mult ca educatorii să obișnuiască pe elevi a *judecă* acțiunile omenești din punctul de vedere al legii morale, prin intermediul exemplilor. La

fiecare exemplu vom îndreptă atenția elevului asupra chestiunii, dacă acțiunea povestită corespunde, întâi ca fapt și al doilea ca intenție, legei morale. Urmînd această cale elevul va pătrunde din ce în ce mai bine ființa și rostul legei morale. Prin urmare Kant susține, ca și raționaliștii curentului luminării poporului, că moralitatea poate fi realizată pe cale rațională. De oarece morala e bazată pe precepte și maxime, e necesar ca acestea să pătrundă în spiritul nostru; rațiunea noastră trebuie să fie formată, educată, pentru a putea pricepe legea morală. La aceasta ne servește, printre altele, *Catechismul moral*, care desvoltă în mod progresiv noțiunile fundamentale ale virtuții și legile morale. Singurul sentiment admis de Kant în morală este *respectul* față de legea morală; dar acest sentiment contrazice egoismul, întrucît stăvilește iubirea de sine.

3. A doua eroare principală a curentului luminării poporului, *raționalismul* exagerat și unilateral, care are drept consecință nesocotirea elementelor sufletești intuitive și interpretarea greșită a vieții istorice, tinde să o înlătore *curentul neo-umanist și literatura timpului*. Neo-umanii tind să răspîndească cunoașterea completă a culturai antice, nu numai a limbelor, cum se făcea înainte de ei, și să influențeze ca idealul lumii antice să pătrundă în spiritul german. Să

vedem dar, care e conținutul aceluia ideal pentru a cărui reîntrupare luptă cei mai de seamă literați și filosofi. Lumea antică reprezintă, pentru aceștia, *umanitatea desăvârșită*, ideală, adică dezvoltarea și manifestarea spontană a tuturor facultăților omenești, ca scop în sine, nu în vederea satisfacerii necesității practice. Umaniștii resping atât raționalismul unilateral care exagerează rolul și importanța intelectului, în detrimentul celorlalte funcțiuni psihice, cât și utilitarismul practic, care consideră activitatea psihică și diferitele forme ale vieții sufletești ca *mijloc folositor*, nesocotind astfel valoarea lor proprie, ca *scop în sine*. Dezvoltarea armonică a tuturor forțelor sufletești și manifestarea lor în artă, știință, religie, filosofie, etc., este idealul suprem al umaniștilor. Tendințele umaniste nu lovesc numai în idealul *luminătorilor*, ci și în acela al lui *Kant*, cu deosebirea că pe cel dintâi îl desaproabă în totul, pe al doilea îl completează numai. Moralitatea pură, care pentru Kant reprezintă idealul suprem al umanității, pentru umaniști reprezintă numai o parte, un element constituant al umanității desăvârșite. *Schiller*, referindu-se la idealul Kantian, ne arată necesitatea armoniei dintre simțuri și rațiune și importanța acestei alianțe pentru moralitate. Unde se unesc amândouă, elementul impulsiv cu cel rațional, forța sensibilă cu cea rațională, sentimentul cu legea, „acolo omul va întruni cea mai desăvârșită independență cu cel mai deplin con-

ținut de existență“. Kant are dreptate cînd susține că aprobarea simțurilor *nu garantează* moralitatea acțiunilor noastre, nu are însă dreptate cînd respinge asocierea sentimentelor la legile raționale, chiar cînd tendințele unora s'ar armoniza cu ale celorlalte. Datoria morală și plăcerea trebuie să fie strîns legate una de alta; omul trebuie să se supue *cu plăcere* rațiunii sale. „Natura prin faptul că a făcut din om o ființă rațională și sensibilă, i-a impus îndatorirea de a nu despărți ceea ce a unit ea, de a nu înlătura partea sensibilă nici chiar în cele mai pure manifestări ale părții divine și de-a nu bază triumful unei părți pe sclavia celeilalte“ ¹⁾. Rațiunea nu trebuie să-și facă din sensibilitate un dușman, ci un prieten, căci „dușmanul doborît se poate din nou ridica, cel împăcat este într'adevăr învins“ ²⁾. Armonia completă între instinct și rațiune reprezintă *umanitatea perfectă*, iar individul care o întrupează e dotat cu un *suflet frumos* („schöne Seele“). „Dacă sentimentul moral și-a asigurat senzațiile omului pînă la *acel* grad, încît *poate* lăsa fără teamă afectului conducerea voinței și nu riscă nici o contradicție din partea acestuia, atunci îl numim *suflet frumos*“ ³⁾. Un atare suflet frumos împlinește cele mai grele datorii morale cu mare ușurință, de oarece rațiunea nu va în-

¹⁾ Schiller. Über Anmut und Würde.

²⁾ „ „ „ „ „ „

³⁾ „ „ „ „ „ „

timpina rezistență, ci numai ajutor din partea simțurilor, iar simțurile nu vor avea tendinți cari ar putea fi reprobate de rațiune. Dacă pentru un om la care simțurile sunt în contradicție cu rațiunea, îndeplinirea datoriei morale e foarte a-nevoioasă, de oarece la fiecare pas el trebuie să se supue controlului legii morale; pentru un suflet frumos activitatea morală este produsul natural, *nesilit* al întregii sale ființe. Prin urmare discordia dintre inclinații și rațiune, sentiment și judecată, trebuie înlocuită printr'o intimă conexiune. Vedem dar că Schiller temperează rigorismul imperativului categoric prin asocierea inclinației și sentimentului la rațiune, dar menține *idealul moralității*.

Goethe merge mai departe: el stabilește ca ideal al umanității dezvoltarea *tuturilor* dispozițiilor pe cari natura le-a dăruit omului; moralitatea, idealul Kantian, nu e decît *una* din acele dispoziții ce trebuiesc dezvoltate armonic. *Goethe* tinde la maximum de dezvoltare *totală și armonică* a ființei omului. El ajunge astfel la o stare *supra-morală*, căci moralitatea nu reprezintă factorul suprem, ci unul dintre factorii importanți. Dacă deci pentru Kant și Schiller scopul final e omul moral, pentru *Goethe* e *unitatea armonică a existenței*. O existență fericită nu o putem găsi, decît în manifestarea *desăvârșită* a ființei noastre individuale. Un sistem de educație conform idealului lui *Goethe*, ar trebui deci să aibă în vedere *toate* însușirile ființei noastre,

la a căror dezvoltare și armonizare va tinde. A armoniza nu însemnează a da tutulor elementelor aceiaș forță, ci a da fiecăruia—conform capacității și gradului lui de intensitate—rolul cuvenit; ceea ce nu e permis este escluderea totală a vreunui din elemente, căci aceasta ar face ca armonia să fie incompletă. Precum în natură evoluția oricărui organism se face după o anumită normă și într'o anumită direcție, determinate de natura intimă a lui, tot astfel și formarea unui caracter omenesc e determinată de însușirile individuale pe cari se bazează. După cum toate calitățile viitoare ale unei plante le conține sub formă potențială semința, tot astfel și personalitatea formată nu e decît rezultatul evoluției însușirilor cuprinse în stare de potențialitate în ființa individuală. Ei bine, elementele cari compun umanitatea le găsim *potențial* la toți indivizii, dar nu *toate* au la *toți* indivizii aceiaș forță de vitalitate. Diferite elemente predomină la diferiți indivizi. Astfel, vitalitatea germenului moralității este la unii indivizi atît de redusă încît el poate fi copleșit de celelalte elemente, cari posed o mult mai mare forță; la alții, din contră, elementul moral poate fi de o forță copleșitoare pentru celelalte elemente. Așa se explică de ce întîlnim adesea indivizi dotați cu inteligență superioară, dar lipsiți de moralitate și energie, sau, vice-versa, indivizi de o moralitate irreproșabilă, dar de o inteligență mediocră, etc. Și, dacă la diferiți indi-

vizi predominantă diferite însușiri, educația armonică nu va putea stabili o normă comună pentru dezvoltarea și armonizarea elementelor umanității, ci rolul ei va fi de a tinde să ducă la maximum de dezvoltare posibil elementele slabe, cari sunt amenințate a fi copleșite, fără însă a împiedica pe celelalte în dezvoltarea lor. Prin urmare, nu putem stabili un scop suprem unic, ca spre ex., dezvoltarea judecății, sau a moralității; rolul educației este de a îngriji, a face să progreseze și a armoniza aceea ce natura și Dumnezeu au sădit în om. Educația trebuie să se facă, nu din afară înăuntru, ci dinăuntru în afară, adică scopul educației nu trebuie să ne fie impus din lumea externă, ci trebuie să răsară din propriul nostru suflet; forma care trebuie să o dăm individualității pentru a o face personalitate, nu o găsim în necesitățile și năzuințele lumii, ci în adâncul sufletului individual.

Omul adevărat liber, ca scop în sine, nu ca sclav al necesităților vieții practice și al conveniențelor sociale, omul ca întrupare a imaginii ce poartă în adâncul sufletului său, iată idealul umanității. Printre apostolii acestui ideal mai menționez pe *Herder* și *W. v. Humboldt*.

Scopul suprem al educației este și după *Herder* *umanitatea*. Prin umanitate înțelege el totalitatea însușirilor omenești dezvoltate în armonie. „Exercită și cultivă toate forțele tale sufletești și tru-

pești și anume în bun raport și în proporție dreaptă...“.

Elementele de căpetenie ale umanității sunt *religia și morala*, cari se condiționează reciproc; la acestea se adaugă *rațiunea și simțul estetic*. Cu privire la raportul în care stau aceste elemente esențiale ale umanității, găsim la Herder răspunsuri cari diferă unul de altul, de aceea e greu să stabilim în mod definitiv, dacă acel raport e de succesiune, sau de coordonare. Reprezintă vreunul dintre elemente punctul culminant al umanității, față de care celelalte elemente ar juca rolul unor trepte de evoluție, sau toate sunt elemente constitutive din a căror conexiune ar rezulta umanitatea și, dacă e astfel, au toate aceiași importanță? Une-ori *religia* este considerată ca element suveran al umanității, ea reprezintă apogeul evoluției intelectuale și morale a omului; alte-ori *religia și morala* sunt considerate ca predominante, *rațiunea* ca *mijloc* față de morală care e *scopul*, iar simțul estetic ca un element important, nu însă predominant, deci, nu de-o valoare egală cu elementul religios și moral; alte-ori, în fine, umanitatea e considerată ca rezultat al unei coaliții federative, care deci înlătură predominarea exclusivă a uneia sau mai multor forțe asupra celorlalte: „Sufletul trebuie să fie în toate forțele sale și în toate aplicările acestor forțe, acordat armonios ca lyra lui Apollo“. Această din urmă teorie pare a triumfa, dacă

avem în vedere concesiile ce face Herder realismului și raționalismului, deci elementului rațional, și atenția ce acordă educației estetice. În general idealul umanității, așa cum l'a stabilit Herder, se aseamănă mult cu cel stabilit de Goethe. De mare importanță este faptul că Herder consideră omenirea ca *perfectibilă*, ca tinzând către idealul umanității desăvârșite, iar ca mijloc pentru realizarea umanității, educația.

W. v. Humboldt cere deasemeni armonizarea forțelor, însă cu condițiunea ca această armonizare să fie adaptată individualității. Astfel se înlătură chestiunea, dacă diferitele forțe trebuie subordonate una alteia, sau coordonate, dacă una sau mai multe din însușirile omului trebuie să predomine ființa lui, sau toate au drepturi egale. Humboldt admite echilibrul forțelor, însă un echilibru caracteristic individului, nu o normă generală pentru toți oamenii. Datoria educației este de a forma individualități, de a dezvolta cât mai mult caracterul special-individual. La aceasta se adaugă interpretarea estetică ce dă Humboldt umanității: simțul pentru frumos trebuie răspîndit în întreaga națiune „și nimic nu poate fi mai important pentru lumea noastră, decît o interpretare a acestei trăsuri caracteristice. Căci nici un fel de cultură nu e mai indispensabilă ca aceasta, de oarece îmbrățișează întreaga ființă a omului și îi împărtășește adevăratul lustru și adevărata nobleță“.

Humboldt susține ca și ceilalți neo-umaniști, că întruparea umanității o găsim la Greci și că nimic nu poate ridica mai cu succes nivelul cultural al timpului, decât pătrunderea omului antic: „Omul pe care ni-l descriu scriitorii greci este alcătuit numai din elemente totdeodată simple și mari și, din multe puncte de vedere, frumoase. Studiul unui caracter, ca cel grec, trebuie să aibă o influență salutară, mai ales asupra unui timp în care din nenumărate împrejurări, atenția este îndreptată mai mult asupra lucrurilor, decât asupra oamenilor, mai mult asupra masei de oameni, decât asupra indivizilor, mai mult asupra valorii și folosului exterior, decât asupra valorii și plăcerii interne....., și în care (timp) o cultură înaltă și variată ne-a îndepărtat prea mult de la simplitatea primitivă“.

Caracteristic pentru toți neo-umaniștii este faptul că ei caută și găsesc idealul omului și deci scopul educației în însăși natura lui, nu într'o normă artificială, comună tuturilor. Desvoltați tot ce găsiți bun în om și stabiliți armonie între diferitele lui însușiri, dacă doriți realizarea umanității, scopul suprem al educației.

4. Cunoaștem tendințele unilaterale ale raționalismului și temperarea, sau mai bine zis, completarea lor de către neo-umaniști; să aruncăm o privire și asupra acelor teorii, cari răsbună nedreptatea făcută *sentimentului și credinței* de

către raționaliști. Nu rațiunea, ci sentimentul este considerat ca fiind elementul fundamental, esențial și primordial al sufletului omenesc: sentimentul și credința sunt criteriul umanității și moralității. Lumea și viața nu ni le clarifică judecata logică rece, ci pătrunderea directă, intuitivă. Această teorie a fost exprimată de filosofia credinței și literatura romantică, de acel curent de efervescentă literară (Sturm und Drang-periode), reprezentat prin *Hamann, Iacobi, Jean Paul Richter* ș. a.

Hamann dorește ca în orice activitate spiritul să nu fie divizat, ci să fie reprezentat în toată complexitatea lui. Rațiunea izolată e antipodul vieții și existenței, de aceea sistemele filosofice ale unui Wolff, Kant, ș. a., nu ne pot face să pătrundem ființa și rostul lumii și vieții. Pătrunderea intuitivă, credința și tradiția istorică sunt izvoarele adevărului. În locul rațiunii stabilește *Hamann* convingerea intuitivă a credinței. Realitatea și existența lui Dumnezeu trebuie să le simțim, *să le trăim* individual; prin experiența intuitivă și credință ne convingem, nu numai de existența lui Dumnezeu, ci și de aceea a lumii exterioare.

Rațiunea logică este exclusă de credință, căci aceea ce credem nu mai e nevoie să ne fie dovedit; *Hamann* are admirație pentru misterele religiei creștine, tocmai pentru că față de rațiune ele sunt enigmatice, fără soluție. Ca element de

mare importanță al vieții și activității sufletești consideră el *pasiunile*; dela acestea emană energie și viață pentru întreg spiritul nostru, chiar și pentru rațiune.

Iacobi, ca și *Hamann*, e adversar al raționalismului. Sistemele filosofice bazate numai pe rațiune sunt în mod necesar ateiste și fataliste, căci elementul logic care le mijlocește e *principiul rațiunii suficiente* și acesta nu poate depăși lumea limitată și condiționată, nu poate deci atinge infinitul și absolutul, autonomia și noțiunea de Dumnezeu. *Iacobi* admite teoria lui *Kant*, după care domeniul intelectului este lumea reprezentărilor, peste a cărei limită nu poate trece, el nu se poate deci ocupa decât de *fenomene*. Despre *lucrul în sine* însă, zice *Iacobi*, rațiunea nu ne poate da nici o lămurire. Realitatea, lucrul în sine, nu ni se poate revela nouă, decât în mod intuitiv. Numai prin mijlocul evidenței directe, intuitive, putem pătrunde realitatea; cunoașterea fără raționament e preferabilă cunoașterii bazată pe raționament. Această evidență intuitivă, pe care *Iacobi* o numește *credință*, ni se impune cu privire la existența lumii din afară, cu privire la moralitate, la existența și prezența lui Dumnezeu, cu privire la natura propriei noastre ființe, etc.

Origina virtuții o găsește *Iacobi* într'un *simț moral* înnăscut, într'un fel de instinct moral. Natura omului însăși, fiind bună și dotată cu energie,

tinde către realizarea binelui. Așa dar, morala nu se opune inclinațiilor, cum susține Kant, ci ea e fructul curat și desăvârșit al lor, morala rațiunii practice e rece și lipsită de viață. Isvorul conștiinței morale este în inima omului, de aceea Iacobi este adversarul oricăror principii morale absolute și universale. Individul crează din propriul său suflet și prin propriile sale forțe, morala. Ființa intimă a omului o reprezintă un spirit de origină divină, ale cărui manifestări în conștiința individuală ne revelează pe creator, pe Dumnezeu. După cum simțurile externe ne revelează existența lumii, astfel inima, punctul culminant al vieții sufletești intuitive, ne revelează pe Dumnezeu. „Lumina este în inima mea, dar îndată ce voesc a o aduce rațiunii, se stinge“.

Deși mai puțin antiraționalist, însă un entusiast susținător al sentimentului, fantaziei și individualității, e *Jean Paul Richter*. Sentimentul iubirii trebuie să fie în special și înainte de orice nutrit și dezvoltat în sufletul omului. Iubirea este centrul eticei, pedagogiei și religiei lui J. Paul, ea este o forță înăscută, care trebuie considerată mai presus de datorie. Iubirea către Dumnezeu, oameni și animale este adevărata moralitate. O deosebită importanță acordă Jean Paul educației estetice, dezvoltării fantaziei; astfel arată el mult interes și multă pricepere pentru jocurile copiilor. Cît privește scopul educației J. Paul se referă la „*omul ideal*“ de care e pătruns sufletul fiecărui

individ și care reprezintă maximum de unitate armonică a tuturilor însușirilor individuale. E vorba deci de un om inteligibil — spre deosebire de omul empiric — care însă nu e universal, ci individual. Idealul umanității nu e identic pentru întreaga omenire, ci variază dela individ la individ conform forțelor de cari dispune fiecare, intensității acestor forțe și raportului în care ele se găsesc la diferiți indivizi. Natura individuală indică omul ideal; numai cercetînd constituția sufletească a individului, căutînd să aflăm de ce calități dispune și care e forța de vitalitate a fiecărei însușiri, vom putea construi omul ideal. Prin urmare J. Paul nu acordă nici unei însușiri preponderanța, cum face Kant cu moralitatea. Totuși el pare a admite oarecare întîietate iubirei; de oarece moralitatea și religia sunt elemente fundamentale în viața sufletească, iar acestea se bazează pe iubire, iubirea e considerată ca fiind un factor important al fiecărei individualități. Mai mult, iubirea este considerată ca forța comună primordială, care stabilește legătura între indivizi, deoparte, și între oameni și Dumnezeu, de altă parte; pentru ca această legătură să fie generală, pentru ca moralitatea și religia să nu fie știrbite, sentimentul iubirei trebuie să atingă la toți indivizii minimum de forță necesară acelei armonii.

5. Vedem dar, că tendințele principale ale cul-

turei timpului sunt: întâi raționalismul și utilitarismul unite cu dorința de a lumina poporul — la curentul luminării poporului; al doilea, moralitatea pură — la Kant; al treilea, idealul umanității, ca unitate armonică a tuturilor însușirilor omenești. — la neo-umanisti; al patrulea, idealul iubirii și credinței la Hamann, Jacobi, Jean Paul Richter, ș. a.

Ș-acum ne întrebăm: ce loc ocupă tendințele și idealul lui *Pestalozzi* în mijlocul acestor curente diferite, care e atitudinea lui *Pestalozzi* față de spiritul și cultura timpului?

În *Pestalozzi* am putea zice că se sintetizează tendințele bune ale tuturilor acestor curente; în spiritul și inima lui pare a fi avut ecou orce vibrație a adevărului și binelui, mai ales a bine-lui. Elementele cari compuneau atmosfera culturală a timpului, nu toate au pătruns pe toți apostolii culturii; fiecare dintre aceștia și-a asimilat acele elemente cari erau mai accesibile spiritului lor, la unii s-au asimilat mai puține, la alții mai multe elemente, la raționaliști mai puține, la umanisti mai multe; la *Pestalozzi* cele mai multe. Spiritul lui pare a fi avut constituția necesară pentru a putea fi pătruns de toată atmosfera aceea; el are intuiția vie și puternică a lipsurilor și deci a trebuințelor timpului său. Astfel, cine poate contesta că cea mai laudabilă tendință a curentului luminării, a fost aceea de a lumina poporul, de a da spiritelor dezvoltarea

necesară pentru a le libera de sub tutela tradiției și prejudecăței, făcîndu-le de sine stătătoare. Și tocmai în acest punct curentul acela e în armonie cu Pestalozzi, cu deosebire că acesta acordă cea mai mare atenție poporului sărac și oropsit, pe când mare parte din raționaliști nu avea în vedere decît pătura de sus a societății. „Și în copii cei mai săraci și oropsiți, zice Pestalozzi, a sădit Dumnezeu o sumă de forțe morale, intelectuale și fizice, pe cari nu avem decît să le ațîțăm, să le deșteptăm, să le curățăm de nomolul brutalității și sălbăteciei“. Educația societății, dar a *întregei* societăți nu numai a unei pături sociale, iată ce vrea Pestalozzi. Pretenția celor săraci de a lua parte la cultură e un drept cetățenesc și uman, căci și în sufletul servilor noștrii se agită germenul divin al umanității, care trebuie nutrit și îngrijit. Credința în posibilitatea înălțării și înobilării genului uman, prin mijlocul educației, iată tendința comună raționaliștilor și lui Pestalozzi.

Și idealul moral al lui Kant îl găsim, deși sub o altă formă, la Pestalozzi. Moralitatea se bazează pe libertatea voinței, pe autonomia absolută a voinței, iar religia se înalță pe terenul moral și e însuflețită de idealul moral; Pestalozzi, ca și Kant, are puțină considerație pentru *cultul* religios. Deosebirea constă în faptul că unul — Kant — pretinde că moralitatea pură nu poate fi condiționată decît de conștiința datoriei,

fără vreun amestec al sentimentului și inclinației, cellalt, din contră, consideră moralitatea ca fiind pătrunsă de sentiment, nu ca pe o lege construită din noțiuni. Iubirea, mila, blîndețea, etc., sunt elemente esențiale ale moralității.

Un alt punct de asemănare, pe lîngă autonomia voinței, este moralitatea pură, altruistă, pe care Kant o opune moralei egoiste și utilitariste a curentului luminării poporului. Nimeni nu a combătut cu atita rîvnă și convingere orce tendinți egoiste și nimeni nu a adus mai mult sacrificiu personal pe altarul binelui obștesc, ca Pestalozzi. „Dacă greutățile ar fi mai numeroase și umbra forțelor ce mi-au rămas mai mică, zice el, totuși ultima răsufare a mea tinde către realizarea idealului meu“. Și cine nu cunoaște acel ideal: nimicirea mizeriei omenești, îmbunătățirea soartei celor oropsiți! Cu drept cuvînt a fost numit Pestalozzi un al doilea *Messia*.

Cît privește atitudinea lui Pestalozzi față de tendințele neo-umaniste, e destul să menționăm că idealul umanității perfecte îl consideră și el ca scop suprem al educației. Umanitatea e sădită în sufletul orcărui om (orcăre ar fi poziția lui socială și materială); rolul educației este de a o desvolta și de a stabili armonie între elementele cari o compun. Datoria noastră nu este și nici nu poate fi, de a dotă spiritul omului cu însușiri și forțe noi, ci de a pătrunde ființa celor ce posedă dela Dumnezeu, pentru a ști care trebuie

să fie influența noastră. Principiile educației nu trebuie să le căutăm pe calea speculației, ci le găsim în însăși natura omului; atât elementele, cât și forma le aflăm în noi, nu în afară. „Ființa naturii, din care isvorăște forma modului de dezvoltare de care are nevoie speța noastră, este în sine neclintită și eternă, și cu privire la artă (educație) aceea este și trebuie să fie fundamentul etern și neclintit al acesteia“.

Dar Pestalozzi, ca un adevărat apostol al filosofiei sentimentului și al creștinismului, merge mai departe ca umaniștii, întrucât admite ca forță de unire a elementelor umanității, ca bază a armoniei, *sentimentul iubirii*. Fundamentul etern al culturii noastre către umanitate, e iubirea, care e considerată ca o forță divină ce tronează în sufletul nostru și reprezintă astfel centrul educației umane. În strînsă legătură cu iubirea stă credința în Dumnezeu, care ca și cea dintîi e săpată în adîncul ființei noastre. Fără o cultură sufletească bazată pe credință și iubire, omul nu e demn de menirea ce i-a dat natura; posedînd însă o asemenea cultură, el atinge apogeul menirii sale.

Prin urmare, centrul educației umanitare este iubirea și credința: „Înălțarea naturii omenesti la umanitate prin iubire și credință, acesta e scopul suprem al educației“. Acest ideal pus în serviciul înnobilării omenirii, ne prezintă pe marele pedagog ca pe un focar al tendințelor spre bine și ideilor mari ale timpului său.

II.

A. STAREA MORALĂ ȘI MATERIALĂ A POPORULUI ELVEȚIAN

Pentru a pricepe în mod clar origina și rostul tendinței lui Pestalozzi de a înlătură mizeria poporului, de a îmbunătăți soarta celor oropsiți și pentru a aprecia just mijloacele propuse spre realizarea acestui scop, e bine să aruncăm o scurtă privire asupra stărei materiale și morale a poporului elvețian în timpul lui Pestalozzi, adică asupra faptului care l-a determinat pe acesta să sacrifice întreaga lui activitate întru căutarea celui mai bun mijloc de innobilare a neamului omenesc.

Situația politică și socială a Elveției în secolul al XVIII-lea, mai ales în a doua jumătate a secolului, e foarte tristă. În diversele cantoane toată puterea și averea era în mâinile clasei de sus, care apăsa și exploata poporul; acesta lipsit de mijloacele necesare pentru a-și satisface necesitățile materiale și morale, devenise prada mizeriei, ignoranței și immoralității. Avem rapoarte oficiale încă dela finele secolului al XVII-lea,

asupra stărei de mizerie în cantonul *Zürich*. Iată o parte dintr'un raport dela 1693 al unei comisiuni oficiale, însărcinată a face cercetări amănunțite la fața locului: „Intreaga țară se găsește în așa lipsă, încît multe din gospodăriile altădată avute trăesc acum foarte îngust,..... Se zice că prin unele locuri nu mai găsești în gospodării întregi un om pe deplin sănătos, că femei, cari mai înainte puteau cîștiga bine cu țesutul, acum sunt așa de slăbite încît nu mai știu conduce fusele....., că e de temut că pînă la începutul primăverii țăranul prăpădit de foame, cu greu va mai putea să suporte munca cîmpului, sau în caz de nevoie să mînuiască bine armele....“.

Asemenea rapoarte găsim și în secolul al XVIII-a. Ele ne descriu viața săteanului în culori atît de negre, încît am fi tentați a crede că sunt exagerate. Totuși avem indicii serioase, că rapoartele sunt exacte. Astfel, găsim o proclamație a guvernului către popor, dată în urma unei secete îndelungate, care ruinase o mare parte a populației rurale. Starea de mizerie materială pe care o presupun sfaturile cuprinse în această proclamație, corespunde celor relatate în rapoartele anterioare proclamației. Iată ce recomandă guvernul cantonului *Zürich* ¹⁾: „In vederea apropierei culesului, dela care sperăm înlăturarea *lipsei apăsătoare*, trimetem instrucțiunea noastră

¹⁾ Ne referim la cantonul *Zürich*, de oarece e patria lui Pestalozzi.

bine intenționată și fermă, către toți țărani : să nu surmeneze pe secerători la lucru, să împiedice pe *oamenii uzați și slăbiți* dela munci grele și să-i lase pe aceștia să se odihnească cel puțin câteva ore . . . la amiazi . . . Deasemeni prevenim cu cea mai mare insistență pe lucrătorii, pe cari i-a consumat foamea și lipsa, să nu încarce deodată stomacurile lor goale . . . , căci aceasta poate avea urmări periculoase . . . ”¹⁾.

Dacă ne-am baza numai pe atari rapoarte din timpurile de rea stare economică, am ajunge poate la concluzia că lipsa materială e unica și adevărata cauză a mizeriei poporului și că, prin urmare, adevăratul mijloc de îndreptare nu putea fi decât ameliorarea stărei economice. Dacă însă ne informăm și de starea materială și morală din timpurile de *belșug*, concluzia noastră va fi simțitor modificată. Iată un tablou din timpurile de belșug : Conducătorii se plîng „de viața și conduita epicureică cu jocuri și sărituri, exces și necumpătare, profanarea duminicilor și mai ales a Sf. sărbători prin vegherea exagerată, prin exces de băutură, desordini animalice, lovituri și fel de fel de delikte nocturne.” Interesant în această privință este un apel al guvernului către popor, din anul 1708. Iată o parte a acelui apel,

¹⁾ Rapoartele privitoare la starea materială și morală a populației rurale din cantonul Zürich le-am găsit într'o scriere a lui *Morf*, fost director de seminar în Winterthur, intitulată „Pestalozzi als Begründer unserer Arn.en-Erziehungsaustalten.“

destinat să fie citit poporului, dela anvon: „Cu belșugul în bucate și băuturi se face mare abuz, și nu numai de către lumea vicioasă; în loc de a fi recunoscători lui Dumnezeu, (oamenii) se dedau la excese de băutură spre sfidarea lui Dumnezeu și distrugerea propriilor lor corpuri, cari devin inapte pentru orice fel de activitate cinstită și cu timpul sunt consumate . . . , în special lucrătorii se îmbată zilnic în așa hal, încît . . . lasă lucrul de-o parte, își risipesc salariul, *își lasă femeia și copiii muritori de foame*“.

În a doua jumătate a sec. XVIII starea deplorabilă a poporului e astfel deșcrisă : „Am auzit încă de mult plîngeri asupra decăderii zilnic crescînde a moravurilor noastre; însă nimeni nu și-a închipuit poporul așa de rău, așa de necivilizat, așa de necredincios și chiar așa de sălbătecit, cum îl cunoaștem acum după cele mai evidente probe“.

Așa dar, lipsa materială nu e singura cauză a mizeriei materiale și morale a poporului; cari sunt deci cauzele principale și, în special, cari crede Pestalozzi că sunt acele cauze ?

1. *Nesocotirea drepturilor populației rurale.* În industrie și comerț sătenii erau sclavii orașenilor. Ei nu aveau dreptul de a fabrica nici cel mai simplu lucru în propriul lor sat și din propria lor inițiativă, întrucît acel fabricat se găsea la oraș; de asemeni le era interzis să lucreze aiurea, decît în orașele patriei lor și trebuiau să se

mulțumească cu munca și salariul oferit de bogătașii cantonului lor. Comerțul cu orice fel de articole, exceptând alimentele imediat necesare și băuturile, era deasemeni interzis sătenilor; nici produsele de casă nu aveau dreptul să le vîndă în sat, ci trebuia să desfacă în piața orașului cît putea; restul, în orcît de mare cantitate ar fi fost, îi rămînea posesorului.

Atari nedreptățiri provocau pierderi, nu numai materiale, ci și morale.

Justiția socială stă, după Pestalozzi, în raport direct cu umanitatea. Cu cît progresează justiția într'o societate, cu atît progresează și spiritul umanității, cu cît decade justiția, cu atît scade entuziasmul umanității. Moralitatea merge paralel cu justiția, immoralitatea cu nedreptatea. Iată de ce nedreptățirea poporului elvețian de către clasa avută și puternică, a fost una din cauzele esențiale ale decadenței, nu numai materiale, ci și morale a celui dintii. Dar clasa de sus, care a provocat mizeria economică și morală a clasei de jos, aruncă asupra acesteia din urmă vinovăția stărei deplorabile în care se găsește. Poporul este făcut răspunzător de urmările dezastruase ale sărăciei, ignoranței și immoralității, a căror pradă este săteanul, grație egoismului clasei de sus. Purtarea aceasta se aseamănă cu aceea a unui stăpîn, care, după ce a tăiat mîinile și picioarele sclavului său, îl dojenește pe acesta că nu muncește. Justiția poporului o admit cei puternici

numai *cu numele*, *pretenția* acestui drept e respinsă cu energie. Puterea este „*muma indulgenței*“, zice Pestalozzi, cîtă vreme ea de pe tron, vede justiția opusă stînd pe jos ca un scăunaș de picioare. „Cînd se arată însă urma pretenției (drepturilor), numai cunoști pe *muma indulgenței*, atunci ea stă între copii ei, ca englezii în India. Atunci ea nu-și mai cunoaște copii, nu mai vede decît popor și în popor pe dușmanul brutalității sale, care (brutalitate) nu e de vînzare nici pentru lumea întregă, cu atît mai puțin pentru lucrul de nimic care se numește dreptul poporului“. Poporul nu trebuie să aibă pretenții de justiție și libertate, el este destinat a servi interesele clasei superioare, care, *dacă vrea*, îi acordă oarecari înlesniri. Grația și bunavoința celor puternici față de popor le consideră Pestalozzi ca o scufundare a justiției în groapa de gunoi a indulgenței; iar pe țărani elvețieni îi consideră ca fiind mai sclavi, decît cei din Livonia.

2. *Dările* impuse sătenilor le răpeau o mare parte din avutul și produsele lor. Săteanul plătea *arendă* și dijmă pentru pămîntul ce muncea și cantitatea de produse ce recoltă. Cu multă insistență protestează Pestalozzi contra dijmei; iată în ce termeni se adresează el țărănilor într'un articol intitulat: „*asupra dijmei*“ și publicat în 1798 :

„Nimic în lume nu te poate sili să-ți cultivi

pămîntul tău, îl poți lăsa pentru eternitate necultivat. Totuși necesitățile soției și copiilor silesc în cele mai multe cazuri pe sărac să curețe scaetii; grija pentru iubiții descendenți înboldește adesea pe tată să-și închee viața în sudoarea feței sale și să facă roditor un teren mizerabil. Și boerul ia atunci a zecea parte a produsului. Pentru ce? Pentru care serviciu echivalent? Pentru nici unul. Tu trebuie de altfel ca fiind dator a plăti dijma, să zeciuiеști nu numai *produsul net* al pămîntului, ci și valoarea ta personală sau cel puțin valoarea proprie a meșteșugului tău, a zelului tău, trebuie să supui dijmei pe lucrătorul tău..., vitele tale, căruța ta, plugul tău, hambarul tău, casa ta și toate cheltuielile ce le faci cu lucrul pămîntului tău. Dacă din pămîntul pustiu tu faci o grădină, dealul inproductiv îl transformi în vie, terenul mlăștinos, putred, îl întărești, pămîntul cojos îl faci fructifer și îl transformi în livede, nu ai creat din punct de vedere al productibilității un teren nou, care mai înainte nu există și fără arta, zelul și cheltuielile tale nu ar fi fost realizat? Cum poate acum un om drept, care nu a ajutat cu nimic la aceasta, să pretindă a zecea parte din produs? Tu primești pămîntul ca un nimic mort, îl faci să fie ceva, înveți arta de a-i ridica mereu valoarea prin muncă neconținută.—; răsplata ta este: cu cît mai mult îi ridici valoarea, cu atît mai mult trebuie să plătești anual omului, ai cărui

strămoși îngreunau în mod arbitrar pământul, fără să-l posede“ ¹⁾).

Dijma era nu numai impusă pe cale administrativă sau judecătorească, ci era recomandată cu insistență și de către cler, care amenința pe țărani adversari dijmei cu pedeapsa dumnezeiască de a deveni ei înși-le dijmă: „vei fi asociat dracilor, cari constituiesc a zecea parte a îngerilor!“.

Un bir cu adevărat revoltător era dreptul prefectului unui ținut de a-și apropria la moartea tatălui unei familii, cea mai bună parte a succesiunii, orcît de minimă ar fi fost aceasta. În cele mai multe cazuri prefectul pretindea evaluarea obiectului ce i se cuvenea, în bani (dacă, natural, succesiunea nu consta în bani), cari erau apoi storși cu brutalitate dela moștenitori. Menționăm însă, că acest drept la succesiune nu există decît într'o parte a cantonului Zürich, nu era valabilă în *întreg* cantonul.

3. Dar isvorul cel mai adînc al mizeriei poporului era lipsa de cultură intelectuală, morală și religioasă. Clasa de sus, care avea în mînă averea și puterea grație muncii grele a țăranilor pe cari îi trată ca pe niște instrumente de muncă, mijloace necesare pentru producerea bogăției, profită de ignoranța poporului pentru a-l exploată și nu putea deci încuraja luminarea și morali-

¹⁾ Morf. op. cit.

zarea lui, fără a periclita realizarea tendințelor ei egoiste. Omul puternic și totdeodată brutal zice poporului slab: „Tu ești pentru mine!“ și îl tratează ca pe coardele unui țimbal; „ce-i pasă lui că se rup coardele, sunt doar numai *coarde!* Cîți oameni în țară, atîtea coarde are; cîte se rup atîtea aruncă deoparte, și cîte aruncă, atîtea întinde iarăși pe scîndura sa găurită și sunătoare—sunt numai coarde!“. Cel mai bun mijloc pentru a menține această stare de lucruri eră de a nu deștepta poporul din somnul ignoranței și în această tendință conducătorii erau perfect secondați de *școală și biserică*. Unicul scop al școalei eră cunoașterea *pe de rost* — priceperea cuprinsului n’avea importanță—a catechismului religios, oarecare pricepere în scris și citit și *une-ori* în socotit. Metoda uzitată eră memorizarea, repetarea mecanică a cuvintelor nepricepute și nesimțite de copil; tendința de-a desvolta judecata și a influența asupra caracterului, chiar de ar fi avut-o prin excepție vre-un învățător, nu îndrăsnea s’o manifeste, căci ar fi riscat să fie considerat ca eretic și tratat în consecință. Statul se interesă puțin de școală, căci motivele cari determinau pe conducători să fie poporul în întuneric, îi păreau mai puternice, decît motivele cari fac pe un *Salzmann*, și mai ales *Rochow* să lupte pentru luminarea sufletească a tuturilor oamenilor. Sătenii, neputînd pricepe menirea școalei, o consideră ca o instituție care, pentru lucru de nimic, le

răpește copii de-acasă unde ei ar putea fi un bun ajutor părinților. Învățători consacrați carierei didactice aproape nu existau, cei mai mulți sunt de fel meseriași, cari știind să scrie și să citească și puțin să socotească și voind să câștige ceva peste produsul meseriei lor, primesc ca ocupație secundară funcția de învățător. În ce stare de ignoranță și indiferență pentru interesele școlii erau învățătorii, putem vedea din următoarele cuvinte ale lui Pestalozzi: „Nici-unui învățător, cu puține excepții, nu i-ași încredința liniștit pe timpul iernei o vacă sau chiar un vițel“¹⁾. Școlile rurale par a fi într'adins făcute ca să muteze tocmai acele elemente ale sufletului, cari fiind dezvoltate formează baza umanității. „În catul de jos al școlii noastre, zice Pestalozzi, locuiește o mulțime mare de oameni, cari au absolut același drept la lumina soarelui și la aer sănătos, ca și cei de sus. Dar acea mulțime, nu numai că e lăsată la voia întâmplării în întunericul respingător al unor cavități fără ferestre, ci li se scot și ochii cu violență la aceia cari ar îndrăzni numai să ridice capul, pentru a zări strălucirea catului de sus“²⁾.

Reprezentanții bisericii, departe de a-și pricepe menirea și rolul lor, se mărginesc a zăpăci pe oameni cu dogme și controverse religioase, cari nici nu pot fi accesibile rațiunii sătenilor,

¹⁾ și ²⁾ citate în „*Morf*“, op. cit. p. 11.

nici nu-i pot impresiona, ci au adesea drept efect fanatismul sau cucernicia ipocrită. Credința în Dumnezeu și cultul religios e, după Pestalozzi, obiectul inimei, nu al rațiunii poporului. Religia e obiectul inimei și al faptei, al iubirii binefăcătoare; ea e mai mult o *forță* sufletească, decît idee și de aceea, nu prin vorbe pompoase și memorări de sentințe religioase se formează creștinul adevărat, ci prin exercitarea acelei forțe însăși, prin iubirea aproapelui și fapta bună.

Prin urmare, numai îndemnînd pe oameni să ia parte la suferințele aproapelui, să ocrotească pe cei slabi și să ajute pe cel lipsit, numai descriindu-le mizeria celor cu cari sunt ei în contact, ale căror lacrimi le pot vedea, a căror foame le-o pot citi în față, vom putea răspîndi adevărata religie creștină în popor. Cine a citit predicile din „*Lienhard und Gertrud*“ își va putea da seamă de misiunea preotului. Clerul din timpurile lui Pestalozzi avea însă de îndeplinit o altă misiune mai sigură de succes și mai rentabilă; el jucă rolul de apărător al intereselor celor puternici, la sate. Un exemplu în acest sens este cazul citat mai sus în care preoții amenință pe țărani datori la dijmă că vor deveni sclavii diavolului, dacă nu se vor executa.— Dacă deci avem în vedere că nici statul, nici școala, nici biserica nu se interesau de starea morală și materială a țaranului, iar stăpînii lor direcți, egoiști și interesați în cel mai înalt grad, îi con-

sideră ca pe niște instrumente de producție, sigur că starea de mizerie materială, de ignoranță și immoralitate în care se găsea poporul nu mai poate fi pentru noi o enigmă.

B. MIJLOACE DE INDREPTARE.

Starea de mizerie morală și economică a clasei de jos a determinat pe Pestalozzi, care a luat parte la suferințele poporului și l-a iubit cum puțin îl iubesc, să lupte fără șovăire la găsirea mijlocului prin care cei năpăstuiți ar putea fi scoși din nomolul lipsei și immoralității și îndreptați apoi către idealul umanității. Astfel se adresează Pestalozzi în introducerea la „Invățătorul natural“, „către cel mai de jos popor al Elveției,“: „Am văzut că ești rămas cu mult în urmă și mi-a fost milă de tine. Nu posed nici o artă, nu cunosc nici-o știință și nu sunt nimic în lumea asta, absolut nimic; dar te cunosc *pe tine* și mă dau *ție*, îți dau ceea ce am fost în stare să pătrund cu toată străduința vieții mele“.

Principiul fundamental, pe care e întemeiată întreaga operă reformatoare a lui Pestalozzi, este

că omul trebuie considerat ca *scop în sine* și nimeni nu are dreptul să-l trateze numai ca pe un *mijloc*. Toți suntem copii lui Dumnezeu și ca frați trebuie să ne iubim și să ne respectăm. Omul sărac și nenorocit nu are menirea de a fi numai mașina de producție a celui avut și suspus, ci are o valoare proprie, independentă de orice scop străin de ființa lui și dreptul sfânt de a-și trăi viața în mod complet, adică de a avea posibilitatea să-și satisfacă atât cerințele materiale, cât și pe cele sufletești.

A-l ajuta pe om să dobândească dela societate acest drept natural și divin este datoria noastră de creștini, a-i răpi acest drept, e o crimă.

Revenim acum la chestiune: cari sunt mijloacele indicate de Pestalozzi pentru a scoate poporul din mizerie, pentru a-i redă dreptul său?

Unul din mijloace, nu însă cel mai important, e *îmbunătățirea soartei materiale*. Mai presus de orice drept de proprietate e dreptul orăru om la hrană și acoperămînt, căci „Dumnezeu a dăruit bunurile pămîntești neamului omenesc în genere și nimănui în mod exclusiv”. Individul renunțînd la independența sa naturală pentru a se supune legilor sociale, face acest pas în vederea unor drepturi pe cari societatea se angajează a i le garantă, în schimbul supunerii lui. Așa ar trebui să fie; de fapt însă, omul supus nu se bucură de dreptul său social: cel slab este victima celui puternic, cel sărac victima celui

avut; pentru cel d'întîi protecția legilor pare a fi cu totul esclusă, el își duce viața cu multă greutate, fiind pradă mizeriei, injustiției și necinstei. Această stare de lucruri face pe cel asuprit să devie invidios, infidel, laș, hoț și să se revolte contra orcărui om mai puternic sau mai avut, chiar cînd starea acestuia din urmă n-ar călca dreptul și libertatea nimănui. Proprietatea, zice Pestalozzi, trebuie respectată, dar modal cum ea e utilizată trebuie reformat; usufructul proprietății mari trebuie limitat atît, cît e necesar pentru a asigura și usufructuarului secundar, celui subordonat mării proprietăți, acea satisfacție pentru a cărei dobîndire a acceptat jugul social. Oamenilor săraci, cari au aceleași drepturi *naturale* ca și cei avuți și cari au de purtat greutăți sociale mai mari ca aceștia din urmă, li se cuvine de sigur o situație care să le garanteze o existență satisfăcătoare și demnă, în mijlocul nostru. A le face posibilă o atare situație însemnează a le acorda dreptul lor de concetățean, nici de cum a le face pomană.

De fapt proprietatea mare crește din ce în ce, iar statul permite grămădirea nelimitată a veniturilor celor avuți, ceea ce face să crească mizeria materială și împreună cu aceasta și cea morală a celor săraci. Mai mult, cînd efectele mizeriei poporului încep să se manifeste și devin amenințătoare pentru ordinea socială, vina nu este aruncată asupra acelor cari prin egoismul

lor au făcut să se nască și să se desvolte în sufletul poporului idei și sentimente josnice, ci asupra acelor cari, după ce le-a fost mintea turburată și inima înveninată, au devenit bestii conduse numai de instinctul conservării și de ură.

E datorია statului, care pretinde dela cel sărac respectarea proprietății celui avut, de a pretinde și dela cel avut ca, la utilizarea proprietății sale să aibă în vedere și drepturile acelor săraci, cari depind de el și de proprietatea lui. Iar dacă statul nu-și îndeplinește această datorie, el nu are dreptul să reprobe tendința membrilor săi de a restabili justiția acolo unde a' fost călcată în picioare, sau de a o întări acolo unde a fost slăbită. Națiunea, ai cărei cetățeni nu au această tendință, e supusă peirei morale, iar individul care nu susține justiția generală și nu combate nedreptatea publică și origina acesteia, e lipsit de simțul umanității. Natural că asemenea tendinți pot degenera, dând naștere la turburări grave, la revolte, și că atari izbucniri periculoase trebuiesc evitate; dar ar fi monstruos, ca în acest scop să mutilăm o parte din societate, silind-o prin mijloace violente să se supue la măsurile arbitrară și nedrepte ale celeilalte părți. În baza faptului că diferite forțe și virtuți sufletești pot degenera, nu ne este permis a le distruge, sau a le slăbi cît mai mult pentru a nu putea deveni motorul vreunei turburări.

Prin urmare, nerespectarea drepturilor sociale

ale tuturilor cetățenilor poate avea două consecințe, una extremul celeilalte și amîndouă tot atît de periculoase : or revolta, or amorțeala simțului umanității. Dacă revolta are urmări triste, nu mai puțin de plîns e starea unei națiuni lipsită de virtutea socială, indiferentă față de călcarea sau nesocotirea drepturilor generale. O atare națiune „încărcată cu blestemul jugului social, fără energie socială, lipsită de orice autonomie satisfăcătoare, de orice sentiment întăritor, joacă cu inelul de nas pentru pîine, se pleacă în genuchi și se dă peste cap în fața omului, care a învățat-o acest joc cu biciul în mîină“ ¹⁾.

O guvernare cinstită este aceea care tinde a asigura fiecărui individ muncitor locuința și pîinea de toate zilele pentru el și familia lui, căci numai astfel omul rămîne *om*, pe cînd nesatisfacerea cerințelor naturale îl abrutizează și îl face să decadă din ce în ce, pînă ajunge acolo unde omul nu mai e om. În special insistă Pestalozzi asupra dreptului ce are omul de a munci și datoriei societății de a-i procura posibilitatea muncii. Prețul muncii trebuie însă să fie determinat, nu de principiul cererii și ofertei care în genere tinde la micșorarea valorii muncii, ci de necesitățile lucrătorului. Pestalozzi respinge deci criteriul economic dar egoist al celor mai mulți proprietari și capitaliști, de a produce cît mai

¹⁾ Pestalozzi. *Meine Nachforschungen über den Gang der Natur in der Entwicklung des Menschenschlechts*. Zürich 1886, p. 39.

mult cu cheltuială cît mai puțină, și îl înlocuește cu unul moral, anume de a ridică valoarea muncii atît, cît e necesar pentru a asigura lucrătorului și familiei lui o existență satisfăcătoare. Această măsură ar avea, pe lîngă scopul economic de a limita pretențiile exagerate ale celor avuți în favoarea cerințelor de primă necesitate ale celor săraci, și un scop moral, anume de a învinge pe cît posibil egoismul celor bogați și de a ajuta la înălțarea gradului de cinste și demnitate a poporului, care nu ar mai fi silit nici să fure, nici să cerșească pentru a-și crea mijloace sufîciente de existență, ci le-ar dobîndi prin propria sa muncă.

Dar cine va trebui să realizeze și să pue în aplicare asemenea măsuri salutare pentru popor? În primul rînd clasa de sus, cei puternici, cari primind averea și puterea, trebuie să accepte și datoria de a ocroti pe cei săraci și slabi. A considera puterea și averea ca un dar, pe care îl primim fără a fi datori să dăm ceva în schimb este immoral, căci înaintea lui Dumnezeu și a moralei toți avem drepturi și datorii și nimeni nu are *numai drepturi* sau *numai datorii*. Am fi poate tentați a opune teoriei lui Pestalozzi drepturile dobîndite prin *capacitate*, prin *calități superioare*. La aceasta însă, ne-ar răspunde Pestalozzi, că natura sau Dumnezeu acordînd cui-va capacitatea sufletească superioară, îi acordă prin aceasta, sub formă potențială, puterea și pentru a nu fi ne-

drept, îi impune totdeodată și *datoria* de a lumina și ocroti pe cei slabi.

Un alt principiu pe care bazează Pestalozzi această datorie a clasei de sus, este principiul activității generale. Toți trebuie să muncim, căci numai astfel existența are un rost. Pentru clasa de sus, care nu are nevoie să muncească în vederea satisfacerii necesităților vieții, munca va consta în ocrotirea clasei de jos.

Faptul că cei avuți și puternici nu-și îndeplinesc această datorie sfântă e, în parte, efectul distanței prea mari între clasele sociale. Cum va putea boerul să ajute pe țăran, dacă nu-i știe nevoile și cum i-ar putea ști nevoile dacă nu îl cunoaște. Prăpastia care separă pe unul de altul e prea mare, pentru ca cel puternic să poată fi impresionat de starea celui slab și cel slab să poată avea încredere în cel puternic. „Simțeam, zice Pestalozzi, că poporul se încrede numai în acela care îl cunoaște pe el și tot ce e al lui, că ascultă numai pe acela care-l iubește și nu crede pe nimeni că îl iubește, decât pe acela care într'un mod oarecare i-a dat mână de ajutor“. Fără o apropiere simțitoare între clasa domnitoare și cea supusă nu se poate face — or cîtă bunăvoință ar avea cei de sus — o îmbunătățire reală a stărei poporului. În „Lienhard und Gertrud“ ne-a arătat Pestalozzi cum, prin conlucrarea câtorva oameni de bine ai clasei de sus (Arner, Pfarer Ernst, Glühli), secondați de elemente bune ale

poporului (Gertrud), se poate realiza apropierea claselor, condiția necesară pentru restabilirea *păcei sociale*.

O altă cauză este *egoismul clasei de sus*, care o face să-și aproprie *toate* drepturile și să impue clasei supuse *toate* datoriile. Această tiranie care zdrobește libertatea și drepturile poporului, e contradictorie scopului social și se bazează pe elementul animalic al naturii omenești, care când posedă forța și nu este subordonat elementului moral, nu poate decît să abuzeze de slăbiciunea altora. Tirania nu e altceva, decît asuprirea dreptului social de către libertatea naturală a puterii. Și, dacă sub presiunea tiraniei barbare poporul singerează, sub presiunea celei civilizate el *ținjește*.

Origina indiferenței și egoismului clasei dominante o găsește Pestalozzi în *immoralitate* și *irreligiositate*: Simțul moral și credința creștină sunt singurele elemente cari pot alcătui o punte de trecere deasupra prăpastiei care separă clasele sociale. Natural că soliditatea punții va depinde de calitatea elementelor cari o compun: dacă tendințele altruiste și creștinești ale clasei de sus sunt sincere, atunci și legăturile sale cu poporul pot fi trainice. Prin urmare, una din condițiunile esențiale pentru realizarea păcii și binelui social este cultivarea simțului umanității și a sentimentelor religioase, la clasa de sus. „Progresul evlaviei și luminării clasei de sus este fundamentul bunei stări a celei de jos“.

Consecința directă a unui sistem de educație bazat pe acest principiu ar fi, dezvoltarea conștiinței datoriei, iar consecința indirectă, *îndeplinirea* datoriei ce au oamenii avuți și puternici de-a ajuta și proteja pe cei săraci și slabi. Un suflet uman și creștin va ține totdeauna cont de dreptul natural și divin al semenilor săi la o viață materială satisfăcătoare și va exercita o influență salutară asupra vieții lor morale. Și, dacă tiranul egoist atrage toate drepturile de partea sa, datoriiile punându-le în sarcina poporului, creștinul altruist, din contra, va acorda cât mai multe drepturi poporului lipsit și își va impune lui însuși cele mai grele datorii.

Și acum naște întrebarea dacă cultivarea moralității și religiosității la clasa de sus, care (cultură) e un factor *necesar* al ameliorării soartei poporului, este și *suficientă* pentru realizarea desăvârșită a aceluia scop. Nu, și iată de ce: ajutorul material, singur, poate fi de folos în cazul când mizeria poporului este numai materială, când aceasta e însă și materială și morală, el nu poate fi de un folos real, decât dacă e însoțit de ajutorul moral și e, din contră, dăunător dacă influențează izolat. Ce-i folosesc omului bunurile pămîntești, dacă nu posedă cultura intelectuală și morală necesară pentru a le utiliza cu pricepere și avînd drept scop binele? Fără concursul moralității, progresul material provoacă în cele mai multe cazuri întinderea din ce în ce cres-

cîndă a viciului. Ce efect poate avea, spre ex., recolta abondentă asupra unui țăran, sau salariul mare asupra unui muncitor, dacă ei fiind sclavii alcoolului, în loc de a profita de creșterea venitului pentru a face să prospere starea materială și sufletească a lor și a familiilor lor, jertfesc totul viciului de care sunt stăpîniți? Și cu cît venitul lor se va mări, cu atît mai abondent își vor nutri viciul, făcîndu-l astfel să progreseze. Am indicat mai sus efectele desastruase pe cari le-a avut un an de belșug mare, la începutul secolului al XVIII-a., asupra poporului vicios. Apoi, pe lîngă moralitate se cere capacitatea și priceperea de-a munci. Ce va folosi săteanului pămîntul, dacă nu știe să-l cultive, sau muncitorilor mărirea salariului, dacă ei nu se pricep să muncească?

Adevărata avere a omului din popor constă în forțele și facultățile sale fizice și psihice; dar acestea nu pot fi aplicate cu succes, decît dacă sunt cultivate și dezvoltate pe cale educativă. „Și celor mai săraci și năpăstuiți copii, le-a dat Dumnezeu o mare sumă de forțe morale, intelectuale și fizice, pe cari trebuie să le agităm, să le deșteptăm....

Atunci ele vor străluci cu o lumină clară, vor apare ca o facultate și forță de activitate superioară și se vor dovedi capabile pentru aceea ce poate satisface spiritul, pentru aceea ce poate mișcă inima în cea mai adîncă a sa înclinație.

Formarea și dezvoltarea tuturilor acestor forțe este *unicul* mijloc, care poate fi dat celui sărac pentru asigurarea necesităților esențiale ale existenței sale umane. Pretenția săracului la această cultură este dreptul său cetățenesc incontestabil, ca o compensație a pierderii pentru totdeauna a dreptului de participare la bunurile pămîntești¹⁾.

Datoria statului nu este de a *dăru*i poporului bunurile materiale necesare, ci de a-i da *posibilitatea intelectuală, morală și materială de a-și ajuta singur*, de a-i da spațiu, forță și imbold să-și îngrijească singur de trupul și sufletul său.

Sigur că atari măsuri educative trebuie să fie sprijinite de îmbunătățirile materiale menționate mai sus, căci orcît de capabil ar fi un om să muncească și orcît de moral pentru a da o bună întrebuințare rodului muncii sale, dacă ocazia de a munci îi lipsește, sau răsplata muncii sale e prea mică pentru a-i putea satisface necesitățile sale și ale familiei, el va trăi tot în mizerie.

Prin urmare, măsurile economice și cele educative merg paralel, cele educative avînd însă preponderanța. Dă poporului, zice Pestalozzi, aceea ce se găsește în el însuși, stimulează aceea ce el însuși posedă, înviorează umanitatea care rezidă în el și fă tot posibilul în acest scop, și atunci el va putea să-și ajute singur și își va ajuta chiar singur în puținul de care are nevoie.

¹⁾ Citat în Morf. op. cit. pag. 32.

Dacă acum am căută să sintetizăm într'o formulă logică diferitele măsuri de ameliorare propuse de Pestalozzi, rezultatul ar fi următorul :

1. Pentru ca cei avuți și puternici să nu abuzeze de puterea lor în detrimentul clasei de jos, ci, din contră, să ocrotească pe cei lipsiți și slabi, ei trebuie să fie cultivați intelectualmente și moralmente (religia e, după Pestalozzi, în strânsă legătură cu morala).

2. Pentru ca oamenii din popor să poată, pe de-o parte să-și procure o mai bună stare materială, pe de altă parte, să o utilizeze spre binele lor și al familiei lor, ei trebuie să fie de asemeni cultivați moralmente, intelectualmente și fizicește.

Concluzia generală este deci : **Cultura e mijlocul fundamental de ameliorare a stărei poporului.**

Cultura se realizează prin *educație*. Să cercetăm deci mai de aproape rolul ce are de îndeplinit educația ca factor al progresului social.

III.

EVOLUȚIA MORALĂ A OMULUI ȘI ROLUL EDUCAȚIEI ÎN ACEASTĂ EVOLUȚIE.

Pestalozzi deosebește trei trepte principale în evoluția ființei omenești : starea naturală, socială și morală, cărora le corespund, copilăria, adolescența și maturitatea. Baza psihologică a acestei evoluții o formează : instinctul, intelectul și voința.

În primul stadiu omul consideră lumea numai din punct de vedere al necesităților individuale, fără a ține seamă de vre-un mediu social; și în acest caz își bazează toate pretențiile sale pe dreptul natural.

În al doilea stadiu el consideră lumea tot din punct de vedere individual, *dar ținând seamă de starea socială*, ș-atunci el își sprijine cerințele pe dreptul social. În al treilea stadiu el privește lumea din punct de vedere al înălțării și înobilării sufletești și are drept normă moralitatea.

Să analizăm deci, cele trei stadii și să stabilim raportul dintre ele.

Starea naturală, în adevăratul sens al cuvîntului, e caracterizată „prin cel mai înalt grad de nevinovăție animală“. Această stare durează atîta timp cît omul își poate satisface cerințele instinctului fără muncă și se găsește în absolută siguranță față de semenii săi. Amorțeala intelectuală, libertatea simțurilor și a fantaziei și lipsa de griji și alte neplăceri, condiționează fericirea ș-odată cu aceasta bunătatea și nevinovăția omului natural. Este starea unui om, înainte de a fi cunoscut binele și răul sau, conform tradiției religioase, starea omului înainte de a fi căzut în păcate.

Dar o atare stare este oare posibilă? Trăit-avreodată neamul omenesc fără a cunoaște răul, încrezător în tot ce-l înconjoară, fără griji și independent de orice stare de lucruri sau voință străină? Da, însă numai o clipă, tot atît cît durează absoluta puritate în starea copilăriei individuale; este clipa în care omul vine pe lume, o clipă aproape imperceptibilă, care de-abia a apărut și dispare. Odată cu primul țipăt, depășește copilul starea purității absolute. De aci înainte fiecare nemulțumire, fiecare necesitate nesatisfăcută îl depărtează mai mult de acel punct. Tot astfel și neamul omenesc în genere, își pierde inocența și puritatea naturală la prima nemulțumire, la prima eroare. Tot ce se opune existenței naturale desăvîrșite reprezintă o cauză a răului. Cu cît omul natural cunoaște mai bine

răul trecut, suferă mai mult de cel prezent și se teme de cel viitor, cu atât inocența regresează și brutalitatea progresează.

Temelia naturii noastre animalice este instinctul, sprijinul ei, este bunătatea naturală ; cîtă vreme aceste elemente fundamentale sunt în deplină forță și siguranță, omul e inocent și binevoitor, la prima lor șovăire însă, clădirea începe să se deterioreze și cu cît ele devin mai slabe, cu atât edificiul purității naturale devine mai nesigur pînă ce se prăbușește devenind o ruină, dar o ruină care e de mare importanță pentru evoluția morală a omenirii. Omul păstrează o amintire vagă despre existența acelei stări de completă inocență. „Posed o dispoziție de a mă imagina pe mine însumi ca bucurîndu-mă de deplina forță a instinctului și de completa puritate a bunătății mele, tot așa cum, după ce am pierdut un braț sau un picior, mi se pare, une-ori, a fi tot în posesia lui“ ¹⁾.

Dacă am cerceta ce înțelege Pestalozzi prin această dispoziție, pe care nu o definește în mod clar, am ajunge, cred, la concluzia că ea nu poate fi altceva, decît conștiința posibilității de-a fi a unei stări de inocență, căci conștiința ce omul are despre vinovăția sa, despre faptele sale rele, presupune conștiința inocenței. Limita însă, ce stabilește Pestalozzi între starea de inocență și starea de brutalitate nu e aceeași ca limita ce

¹⁾ Pestalozzi. Nachforschungen....., p. 91.

oamenii în genere stabilesc între cele două stări. Aceștia acordă unei mai mari sfere de manifestări instinctive calitatea inocenței.

Ei bine, această dispoziție, sau conștiința a inocenței este elementul primordial și unul dintre elementele esențiale ale moralității. Prin intermediul aceleia îmi imaginez inocența dispărută sau, mai bine zis, îmi reprezintă starea mea ca fiind în afară de pericolul păcatului. Oamenii din societate, cari deci au fost pradă relelor și păcatelor, vor privi inocența din două puncte de vedere, după cum vor considera-o ca o stare *antecedentă* sau ca o stare *succesoare* răului. Și într'un caz și în celălalt omul nu e sclavul răului; în primul caz însă, răul n'a avut absolut nici o influență asupra lui, omul nu a cunoscut răul de loc, în al doilea caz l-a cunoscut dar s'a liberat de sub jugul lui. E vorba deci, pe de-o parte de starea purității naturale, pe de alta, de starea nevinovăției morale. În starea naturală primitivă răul n'a existat, în cea morală el va fi nimic.

Din aceste două idei ce-și pot forma oamenii despre nevinovăție numai una, cea d'a doua, poate deveni pentru ei un *ideal*. Odată ce am cunoscut răul nu mai putem reveni niciodată la puritatea naturală absolută, care presupune tocmai ignorarea completă a răului; putem însă să *îvingem* răul, să tindem a ne sustrage influenței lui; în loc de a fi dominați de el, să-l dominăm. Da, însă *tendința* de a realiza un lucru, e un element

diferit de *ideea* ce avem despre acel lucru. Or, pînă acum știm numai că omul, posedînd pe de-o parte conștiința vagă a inocenței naturale, fiind supus, pe de altă parte, răului, își poate forma două imagini, două idei, despre starea de nevinovăție — ignorarea răului sau dispariția lui — și tot aceste motive îl conving că o revenire la prima stare e imposibilă, iar o trecere la a doua stare e posibilă din punct de vedere *logic*; întrucît se poate considera pe el însuși ca fiind lipsit de elementul răului, omul își poate imagina propria lui ființă ca fiind în afară de păcat, ca fiind aceeași ca în starea de inocență absolută, *minus ignorarea răului*. Ce-l face însă pe om să considere starea nevinovăției morale și ca o stare *posibilă realmente*, nu numai din punct de vedere logic? Mai mult, ce-l face să *tindă* la realizarea acestei stări? Este *forța morală*, element divin sădit în sufletul nostru pentru a ne salva din ghiarele brutalității.

Din contopirea acestei *forțe* cu *ideea* posibilității de-a nimici în ființa noastră elementul rău, naște idealul perfecțiunii morale. „Dacă la acest ultim punct de vedere asociez energia de a tinde către aceea ce recunosc și trebuie să caut ca mai nobil și mai bun, atunci această imagine a inocenței va deveni pentru mine idealul perfecțiunii către care tind, prin urmare fundamentul stărei mele morale“ ¹⁾.

¹⁾ Pestalozzi. Meine Nachforschungen, etc., 91.

Așa dar, chiar în starea naturală, animalică, găsim elemente prielnice moralității și prin urmare reprezentantul acestei stări în individ, adică instinctul, nu constituie *in sine* un element opus moralității, ci, din contra, condus fiind de rațiune și voință, el e un element prielnic evoluției morale. Natural că poate deveni contrar moralității, dacă e condus de pasiune și egoism. Nu trebuie, deci, să asuprim forțele instinctive, cum pretind moralisții riguroși, ci să le menținem și să le armonizăm, ele fiind adevărata materie a voinței.

* * *

Cum se prezintă omul natural, după ce a depășit pragul inocenței absolute? El devine din inocent, brutal. Din momentul în care e nevoit a-și procura prin muncă satisfacerea necesităților și a-și asigura prin grije și luptă persoana lui, sclavul instinctului își pierde liniștea sufletească și bunăvoința cari-l caracterizau, atunci când fără neplăceri își procură cele necesare. Animalul bine hrănit nu se atinge de nimeni, cel flămînd sfîșie pe oricine îi iese în cale. Omul natural în stare de brutalitate nu vede înainte, decît cerințele instinctului egoist. Cine i se opune este ucis, cine i se supune trebuie să-l servească. Arcul cu care omoară pe adversar, îl prețuește mai presus de femeea și copiii lui. „Acum nu mai este în pieptul lui bunăvoință, femeea e sclava lui, omul

mai slab ca el e servul lui“. — „Lumea care îl înconjoară tremură înaintea lui, voința lui este legea vecinului, pe care o susține cu biciul, cu sabia, . . . , el gonește din caverna sa pe femeea posedată și pe propriul fiu ; pe acest barbar încă îl numim om natural“ ¹⁾).

Dar această stare nu durează mult, căci pe de-o parte experiența zilnică îl convinge pe barbar că orcîta putere ar posedă, tot nu e deplin asigurat contra tuturilor pericolelor la cari l-ar expune semenii lui tot atît de egoiști, pe de altă parte instinctul conservării îl îndeamnă să-și asigure existența și liniștea. Astfel ar ajunge omul la convingerea, că ar fi bine ca nimeni să nu aibă a suferi dela semenii săi neajunsuri și, vice-versa, ca nimeni să nu facă rău semenilor săi... „cînd văd pe-un om ucis înaintea ușei mele, egoismul mă duce în mod necesar la ideea că oamenii m'ar putea ucide *pe mine*, cum l-au ucis pe el. Această idee atrage după sine o a doua: ar fi bine ca nimeni să nu fie omorît, nici eu, nici el ²⁾).

Dar cum se explică faptul că omul barbar, brutal, ajunge la o atare soluție ? Instinctul îl îndeamnă să-și asigure existența, dar nu-i indică mijlocul, iar în experiența zilnică nu vede alt mijloc de cît lupta sau sclavia.

Aci intervine iarăși primul element salvator al

¹⁾ Pestalozzi. *Meine Nachforschungen*, etc., 87.

²⁾ „ „ „ „ „ 93.

umanității: conștiința inocenței naturale. Aceasta îl determină pe omul brutal să creadă în posibilitatea unei vieți comune liniștite. Oamenii au fost odată binevoitori față de semenii lor, de ce n-ar fi și de aci înainte !

Iată dar, cum instinctul conservării ne indică scopul, iar germenul bunătății naturale, mijlocul. Scopul e egoist, mijlocul altruist. Cum însă scopul predomină mijlocul, comunitatea socială e bazată mai mult pe egoism, decît pe altruism, mai mult pe interesele personale ale indivizilor, decît pe binele comun.

Starea socială ca o imediată continuare a stărei naturale, nu e bazată pe adevărul pur și dreptatea absolută. Omul social, ca și cel natural, își permite orce nedreptăți față de alții, numai lui să nu i se întîmple vre-o nedreptate. Cultura socială, ca atare, nu apără ființa mea de urmările egoismului animalic. Numai cînd sentimentul nedreptății se unește în sufletul meu cu acea bunătate naturală și cu forța morală care mă îndeamnă la bine, devin util societății și binevoitor față de semenii mei. Numai ca *ființă morală* și prin propria mea voință pot ajunge la acea dispoziție sufletească, ce face pe om să fie mai bucuros a suferi el nedreptatea, decît a fi nedrept față de alții.

Așa dar, elementele constituante ale vieții sociale sunt egoismul și conștiința bunătății naturale. Intrucît societatea se bazează numai pe

aceste elemente, ea nu reprezintă decît o îmblînzire a stărei de brutalitate naturală, nicidecum însă o învingere sau subjugare a acesteia din urmă. Numai *cînd și intrucît* intervine elementul *moral*, brutalitatea și barbaria pot fi învinse, pentru a fi înlocuite prin *simțul umanității*. Forța morală este aceea care face ca acea conștiință a inocenței naturale, care la origina societății a servit drept *mijloc*, să se desvolte atît, încît să devie ea însăși *scop*.

* * *

Ș-acum să analizăm de aproape starea socială și diferența dintre aceasta și cea naturală.

Omul nu renunță la starea naturală, decît atunci cînd ea i-a devenit absolut insuportabilă, anume, cînd bunătatea naturală a fost cu totul subjugată de tendințele egoiste. Atunci el trece la starea socială în speranța că astfel va tempera influența nefastă a brutalității și a egoismului asupra liniștei și siguranței sale și își va putea satisface cu mai multă ușurință necesitățile naturale.

Barbarul primește, deci, limitarea brutalității sale, avînd în vedere numai *interesul propriu*. El renunță la o parte din pretențiunile sale, numai pentru a-și putea satisface cu mai multă siguranță cealaltă parte; și caută să reducă pe cît e posibil *îndatoririle lui* și să-și sporească *drepturile* lui față de alții. Orce forță pe care și-o

poate apropria în sînul societății și orice mijloc dibaci, care îi poate servi la aceasta, le utilizează egoismul animalic în interesul său. Și, cu cît forța de care dispune un individ în societate e mai mare, cu atît se ațîță mai mult egoismul lui și cu atît mai intensă e și tendința brutalității lui naturale de a-și impune exigențele. De altfel această consecință e naturală pentru cine admite ca motiv al trecerei dela starea naturală primitivă la cea socială, slăbirea din ce în ce crescîndă a inocenței și bunătății naturale. Căci dacă pe de-o parte bunătatea naturală e redusă la minimum de forță, pe de altă parte societatea acordă unor indivizi puteri sociale mult mai mari decît ale altora, sigur că brutalitatea celor d'întîi va spori, acele forțe fiind puse în serviciul brutalității. După cum pe omul natural numai lipsa de forță fizică îl face să nu fie barbar, tot astfel pe omul social o anumită limitare a forțelor sale sociale îl face să nu fie tiran, să respecte deci drepturile altora. Numai acolo unde există bunătate naturală sau moralitate, forța mare poate fi de folos. Valoarea morală a puterii sociale o determină scopul în care este întrebuințată și acesta depinde de caracterul celor cari îl stabilesc.

„Starea socială este în ființa sa o continuare a luptei tuturilor contra tuturilor, care începe în starea brutalității naturale și își schimbă numai forma în starea socială, dar prin aceasta nu de-

vine mai puțin pasionată, din contră, omul în această stare duce lupta cu toată falsitatea și brutalitatea naturei sale mutilate și nesatisfăcute¹⁾.

Așa dar, cînd omul trece din starea naturală în cea socială în speranța că lupta va încetă, se înșală. Dar nu numai din acest punct de vedere, ci se înșală și atunci cînd crede că cerințele sale naturale drepte, admise de societate, vor fi satisfăcute pe deplin.

Satisfacția reală și deplină a unei necesități e apanajul stărei naturale; viața socială se bazează pe *reprezentare*, ea nu acordă pentru satisfacerea cerințelor individuale anume obiecte cari le-am putea posedă și cari sunt necesare în acest scop, ci ne dă mijlocul artificial ca prin muncă și răbdare să ajungem la căpătarea lor. Atari mijloace reprezentative sunt, spre ex., proprietatea și meseriile; în al doilea rînd, ca sprijin al celor dintîi, administrația și legile. „Proprietatea este reprezentantul forței mele naturale în vederea *conservării* mele, legea și administrația reprezentantul forței mele naturale, în vederea apărării mele“²⁾. În starea naturală omul își satisface necesitățile în mod *direct*, în starea socială în mod *indirect*. „Ceace e măciuca pentru sălbatic, e acul pentru croitor, pana pentru scri-

1) Pestalozzi Meine Nachforschungen,.... 100.

2) Pestalozzi. Meine Nachforschungen..., 96.

itor, șiretlicurile pentru negustor, turma pentru țăran, pământul pentru nobil,.....“

O altă consecință nefastă a stărei sociale este *mutilarea individualității*. Omul care e nevoit să-și dobândească satisfacerea necesităților printr'un anume fel de muncă, după locul ce ocupă în viața și activitatea socială, va trebui să-și desvolte și să-și exercite cât mai mult acele însușiri fizice și intelectuale, cari îi fac *lui* posibilă procurarea mijloacelor de existență; însă aceasta nu se poate face decît în detrimentul celorlalte însușiri. De aci rezultă distrugerea armoniei individuale. În zadar caută omul prin atare mijloace să-și restabilească fericirea vieții naturale... „unul caută această fericire cu intelectul, altul cu inima. Chiar și în această diferență rezidă izvorul nefericirii neamului nostru. Savantul are din creștet pînă în talpă un corp greoi, ferarul un braț care e mai forte ca amîndouă picioarele, croitorul se leagănă cînd umblă și țăranul are un pas ca și boul său“ ¹⁾. Consecința ultimă a acestei teorii a lui Pestalozzi ar fi, că pe măsură ce diviziunea muncii crește, scade armonia individuală. Pestalozzi are dreptate cînd susține armonia individuală, nu are însă dreptate cînd consideră specializarea ca o mutilare a individualității. E necesar ca educația să aibă în vedere toate forțele și însușirile de cari dispune

¹⁾ Pestalozzi. Meine Nachforschungen..., 97.

individul, dar nu-i e permis și nici nu poate să nesocotească faptul că nu toate însușirile au aceeași forță și intensitate la toți indivizii și nu toate calitățile aceluiași individ dispun de-o forță egală; prin urmare, nici o uniformizare completă a indivizilor, nici o nivelare deplină a fiecărui caracter individual nu e posibilă. Și chiar de-ar fi posibilă o atare măsură, ea nu ar fi de dorit în interesul societății. De altfel, chiar Pestalozzi temperează în scrierile sale pur pedagogice, acest entuziasm pentru armonia individuală.

Am văzut că societatea, întrucît e o simplă continuare a stărei naturale, nu poate fi bazată decît pe egoism și prin urmare, raportul dintre diverșii factori sociali nu poate fi susținut de bunăvoință și încredere. Asemenea virtuți sunt posibile și explicabile la individ, ca o reminiscență a inocenței primitive; la un grup sau clasă socială ele ar reprezenta o inconștientă și înconștientă încălcare a stărei naturale, care este tocmai rezultatul slăbirei pînă la dispariție a bunătății naturale. Ordinea socială trebuie să se bazeze pe drept, nu pe bunățate, pe control, nu pe încredere. Dar pentru ca această măsură să fie justă și salutară, trebuie să fie *generală*. De obicei însă, nu e căci cei de sus pretind încredere celor de jos și le promet dreptate și bunățate; pretenția e adesea satisfăcută, promisiunea rămîne promisiune, sau i se dă o valoare iluzorie. Cînd clasa puternică nedreptățește poporul, dela care

pretinde încredere, caută a-l convinge că ea nu urăște *dreptul* poporului, ci numai *abuzul* de acest drept, și *abuzul* îl urăște, nu din interes personal, ci în vederea binelui public. De câte ori e vorba a se acordă drepturi poporului, clasa de sus nu vede decît eventualele pericole la care ne-ar duce slăbiciunea de-a fi cedat dorinței poporului; pentru a ascunde sub această mască de apostol al binelui obștesc, adevăratele interese personale cari o călăuzesc. Cînd poporului îi merge bine, grație numai lui și proniei cerești, clasa de sus își aproprie meritul unei atare stări înfloritoare, iar cînd îi merge rău ea îl acuză de-a fi provocat prin vicii și nesupunere starea de mizerie. „Cînd vede în țară o stare bună ea (puterea) zice, cu mîna pe pînțece: eu am născut-o cu dureri; și cînd merge rău în țară, atunci zice, cu degetul de-asupra nasului: nelegiuții, eu i-am avertizat de bună credință, dar cine poate ceva contra aceluia care domnește în cer“ ¹⁾.

Iată cum datoria adevărului și a fidelității, pe care dreptul social o impune tuturilor de-o potrivă, este de fapt pretinsă numai celor slabi și lipsiți, pe cînd cei puternici o înlocuiesc cu minciuna trădătoare a scopului social. De-asemeni dreptul social bazează independența statului pe independența cetățeanului și bogăția statului pe buna stare a indivizilor. „Inșă puterea nelegiuită ba-

¹⁾ Pestalozzi. *Meine Nachforschungen*, 107.

zează independența statului pe supunerea oarbă a unui vulg lipsit de drepturi și bogăția națională pe ușurința de-a ataca buzunarele cetățenilor“¹⁾). Natural că în asemenea condiții starea de sălbătecie și brutalitate progresează în loc de a regresă, iar scopul moral către care ar trebui să tindă neamul omenesc pentru a se ridica dela animalitate la umanitate, dispare de pe orizontul aspirațiilor noastre. Numai când drepturile și buna stare a poporului vor fi respectate cu aceiași stricteță ca și ale clasei de sus și când temelia dreptăței în societate va fi apărată prin măsuri severe, atât contra pretențiilor exagerate ale poporului, cât și contra tendințelor egoiste ale clasei de sus — numai atunci evoluția omenirii către moralitate își va lua cursul normal. „Dreptul social asigură în mod general progresul înnobilării omenești, tot astfel precum nedreptatea generală o stăvilește. Deci amorțeala morală crește totdeauna pe măsură ce nedreptatea este mare într’o țară“²⁾).

Cum este însă posibilă o ameliorare socială în direcția moralității, dat fiind că scopul care determină pe individ să accepte jugul social, este egoist și că lupta începută în starea brutalității naturale se continuă în starea socială? Adevăr, dreptate și bunătate, aceste calități necesare pentru a stimula într’o societate evoluția mora-

¹⁾ Pestalozzi. *Meine Nachforschungen*, 108.

²⁾ Pestalozzi. *Meine Nachforschungen*, 103.

lităței, nu pot prinde rădăcină într'un teren pur egoist. Numai dacă vom găsi în sufletul omului social un alt element, care să poată servi drept bază însușirilor altruiste, ne vom convinge că societatea poate servi, nu numai brutalității naturale, ci și moralității. Aci intervine din nou acel germene al inocenței naturale, atât de oropsit de când omul a căzut pradă răului. Numai redeschetând și întărind bunătatea naturală pentru a o alătură inevitabilului egoism social, vom rezolvă problema. Aceste două elemente — inocența naturală și egoismul — vor conlucra la realizarea moralității, de oarece bunătatea naturală, numai întrucît și după ce a trecut prin școala tendințelor sociale egoiste, se poate transforma cu sprijinul voinței, în moralitate.

La realizarea moralității contribuie trei factori: *cunoașterea răului, dorința de a-l învinge și putința de a-l învinge*. Primul factor este rezultatul experienței sociale, al doilea izvorește din conștiința inocenței naturale, care ne face să dorim înlăturarea răului, al treilea se bazează pe energia voinței. Prin urmare, întrucît legile și felul de guvernare vor provoca și întări legătura între tendințele altruiste și cele egoiste, vor fi isvorul binelui public, al dreptăței și al bunătăței, întrucît vor separa acele tendinți, vor fi isvorul nedreptăței și sălbăteciei. Pentru a realiza această ameliorare trebuie să avem în vedere pe individ nu numai ca cetățean, ci și ca om și *în special*

ca om. Libertatea și drepturile ce-i acordăm trebuie să tindă a-l apropia cât mai mult de cercul intim al familiei, prietenilor și concetățenilor, căci în mediul acesta, de care e legat prin afecțiune și obicei, sentimentele și tendințele altruiste vor găsi hrană îndestulătoare, vor prospera și vor ajunge cu timpul să aibă o influență hotărâtoare asupra individului. Libertatea și întărirea influenței individuale a cetățeanului asupra administrației statului, procură forță socială și brutală, niciodată însă forță morală. Armonia individuală, pe care se bazează echilibrul dintre tendințele egoiste și cele altruiste, nu poate fi stimulată decât prin drepturile și libertatea „care înlănțue pe om de casă și curte, de nevastă și copil, de prieten și vecin, de patrie, care exercită o acțiune părintească asupra casei și curței, femeii și copilului, satului și orașului și nici nu poate, nici nu voește să aibă decât o acțiune părintească în baza puterii unor legi înțelepte; această libertate e întemeiată pe legătura sentimentelor mele egoiste cu cele altruiste și îmi dă mie ca cetățean putere omenească, întrucât nutrește și întărește bazele armoniei (mele) cu mine însumi“¹⁾.

Rezultatul acestei armonii ar fi o mai bună întrebuințare a puterii sociale și deci un progres în evoluția umanității. Modul cum un cetățean

¹⁾ Pestalozzi. Meine Nachforschungen . . . , 128.

sau o clasă socială va utiliza forța de care dispune în stat, depinde de ideile și sentimentele cari îl însuflețesc față de restul societății și, în special, față de mediul înconjurător.

Ș-acum odată indicată importanța armoniei dintre tendințele egoiste și cele altruiste, să vedem în ce condiții pot ele fi echilibrate și dacă e vorba de coordonare sau de subordonare.

O coordonare definitivă între elemente atât de opuse este foarte greu, aproape imposibil, de realizat. În cazul unui eventual conflict când ambele ar persista în pretențiile lor asupra aceluiaș obiect, când deci cu privire la același lucru interesul personal ar intra în conflict cu binele general, decizia va trebui să favorizeze întru câtva pe una din părți, care astfel va predomină asupra celeilalte. Dar cum e admisibilă o predominare, când am presupus drepturi egale ambelor elemente? Se poate întâmpla ca, la un moment dat, *manifestările* lor să fie coordonate, ceea ce ne-ar produce impresia că acestea sunt produsul unor forțe *egale*.

De fapt însă unul din elemente *trebuie* să fie mai forte decât celălalt. Căci dacă nu ar fi astfel, ce s-ar întâmpla în cazul când nu putem mulțumi și tendințele egoiste și pe cele altruiste, ci, pentru a lua o hotărîre *trebuie* să înlăturăm fie pe cele dintîi, fie pe cele din urmă? De altfel și faptele ne dovedesc că în marea majoritate a acțiunilor

noastre se poate recunoaște că unul din elemente predomină pe celălalt.

Așa se explică de ce Pestalozzi susține, că o armonie durabilă între sentimentele egoiste și cele altruiste nu se poate realiza, decît subordonînd pe cele dintîi celor din urmă pentru ca în cazul unui conflict, binele general să predomine interesul personal. Mai mult, dacă nu vom urmări intenționat și cu multă energie producerea acestei subordonări, egoismul va învinge cu siguranță, dat fiind că societatea, ca o continuare a stărei naturale, e un mediu prielnic dezvoltării acestuia și defavorabil prosperării sentimentelor altruiste. Numai formînd caracterele individuale în acest scop, prin mijlocul educației, vom ameliora societatea și vom asigura indivizilor, ca membrii ai corpului social, liniștea și mulțumirea.

Știm că în starea naturală primitivă liniștea și mulțumirea rezultă din armonia perfectă între cerințele omului și posibilitatea ce are de-a și le satisface, între voință și putință. În starea de brutalitate naturală cerințele rămîn aceleași, puterea însă scade, ceea ce îl face pe om din bun și liniștit, *barbar*. Această stare persistă și în corpul social, cîtă vreme acesta nu e decît o continuare a stărei de brutalitate naturală. Cînd însă societatea începe a se moraliza prin mijlocul educației, cînd deci tendințele altruiste încep a prepondera în indivizi, atunci cerințele personale reducîndu-se, individul începe a fi mul-

țumit cu puterea ce-i acordă societatea întru satisfacerea lor; astfel armonia dintre cerință și putință tinde din ce în ce mai mult să se restabilească, aducînd după sine liniștea și mulțumirea.

Tendința generală va fi, pe de-o parte să deprindem pe cei săraci cu pretențiuni modeste, pe de altă parte să convingem pe cei cari au averea și puterea în mîna lor, că prin faptul că ei posed aceste bunuri sunt chemați a se servi de ele la realizarea binelui comun, în special spre ameliorarea soartei celor direct dependenți de ei. Atunci săracul va ști să aprecieze și să utilizeze îmbunătățirile ce-i vom acordă, iar cel sus pus va consideră pozițiunea sa, nu ca un mijloc de a exageră cerințele sale egoiste profitînd de mizeria și slăbiciunea celor mici, ci ca o misiune nobilă care-i impune datoria de a se îngriji de soarta acestora, acordîndu-le sprijinul moral și material. Vedem dar că e vorba de apropierea claselor sociale, de nimicirea urei de clasă.

Cu privire la posibilitatea de a atinge acest țel, Pestalozzi revine la unicul mijloc salvator: *educația*. Libertatea și binele în societate se bazează pe „mijloacele de innobilare a neamului nostru“. Atît clasa de sus, cît și cea de jos trebuie să fie „mai cumpătate și mai înțelepte“, pentru a le putea fi accesibil idealul binelui social. Puterea executivă a statului e în această

privință foarte slabă față de forța morală a educației. Familia, școala și biserica sunt chemate să realizeze idealul umanității.

* * *

Intervenția moralității e necesară nu numai din punct de vedere al ameliorării sociale, ci și ca o necesitate psihologică individuală. Starea socială reprezintă, după cum am văzut, o limitare și transformare a însușirilor naturale ale individului; pornirile instinctive sunt slăbite și subordonate muncii și ordinei. Această înșelare a omului natural în interesul societății, trebuie efectuată atunci când el nu-și dă încă seama de starea în care se găsește; „rana sîngerîndă pe care o faci simțului său animalic trebuie să fie aproape vindecată, înainte de a ști (el) ce e stînga sau dreapta“ ¹⁾. Atunci omul acceptă jugul social, fără a fi cunoscut plăcerea vieții naturale și se simte în stare de a-și procura o compensație a stărei naturale, pe care nu a cunoscut-o și nu a gustat-o; el profită de toate bunurile stărei sociale, fără a fi chinuit de conștiința stărei naturale. Minte cultivată ia locul instinctului în conducerea ființei sale. Starea socială, deși este o mutilare a ființei naturale și o înșelăciune, de oarece facem pe individ să ia drept natural aceea ce societatea îi impune în mod

¹⁾ Pestalozzi Meine Nachforschungen., 118.

artificial și forțat, e totuși absolut necesară și deci inevitabilă. Starea naturală primitivă e de scurtă durată, iar starea naturală din epoca brutalității e insuportabilă și nu poate fi înlocuită prin altceva, decît prin starea socială. Ni se impune însă întrebarea, dacă această stare e satisfăcătoare și liniștitoare pentru individ, dacă omul în starea socială se poate considera ca o ființă desăvîrșită. Starea socială nu este și nu poate fi satisfăcătoare nici pentru cel mai favorizat cetățean. Ea distruge armonia naturală a forțelor individuale, întrucît ne impune să dăm o dezvoltare exagerată unor forțe în detrimentul celorlalte și să atașăm forțe străine la forțele proprii; și în schimb nu ne dă aproape nimic satisfăcător, căci drepturile de cari ne bucurăm în societate, ca atari, nu sunt pentru ființa naturală decît ceva iluzoriu și nu au pentru ea valoare, decît întrucît îi facilitează satisfacerea cerințelor naturale. Starea socială nu e deci, o fază nouă în evoluția ființei omenești, ci numai o limitare forțată a vieții naturale. Prin urmare din punct de vedere psihologic, omului social îi răpim ceva, fără a-i da nimic în schimb; îi slăbim în mod considerabil forța instinctivă naturală și în schimb nu-i acordăm decît niște drepturi necesare, nu pentru a-i înlocui forța pierdută, ci pentru a satisface cerințele celei rămase. Vedem dar, că nici starea naturală, nici cea socială nu sunt satisfăcătoare, prima din cauza brutalității care ne-ar face viața

insuportabilă, a doua din cauza lacunei ce produce în ființa noastră. „Dreptul social nu mă satisface, starea socială nu mă desăvârșește; eu mă simt tot atât de puțin liniștit pe punctul culturai mele sociale, ca și pe acela al simplului instinct animalic“ ¹⁾).

Ei bine, lacuna pe care mutilarea socială a lăsat-o în ființa lui, trebuie să fie acoperită; iată motivul *psihologic* care determină forța socială să apeleze la forța morală. Locul cedat de instinct îl ocupă voința liberă și forța morală a individului. Pe ruinele instinctului și grație experienței sociale, se convinge omul de eroarea și insuficiența naturii animalice și ajunge la recunoașterea dreptului moral. Pe ruinele propriei sale naturi își clădește omul o nouă viață superioară celei d'întii. „Dreptul social calcă în picioare cu toată tăria ființei sale bunătatea slăbită a simțului meu animalic stricat și clădește opera sa pe fundamentul instinctului meu distrus, fără a lua în considerație forțele principale, slăbite, ale naturii mele; acestea însă, cari tronau în interiorul meu înainte ca dreptul social să fi apărut pe lume, se reconfortează — în adîncul ființei mele — prin toate consecințele ordinii sociale și mă ridică, în mijlocul aparenței celei mai joase brutalități, la forța de a mă reabilita de perversitatea mea, prin mine însu-mi“ ²⁾).

¹⁾ Pestalozzi. *Meine Nachforschungen.*, 120.

²⁾ Pestalozzi. *Meine Nachforschungen.*, 124—25.

Așa dar, moralitatea — și deci educația morală, condiția sine qua non a moralității — se impune atît din punct de vedere al ameliorării sociale, cît și ca o necesitate psihologică individuală.

* * *

Să analizăm, deci, ființa și rolul forței morale.

Forța morală o consideră Pestalozzi ca imanentă și de sine stătătoare. „Ființa ei nu e în nici un mod consecința vreunei alte forțe a naturii mele“ ¹⁾.

Moralitatea este determinată de convingerea că „mă perfecționez pe mine însu-mi dacă celor ce voesc a face le stabilesc ca lege aceea ce trebuie să fac“ ²⁾. Sunt moral numai întrucît voința mea e determinată de această lege formală. Forța morală nu are nimic comun nici cu omul animal, nici cu cel social; ca ființă animală sau socială nu-mi convine ideea că m-ași putea perfecționa printr'un mijloc, care eventual ar periclita existența și buna mea stare naturală.

Este evidentă asemănarea între principiul moral fundamental al lui Pestalozzi și acela al lui Kant; astfel se și explică faptul că un nou curent de pedagogie socială Kantiană admite ca spirit conducător al lui, pe lângă Kant, pe Pestalozzi. Natural că în dezvoltarea principiului fundamental Pestalozzi diferă mult de Kant, mai

¹⁾ Pestalozzi. *Meine Nachforschungen.*, 132.

²⁾ Pestalozzi. *Meine Nachforschungen.*, 132.

ales prin rolul ce primul acordă sentimentului ca factor moral.

Moralitatea este idealul către care tinde evoluția individuală și socială, iar starea naturală și socială sunt treptele necesare ale acestei evoluții. Raportul dintre aceste trei stări este analog cu acela dintre copilărie, adolescență și maturitate, dintre copil, elev și bărbat. După cum individul nu poate trece dela copilărie la maturitate, fără a fi trecut prin stadiul adolescenței, tot astfel nu poate trece omul dela starea naturală la cea morală, fără a fi fost mai întâi supus unei stări intermediare, stărei sociale. Și după cum adolescența este stadiul experienței și al școlii, care prepară pe om la maturitate, tot astfel starea socială este epoca de experiență necesară pentru a face accesibil ființei noastre idealul umanității. Orcît de nemulțumit și strîmătorat m-ași simți în starea socială cînd sunt condus numai de frînele legilor, va trebui să suport jugul atîta vreme cîtă îmi va fi necesară pentru a mă ridică la o independență superioară celei sociale; adică. nu mă voi liberă decît atunci, cînd, convins prin experiență de falsitatea și răutatea brutalității animale pe care se bazează starea socială, voi fi ajuns a consideră lumea din punctul de vedere al influenței ce exercită asupra inobilării mele sufletești. Aci este punctul de apariție al autonomiei voinței și al legii morale pe orizontul existenței noastre. Fără a

fi trecut însă ca un elev conștiincios prin școala experienței sociale, omul nu poate atinge pragul moralității. Dacă el ar considera satisfacția instinctivă a stărei naturale și jugul social ca niște stări false și nedrepte, înainte de a fi devenit prin experiența lor apt să recunoască dreptul moral, atunci el nu ar fi nici cetățean, nici sălbatic, nici fericit, nici moral, neputînd fi satisfăcut nici de plăcerea instinctivă, nici de înțelepciune. Pestalozzi acordă, deci, stărei naturale și în special celei sociale o îndreptățire morală, ca școală a moralității libere.

Dar aceste stări, cari condiționează posibilitatea moralității, sunt în acelaș timp cauza care face imposibilă *moralitatea pură*, de oarece impresiile ce ele au provocat în spiritul nostru nu dispar pînă la moarte și prin urmare individul în tot timpul vieții, nu poate simți, cugeta și lucra cu totul independent de elementul natural și cel social al ființei sale. Moralitatea pură nu e nici psihologicește posibilă, „de oarece e contrară naturei mele, în care forțele animale, sociale și morale nu apar despărțite, ci strîns legate între ele“, nici favorabilă omenirii, căci o atare atitudine unilaterală ne-ar duce pe de-o parte la nesocotirea acelei stări intermediare, care reprezintă tocmai condiția moralității, pe de altă parte la nesocotirea greutăților vieții sociale, din cauza raportului strîns care ar există între starea de moralitate pură și starea de inocență

naturală. „Puritatea completă a moralității trebuie să ne ducă în mod absolut necesar la punctul dela care pleacă și acesta este, sigur, inocența mea, adică eu fără cunoștința răului, a viciului și a pericolului,„⁽¹⁾. După cum nu am putea suporta consecințele unei stări pur naturale, în care am considera totul din punct de vedere al cerințelor instinctive, sau consecințele unei stări pur sociale, în care am considera totul din punct de vedere al interesului egoist, tot astfel nu am putea suporta consecințele unei stări pur morale, în care am considera lumea *numai* din punct de vedere al contribuției ei la ameliorarea noastră sufletească.

Moralitatea perfectă este analogă inocenței primitive din punct de vedere psihologic. Bunătatea, liniștea, oroarea de sânge, încrederea sunt caracteristice ambelor stări. Inocența naturală e mugurele, perfecțiunea morală, fructul. Intre aceste două extreme se găsește omul; el le zărește la cele două limite ale existenței sale și trăește în mijloc, regretând inocența trecută și luptând pentru moralitatea viitoare. Cunoaștem puțin din moralitatea naturei noastre, zice Pestalozzi, afară de munca ce depunem la ridicarea ființei noastre zdruncinate.

Acea ce deosebește starea inocenței naturale de starea de moralitate perfectă, constă în faptul

¹⁾ Pestalozzi. Nachforschungen. 139.

că prima e inconștientă și involuntară, cea d'a doua e conștientă și impusă de voința autonomă. Din punct de vedere *obiectiv* ele ni se prezintă sub aceeași formă, din punct de vedere *subiectiv* însă diferența este considerabilă, căci în cazul inocenței primitive toate acele calități, comune celor două stări, sunt un dar al naturii ca și calitățile fizice, pe câtă vreme în starea morală ele sunt cîștigate de individ prin propria lui muncă, prin lupta cea mai grea, lupta contra propriului său instinct. Calitatea necesară omului pentru a tinde către perfecțiunea morală — calitate pe care în starea naturală nu o posedă — este forța morală.

Sprijinit de *energia morală* și sub impulsul a celei vagi amintiri a inocenței naturale, sau a conștiinței despre posibilitatea de a există a unei atare stări, se străduiește omul să se ridice cît mai sus deasupra brutalității naturale, care își continuă domnia în starea socială. „Munți de foc distrug frumusețea de nedescris a ținuturilor dinprejur; dar cînd muntele groaznic, obosit de furia lui, se liniștește, atunci ese omul din caverna sa și își consacră viața la reconstruirea casei sale arse și la curățirea cîmpului de urmele devastării groaznice: așa dar, omul, cînd în viața lui plină de rele se vede acoperit....., atunci ese din caverna sa și își consacră viața la curățirea sa proprie de urmele oribile ale bru-

talității animalice“ ¹⁾. Dacă se va putea ridica, sau nu și cât de sus, aceasta depinde de intensitatea energiei ce posedă și de forța adversarului, sau, mai exact, numai de prima, de oarece în starea socială energia morală stă totdeauna în raport invers cu brutalitatea; cu cât una crește, cu atât cealaltă scade și viceversa. .

Prin urmare, cu cât într'o societate tendințele morale predomină asupra celor egoiste, cu atât membrii cari o compun sunt mai aproape de menirea lor umanitară și mai departe de brutalitatea naturală și vice-versa. Cum însă, condiția primă și esențială a prosperărei moralității este *educația*, ajungem la concluzia că progresul (sau regresul) unei societăți depinde de felul și întinderea educației ce dă membrilor ei. La aceasta se adaugă faptul că o *stagnare* a stărei sociale nu e posibilă ; aceasta nu reprezintă o stare *fixă* și de sine-stătătoare, ci numai un mediu de tranziție, iar mișcarea ei nu se poate face decît în cele două direcții opuse — brutalitatea sau moralitatea — și prin urmare chiar faptul indiferenței față de progresul social, faptul că nu se ajută înălțarea morală a societății, constituie o contribuție la *regresul* social; căci, societatea pe de-o parte neputînd stagna, pe de altă parte nefiind împinsă spre moralitate, forțat va declina spre brutalitate.

Dacă am căuta la Pestalozzi mijlocul necesar

¹⁾ Pestalozzi. Meine Nachforschungen..., 140 — 141.

pentru a provoca progresul social și a împiedecă deci regresul, găsim un atare indiciu în teoria lui — enunțată mai sus — că înnobilarea neamului omenesc în stare socială, se poate realiza numai prin armonizarea tendințelor egoiste cu cele altruiste. Am văzut însă, că armonia aceasta nu e sigură, decît atunci cînd elementul altruist va predomină pe cel egoist. Prin urmare, armonia se bazează pe subordonare, nu pe coordonare. De aci rezultă că supunerea durabilă a adversarului moralității, adică a egoismului, nu se efectuează prin violență și în mod brusc — căci tindem la armonie, — ci pe cale pașnică și în mod gradat; și-atunci nu putem începe prin a impune adversarului toate pretențiile noastre, fără a ține de loc seamă de ale lui, ci prin atari pretenții cari, în loc să jicnească interesele lui, să fie cît mai mult posibil în legătură cu acestea.

Prin urmare, nu vom începe prin măsuri de suveranitate, ci prin măsuri prietenești și numai cu timpul, în baza ascendenței ce vom fi dobîndit asupra lui, îl vom face supusul nostru de bună-voe.

Societatea nu trebuie să pretindă dela indivizi nesocotirea tuturilor intereselor egoiste, impunîndu-le abnegație și sacrificii, ci trebuie să înceapă prin a împăcă interesul individual cu cerințele sociale. Obiectul îndatoririlor cari ni sunt impuse, trebuie să fie în strînsă legătură cu individualitatea noastră. Datoriile sociale sunt un impuls la mora-

litate sau imoralitate, după cum sunt mai aproape sau mai departe de eul nostru.

Mai mult vor fi însuflețite tendințele noastre altruiste de datoriile de părinte, fiu, prieten, etc., decît de acelea de părtaș la treburile statului și numai întărind pe cele d'întîi vom ajuta la întărirea celor din urmă; numai formînd indivizi conștienți și convinși de datoriile lor față de familie și față de oamenii în mijlocul cărora trăesc, vom formă buni cetățeni. „Aceasta este în genere soarta omului social; cea mai mare decădere a sa pornește totdeauna din raporturile sale cele mai apropiate și cel mai mare rău naște totdeauna în el însuș. De aceea forța iubirei de patrie și libertate e tare și sigură, pe măsură ce e îndreptată în fiecare loc, mai ales asupra acelor rele, cari bîntue chiar acel ținut. Iar omul, prin lupta contra diferitelor rele de cari suferă frații, vecinii și consătenii lui, poate ajuta în modul cel mai bun la înălțarea gradului de libertate, de care se bucură o țară“ ¹⁾.

Principiul care-i inspiră lui Pestalozzi această teorie este, fără îndoială *intuiția*, care joacă un rol tot atît de important în educația morală, ca și în cea intelectuală. Nu prin legi sociale și maxime morale abstracte, adică, nu apelînd la rațiunea logică, vom provoca tendinți morale, ci influențînd direct asupra motivelor imediate ale

¹⁾ Pestalozzi. *Meine Nachforschungen*, 146.

acțiunii morale, asupra sentimentelor. Așa, spre ex., *ideea* datoriei de părinte nu va favoriza și stimula baza afectivă a moralității în gradul în care ar favoriza-o surâsul și lacrimile propriului copil; tot astfel participarea directă la bucuriile și suferințele patriei, vor stimula mai mult ființa morală, decât *ideea* datoriei de patrie. „Nici-o lege nu apără de împietrirea socială inima omenescă, dacă aceasta nu e hrănită omeneste prin apropierea intuitivă a unor bucurii sociale curate și a unor suferinți sociale apăsătoare“¹⁾.

Cu cât deci societatea va tinde mai mult la întărirea legăturilor de sânge și a relațiilor altruiste, între membrii aceluiaș cerc social, și cu cât statul va provoca mai puțin separarea lor, cu atât mai favorizată va fi producerea și dezvoltarea acelei constituții sufletești, necesară și esențială moralității. În acest caz societatea ar garanta posibilitatea formării caracterelor, rămânând ca educația să o îndeplinească.

Natural că alianța pe care societatea ar tinde să o stabilească între sentimentele egoiste și cele altruiste, nu reprezintă moralitatea însăși, ci numai o îndrumare către moralitate. Măsurile ce societatea ar lua în acest sens, ar avea scopul de a prepara terenul psihic propice moralității. Numai când, grație acelor măsuri, elementul altruist va fi dobândit destulă forță, iar cel egoist

¹⁾ Pestalozzi. *Meine Nachforschungen*, 152.

va fi devenit destul de docil, este posibilă și probabilă lovitura morală din partea individului. Individul devine moral în momentul când e capabil de a distruge prin propria sa voință autonomă armonia dintre egoism și altruism, supunându-se pe sine cu toate cerințele egoismului animal, sentimentelor altruiste și voinței morale. Datoria societății și rolul educației este de a face pe individ capabil să dea această lovitură decisivă.

* * *

Acum, după ce cunoaștem treptele evoluției morale a individului și societății, se impune întrebarea, dacă legătura între cele trei stări—naturală, socială și morală—trebuie considerată *numai* ca un raport de succesiune, sau și de coexistență; cu alte cuvinte, starea naturală și cea socială au pentru natura individului și societății numai importanța unor trepte de evoluție către moralitate, sau sunt în același timp și niște elemente constitutive ale acesteia? Pestalozzi admite ambele puncte de vedere. Fiecare stare reprezintă întâi un stadiu de evoluție și devine apoi, la treapta următoare, un element constitutiv. În timpul trecerei dela starea naturală la cea socială, cea d'întîi reprezintă treapta de evoluție a celei din urmă; odată ajuns însă la starea socială, individul posedă adînc săpate în spiritul său urmele stărei naturale. Cînd el trece, apoi,

dela starea socială la cea morală, cea d'întîi devine treaptă de evoluție a moralității; și cînd, în fine, stadiul final a fost realizat — în starea morală — elementul social devine și el, în aceleași condițiuni ca cel natural, constitutiv. Natural că elementul moral, ca fiind punctul culminant al evoluției, predomină pe celelalte două.

Așa dar, omul la finele evoluției sale sufletești, e în acelaș timp natural, social și moral. De altfel, dacă avem în vedere baza psihologică a celor trei stări, atunci faptele ne dovedesc coexistența lor. Intr'adevăr: baza psihică a stărei naturale e instinctul, a stărei sociale intelectul, a celei morale voința; or, constituția sufletească a omului e bazată pe toate aceste elemente, ce-eace nu esclude — natural — predominarea unuia din elemente asupra celorlalte.

Societatea și educația va trebui să țină seamă în influențarea lor, de ambele raporturi (succesiune și coexistență). La începutul vieței omul e predominant de instinct și starea lui e asemenea stărei naturale a omului primitiv; în epoca copilăriei, va trebui deci, pe de-o parte să-i dezvoltăm simțurile, pe de altă parte să începem a-l prepara pentru stadiul următor, adică pentru viața socială; în epoca adolescenței individul, pregătit pentru societate, culege, prin influența mediului social, experiențele necesare, pentru a putea pași mai tîrziu pragul ultimului stadiu; în acelaș timp e preparat și în mod intenționat în

vederea moralității. Dar, în toate epocile educației nu e suficient să avem în vedere numai scopul final — moralitatea — căci atunci am ține seamă numai de unul din raporturi, ci trebuie să acordăm importanța cuvenită fiecărei epoci în sine, ca fiind reprezentată subiectiv de un element constitutiv al ființei noastre.

Omul, spre finele evoluției sale, e în acelaș timp opera naturii, a speței și a sa proprie. Buna stare a sa, ca operă a naturii, se bazează pe viața completă a instinctului; ca operă a speței, pe forța intelectuală, care modifică și înalță tendințele instinctive; iar, ca operă a sa proprie, pe forța și puritatea voinței, care utilizează și forța intelectuală în vederea innobilării ființei noastre. Educația trebuie să păstreze omului animal bunătatea sa naturală, ca o imagine a inocenței primitive; trebuie să desvolte în el, ca ființă socială, prin spiritul dreptății și al credinței, prin cultura inteligenței și aptitudinilor speciale, capacitatea de-a fi un bun cetățean; ea trebuie, în fine „să-l înalțe, prin abnegație, la acea forță, grație căreia e în stare a restabili ființa inocenței în sine însuș și a se transforma pe sine iarăși în creatura pașnică, bună și bine-voitoare, cum eră în starea de inocență animală“.

O atare connexiune a celor trei stări, posibilă din punct de vedere psihologic, este ea admisibilă și din punct de vedere moral? Se pot împacă tendințele instinctive de o parte și cele

sociale, de altă parte, cu voința morală? Pestalozzi, deși recunoaște o atare conexiune— „sie sind innigst miteinander verwoben“— totuși ni le prezintă ca pe niște elemente atît de opuse unul altuia, încît conlucrarea lor armonică la educația morală a omului, e greu de explicat.

Această dificultate dispăre, dacă, în loc să considerăm cei trei factori izolați unul de altul, îi considerăm ca elemente ale unui corp și cercetăm condițiile alianței lor. Știm că alianța e pusă sub suveranitatea elementului moral, de unde rezultă că tendințele celorlalte două elemente vor fi aprobate și încurajate, *întrucît* se conformă principiilor suveranului sau, cel puțin, nu le contrazic; și vor fi reprobate și înăbușite, *întrucît* se opun acelor principii și amenință astfel armonia unirei. Prin urmare, educația va întări și desvoltă *acele* însușiri ale stărei naturale instinctive și ale stărei sociale, cari sunt favorabile moralității și va căută să le învingă pe cele defavorabile stărei morale.

Asemenea însușiri favorabile sunt, în starea instinctivă primitivă, inocența naturală; în starea de brutalitate naturală și socială, conștiința posibilității de a exista a inocenței (despre care am vorbit mai sus) și măsurile de ordine și legalitate, cari, de și la început ni sunt impuse cu forța, cînd am ajuns să le apreciem valoarea și necesitatea, ne supunem lor de bună voe. Limitarea individualității de către lege, devine astfel

o limitare prin propria noastră voință, care cu timpul ne duce la libertatea morală; prin aceasta însă legea nu încetează de a exista ca măsură socială, ci capătă numai un caracter moral.

Deasemeni capacitatea de a munci într'o anumită direcție, educația fizico-intelectuală generală și specială, e caracterizată moralmente prin aceea că ne îndeamnă la o viață activă și cinstită. Iată elemente ale stărei naturale și sociale, ale copilăriei și adolescenței, cari vor fi încurajate. Și, din contră, toate acele însușiri naturale și sociale, cari își au origina în pierderea inocenței naturale și deteriorarea ființei omenești, toate tendințele egoismului pur și brutalității vor fi reprimare.

Așa dar, ajutînd însușirile bune în dezvoltarea lor, supunînd sau nimicind pe cele rele, vom ajunge a forma caractere morale și vom tinde la realizarea umanității; după cum grădinarul taie la fiecare ramură părțile inutile sau dăunătoare, pentru a înlesni o dezvoltare mai liberă celorlalte părți și a asigura astfel frumusețea și bunăstarea fructului. Astfel se explică posibilitatea armoniei depline a forțelor omenești, care reprezintă pentru Pestalozzi idealul educației și al culturii.

* * *

Pestalozzi, în teoriile lui sociale și pedagogice, a fost mult influențat de *Rousseau*. Ambii au

acelaş punct de plecare: pe de-o parte naturalismul, pe de alta pesimismul cu privire la starea socială şi culturală a timpului lor. Ambii au admiraţie pentru starea naturală — cu diferenţa, că *buna* stare naturală nu durează, după Pestalozzi, decît o clipă — şi oroare faţă de societatea timpului.

Modul însă, cum rezolvă Pestalozzi problema ameliorării acestei stări diferă de modul cum o rezolvă Rousseau. Acesta din urmă admite soluţia cea mai apropiată: dacă starea naturală era bună, cea socială actuală e rea, să revenim la starea naturală. Starea timpului o consideră Rousseau ca o anomalie, deci ca ceva neîndreptăţit, fals. Pestalozzi critică aspru cultura timpului, dar recunoaşte în principiu cultura socială, chiar sub forma aceea, ca un rău necesar, fără de care progresul spre umanitate nu ar fi posibil. Privită prin prizma prezentului starea socială trebuie reprobata, privită însă prin prizma viitorului, ea trebuie aprobată.

Această atitudine a lui Pestalozzi faţă de starea socială a timpului, se explică prin *soluţia* ce dă el problemei sociale. Nu revenirea la starea naturală o predică el, căci aceasta nu e, nici posibilă din cauză că nu putem opri evoluţia omnirii în mersul ei, pentru a o readuce la starea primitivă; nu e nici de dorit, de oarece o atare stare pur naturală nu poate dura mult din cauza constituţiei psihice a omului natural. Tendinţa

către o stare care să stabilească inocența pe o bază *sigură* și accesibilă omului social, adică tendința către moralitate, iată soluția lui Pestalozzi.

Ideea evoluției istorice îl face pe el să fie convins, pe de-o parte de *posibilitatea* realizării stărei morale, pe de altă parte de *stabilitatea* ei, căci ea reprezintă stadiul final.

Teoria lui Pestalozzi că starea socială, fiind o stare de tranziție, nu poate stagna, ci trebuie, or să progreseze spre moralitate, or să revie la brutalitatea naturală, nu e în contradicție cu principiul imposibilității unui regres al evoluției omnirii. Iată de ce: starea socială nefiind decât o continuare a brutalității naturale, o revenire la starea naturală nu ar reprezenta o transformare de fond, ci numai de formă, căci ființa omului ar rămîne aceeași, adică tot brutală. Și, din contră, revenirea dela starea socială la starea naturală *primitivă*, la starea de inocență naturală, ar reprezenta un *regres real*; dar o atare revenire la puritatea primitivă o consideră Pestalozzi ca absolut imposibilă, de oarece aceasta presupune completa ignorare a răului, însușire care la omul social e înlocuită prin contradictoriul ei, experiența răului.

Diferența între teoriile celor doi cugetători, cu privire la soluția ameliorării sociale, are drept consecință o altă diferență, aceea privitoare la rolul ce ei acordă *educației*, ca factor important al acelei ameliorări. Pentru Rousseau, care pre-

dică puritatea stărei naturale, educația e numai paznicul naturii individuale; ea are însărcinarea de-a apăra natura copilului de influențele rele ale mediului, acțiunea educației este deci mai mult negativă. Pestalozzi însă—care consideră starea de inocență naturală ca dispărută pentru totdeauna, iar starea morală ca fiind realizabilă numai prin concursul experienței sociale—impune educației sarcina, nu de a feri pe individ de influența mediului care-i e indispensabilă, ci de a-i dezvoltă energia necesară pentru a aprecia acea influență la justa ei valoare, a o stăpîni și a se ridica apoi de-asupra ei, devenind moral. Deci, rolul educației e, după Pestalozzi, eminentemente *pozitiv*; ea va trebui să desvolte la toți membrii societății forța fizică, intelectuală și morală. Numai dezvoltînd forțele individuale prin educație, vom tinde la ameliorarea societății, adică la realizarea umanității.

Datoria statului nu este atît de a ajută în mod direct poporul, cît mai ales de a-i dă posibilitatea să-și ajute singur. Pestalozzi stabilește punctul esențial în rezolvarea chestiei sociale : *educația. Formarea unei generații capabilă și pricepută la muncă și conștientă de datoriile față de familie, patrie și Dumnezeu, va provoca o stare socială mai fericită.* Inbunătățirile economice și administrative sunt, fără îndoială, necesare *paralel cu educația*, ele sunt însă de puțin folos și pot fi une-ori chiar dăunătoare *fără educație.*

* * *

Am stabilit că educația e un factor de cea mai mare importanță în lupta pentru ameliorarea societății. Acum ne întrebăm, dacă *societatea*, așa cum e organizată, e favorabilă sau defavorabilă scopului educativ, cu alte cuvinte, dacă mediul social e priincios sau periculos educației.

Pentru a putea răspunde clar la această chestiune, trebuie mai întâi să stabilim următoarele puncte: 1. Educația socială e necesară, sau e suficientă cea individuală?, căci în cazul din urmă individul ar putea fi izolat de societate și deci influența mediului anihilată. 2. În cazul când mediul social e necesar, ce condiții trebuie să îndeplinească pentru a putea fi priincios educației?

Pentru Pestalozzi educația mediului joacă un rol important, alături de educația individuală și anume în domeniul moralității. Cine cunoaște rolul ce acordă marele pedagog *intuiției* ca factor educativ, va pricepe de ce pune el atîta greutate pe influența mediului în educația morală. *Intuiția* binelui și a răului nu o putem căpăta decît în viața comună: în familie, școală și societate; și numai prin mijlocul acestei intuiții, moralitatea poate pătrunde spiritul nostru. O educație morală individuală, bazată numai pe principii și precepte abstracte, e departe de a fi suficientă. Așa dar mediul social e necesar.

Cu privire la al doilea punct, trei ipoteze sunt posibile: mediul să fie bun, rău, sau în parte bun și în parte rău. A doua ipoteză o putem

esclude de la început, căci nu e admisibil că o influență rea, deci cu totul contrară moralității, ar putea să fie favorabilă educației morale. Prima ipoteză a adoptat-o *Fichte*, care pretinde că mediul menit să nutrească simțul moral al copilului, trebuie să fie o comunitate morală, un fel de mic stat rațional, condus numai de legile rațiunii și umanității. Într-o asemenea comunitate educativă ideală, individul pe de-o parte va avea intuiția concretă a binelui, pe de altă parte se va convinge de *posibilitatea realizării* moralității în societate.

Pestalozzi adoptă a treia ipoteză, care e, fără îndoială, cea mai bună și cea mai realizabilă. *Mai bună*, de oarece omul nu e suficient să cunoască binele pentru a deveni moral, ci și răul, căci numai cunoscându-l și apreciându-l, el încetează de-a mai fi un pericol care amenință personalitatea noastră morală. Ş-apoi experiența răului este, după Pestalozzi, absolut necesară pentru realizarea scopului moral, ceeace am văzut mai sus. *Mai realizabilă*, este teoria lui Pestalozzi, de oarece comunitatea ideală (a lui Fichte) este, nu numai de fapt foarte greu de realizat, ci psihologiceste imposibilă, căci moralitatea completă e un ideal către care tinde omenirea și de care se poate apropia din ce în ce mai mult, dar pe care nu-l va atinge niciodată și prin urmare, și într'un cerc social compus din indivizii cei mai morali *posibil*, tot se vor strecura note discor-

dante pentru armonia morală. Față de acestea, orcît de reduse ar fi manifestările lor, individul va trebui să ia o atitudine și deci, ele nu pot fi trecute cu vederea. Pestalozzi, departe de-a pretinde un atare mediu artificial irealizabil, nu pretinde și nu admite decît mediul natural al individului, impune însă condițiunea sine qua non, ca o mică parte a mediului social—anume acea parte de care individul este prin natură și afecțiune mai legat, adică familia—să fie pătrunsă de moralitate. Astfel omul va primi intuiția *binelui* în cercul restrîns al familiei, iar în cercul larg al societăței va cunoaște *răul*. Cum însă influența mediului familiar începe odată cu apariția individului pe lume și e continuă, iar individul e legat prin respect și iubire de membrii familiei, această influență va predomina în spiritul lui asupra influenței marelui mediu social, ale cărui legături afective cu individul sunt foarte slabe și a cărui influență începe mult mai tîrziu și e lipsită de continuitate. Dat fiind, că individul posedă predispoziții la bine, în baza simțului și forței morale înnăscute, și predispoziții la rău în baza brutalității instinctului, caracterul lui va fi, în mare parte, bun sau rău, moral sau imoral, după cum dezvoltarea dispozițiilor bune, sau a celor rele a început mai din vreme și a fost mai intensivă. Așa dar, cum influența familiară începe odată cu viața, ea va pătrunde în ființa noastră înaintea oricărei alte influențe; iar

dacă familia este morală, influența ei va captiva însușirile bune ale individului și le va ajuta să se desvolte, înainte ca însușirile cele rele să fi fost deșteptate, deci fără a întâmpina vre-o piedică din partea acestora. Și atunci când, începînd influența socială, ar începe și elementele răului să se agite, elementele binelui vor fi dobîndit deja oarecare forță, pentru a putea împiedica în dezvoltarea lor pe cele d'intîi. Dacă la acestea mai adăogăm și faptul că influența familiară e mai intensivă decît cea socială, ne explicăm de ce ea va determina, în mare parte, criteriul vieții și activității individuale. Or, odată înarmat cu un criteriu moral, experiența răului social nu va fi decît de folos evoluției morale a individului, de oarece, punîndu-l la încercări de rezistență voluntară, îi va întări energia morală.

Rolul familiei îl continuă școala, care îl poate, pînă la un punct și la caz de nevoie, înlocui.

Și acum, revenind la chestiunea propusă, răs-pundem: Pestalozzi considera mediul social ca priincios scopului educativ, dacă cel puțin o foarte mică parte a membrilor cari compun societatea, e pătrunsă de sentimente umanitare și posedă forță morală.

Pestalozzi ajunge la concluzia că educația e temelia societății. Valoarea bunurilor materiale variază, conform forței fizice, intelectuale și morale de care dispunem. Nu atît cantitatea și calitatea bunurilor materiale, cît, mai ales, modul

cum sunt întrebuințate și scopul pe care-l avem în vedere la utilizarea lor, determină fericirea unui popor. Tendința *ideală* a unei bune educații generale e, după Pestalozzi, următoarea: „Noua educație vrea să clădească într'un popor al lumii, pe o bază solidă și neclintită, cea mai înaltă și pură moralitate, care n-a mai existat astfel nici-odată printre oameni; s'o asigure pentru timpurile viitoare și de-acolo s'o răspîndească asupra altor popoare; ea (noua educație) vrea o transformare a neamului omenesc, din creaturi pămîntești, sensibile, în spirite curate și nobile“¹⁾.

¹⁾ Pestalozzi. Werke, VII, 456.

IV.

SCOPUL ȘI MIJLOACELE EDUCAȚIEI.

Am văzut în cap. precedent că idealul evoluției omenеști este *moralitatea*, sau—dacă ținem seamă și de celelalte însușiri cari se dezvoltă în decursul evoluției — *umanitatea*. Scopul educației, care are tocmai menirea de a sprijini pe om în calea lui către perfecțiune, nu poate fi decît tot *umanitatea*.

Să cercetăm acum în ce mod ajunge Pestalozzi, pe cale *individual-psihologică*, la stabilirea scopului educativ și cari sunt mijloacele necesare pentru a realiză acest scop.

În psihologie Pestalozzi e adeptul dualismului cu caracter moral, al dualismului creștinesc. El consideră ființa omului ca dublă : sensibilă sau animală și rațională sau umană. Ca ființă sensibilă omul se aseamănă cu toate celelalte animale inferioare, ca ființă rațională *diferă* de toate celelalte. Baza naturii animale este instinctul, baza naturii raționale este forța divină, care ridică inima și cugetul omului de-asupra tendințelor animale. Dezvoltarea naturii animale pornește

dela impulsunile sensuale, iar cultura umanității dela acea forță esențială, de care depind funcțiunile înalte ale sufletului. Natura instinctivă este supusă legilor naturale, cea umană voinței autonome.

Acest dualism este un element slab în sistemul lui Pestalozzi. Dacă omul rațional se supune legii morale, iar cel animal e determinat de legi naturale, cum se poate explica conexiunea acestor două naturi opuse, într'o singură ființă : *omul animal-rațional*? Omul animal aparține lumii naturale, cel rațional lumii morale. Singurul indiciu al unei legături ce ar putea avea loc între aceste două elemente contrarii, îl găsim în principiul, că atât legile naturale cât și cele morale au drept scop formal *ordinea și armonia*. Este acelaș principiu aplicat din două puncte de vedere cu totul deosebite și impus de forțe contrarii. Într'un caz ordinea și armonia sunt aplicate în lumea naturală-animală căreia ele sunt *impuse* prin legi mecanice necesare, iar în celalt caz ordinea și armonia se aplică în lumea morală unde însă sunt voite, nu impuse. Astfel contradicția subiectiv—obiectivă dintre lumea materială mecanică și cea morală autonomă, își pierde caracterul obiectiv întrucît tendința celor două lumi e comună, își păstrează însă caracterul subiectiv, întrucît motivul acestei tendinți, într'o parte e legea mecanică necesară, în cealaltă parte legea morală autonomă. — Pestalozzi, care nu posedă

o psihologie sistematică, a neglijat rezolvirea acestei chestiuni.

* ^ *

În vederea realizării idealului umanității educația va trebui să tindă a subordona natura inferioară animală, celei superioare umane. Prin ce mijloace vom face să prospere simțul umanității, pentru a putea rezista atacurilor naturii impulsive? Pestalozzi ne răspunde : cultivând și dezvoltând însușirile individului pentru ca acesta să dobândească încredere în forțele sale, și asigurându-i liniștea sufletească. Motivul care îl determină să insiste asupra acestui mijloc, nu-l putem găsi decât în asemănarea ce stabilește el între starea morală, condiția capitală a umanității, și inocența naturală primitivă (întrucât există și în ce constă această asemănare, am arătat în cap. precedent) și în consecințele acestei analogii.

Să ne explicăm. Am văzut că baza inocenței naturale era, pe de-o parte armonia dintre dorințele individului și capacitatea de-a și le satisface, armonia dintre voință și putință de unde rezultă deplina încredere în forțele sale, pe de altă parte liniștea sufletească. La prima greutate ce întâmpină în satisfacerea cerințelor sale, liniștea lui este turburată și el constată insuficiența forțelor de cari dispune, se convinge de propria lui slăbiciune. Această constatare îl face fricos și rău și îl determină să caute tot felul de mij-

loace de înșelătorie și viclenie, cari ar putea înlocui forța ce-i lipsește și ar putea deci restabili armonia dintre voință și putință. Cum însă, starea morală este rezultatul purității naturale plus experiența socială și energia voinței morale, condițiile indispensabile pentru realizarea acestei stări vor fi, în afară de experiența socială și energia voluntară, identice cu cele cari au determinat starea de inocență naturală, deci: încrederea în forțele proprii și liniștea sufletească.

Prin urmare, întărind și dezvoltând forțele de cari dispune individul (printre cari e și forța morală) și asigurându-i liniștea sufletească (vom vedea mai târziu prin ce mijloace), îl vom îndrepta pe calea umanității. Al treilea element, experiența socială, i se impune de către mediul social.

Pestalozzi deosebește trei forțe fundamentale ale ființei omenești: forța morală, forța intelectuală și forța fizică. Natural că la origine le găsim numai sub formă de *germene*, de *predispoziție*, care dezvoltându-se, devine *forță*. În acești germeni găsim un element favorabil acțiunii educative, anume, *tendința de dezvoltare* („Strebkraft“); după cum sămînța pusă în pămînt tinde a deveni plantă, tot astfel predispoziția tinde a deveni forță. Realizarea acestei tendinți depinde în mare parte de educație, după cum încolțirea seminței și creșterea plantei depind de îngrijirile grădinarului. Omul, împreună cu toate forțele sale *sub formă potențială*, e opera naturii creatoare;

desvoltarea la *actualitate* și perfecționarea lor, e o necesitate generală a omenirii și datorită educației.

Fiecare dintre cele trei forțe de natură diferită, se dezvoltă după legi și prin mijloace proprii. Elementul comun tuturilor este *tendința spre dezvoltare*. Această tendință, dacă o considerăm separată de obiectul ei, o găsim identică la toate însușirile omului: „Omul *voește* orice lucru pentru care simte că posedă forță și *trebuie*, în baza acestor impulsuri interioare, să voiască. Ochiul *voește* să vadă, urechea să audă, piciorul să umble, mâna să apuce. Dar tot astfel *voește* inima să creadă și să iubească. Spiritul *voește* să cugete“¹⁾. Prin urmare legile de dezvoltare diferă, tendința e aceeași. Oricât de diferite ar fi forțele naturii omenești, ele sunt totuși strâns legate, formînd un *organism*. ..Idea unei educații mai bune îmi apare înaintea ochilor, ca imaginea unui pom plantat lângă un pîrîu. Privește, ce este el? De unde răsare? De unde vine cu rădăcinile sale, cu tulpina, cu ramurile, cu fructele sale? Iată, pui un mic sîmbure în pămînt. În el este spiritul pomului, în el este ființa pomului. El este sîmînța pomului. Sîmburele este spiritul pomului, care pentru sine și prin sine însuși își creează trupul. Vezi-l cum se dezvoltă din pămîntul-mumă. Chiar înainte de a-l vedea, înainte de a răsări

¹⁾ Pestalozzi. Schwanengesang. XIV.

din pământ, a prins rădăcină în el. Când interiorul seminței se dezvoltă, dispare acoperișul exterior. Sîmburele putrezește, după ce a încolțit, el dispare de cum s'a dezvoltat. Viața sa organizată a trecut în rădăcină. Forța sa a devenit forță radicală. Privește la rădăcina pomului. Pomul, pînă la cele din urmă ramuri de cari atîrnă fructul său, este născut din rădăcină. El nu e în ființa sa altceva, decît continuarea neînteruptă a unor elemente, cari existau deja în rădăcină. Măduva, lemnul, coaja este în cele mai extreme ramuri ale pomului aceeași măduvă, același lemn și aceeași coaje cari existau în rădăcină și cari, cu o identitate neschimbată a ființei lor și chiar a formei și fibrelor lor, se continuă într'o perfectă și neînteruptă legătură, prin trunchiu, pînă la cele mai extreme ramuri, ca aceeași măduvă, același lemn și aceeași coaje. Iată cum, toate aceste elemente fundamentale ale pomului, neamestecate, fiecare despărțit în mod esențial de celălalt, se dezvoltă independent, fiecare conform legilor individuale ale ființei sale..., însă în interiorul lor sunt totuși unite la o acțiune comună, prin care produc rezultatul menirii pomului". „Ca pe pom, văd și pe om crescînd. Inperceptibil există în copil, chiar înainte de naștere, germenul însușirilor cari se dezvoltă în el în timpul vieții. Analog pomului, se dezvoltă diferitele forțe ale ființei sale..., în timpul întregii vieți, în continuă separație și indepen-

dență, ca și elementele fundamentale ale pomului. Dar, după cum elementele separate ale pomului conlucrează în... armonie, prin intermediul spiritului nevăzut al organismului său fizic, la realizarea rezultatului... tuturilor forțelor pomului, la realizarea fructului; tot astfel, conlucrează și forțele fundamentale separate ale întregii cunoștinți, activități, putinți și voințe a oamenilor... la cultivarea rezultatului tuturilor forțelor armonizate ale naturii omenești, la cultivarea umanității...¹⁾

Din acest citat constatăm, pe de-o parte că forțele de cari dispune individul sunt îndreptate de către spiritul comun al organismului său în aceeași direcție, deși cu privire la modalitatea activității lor, diferă mult între ele, pe de altă parte că scopul suprem al educației nu poate fi altul, dată fiind această constituție a sufletului, decît *umanitatea*, adică unitatea armonică a forțelor individuale.

*
* * *

Dar în ce constă acel spirit comun, baza sufletescă a armoniei forțelor individuale? În *credință și iubire*, ne răspunde Pestalozzi. Acestea sunt pentru om, ca ființă dumnezească ce trebuie cultivată și educată, tocmai aceea ce este rădăcina pentru creșterea pomului. Cu cât vor fi

¹⁾ Pestalozzi. Reden an mein Haus, 12 Januar 1818.

mai curate și mai sincere aceste sentimente, cu atât mai sigură va fi realizarea scopului umanității, către care tinde activitatea comună a forțelor. Pestalozzi nu susține că, *in genere*, dezvoltarea forțelor omenesti e imposibilă fără acel fond comun, fără credință și iubire, ci numai considerat ca ființă dumnezească, deci tinzând către umanitate, omul nu poate prospera fără acel fond. Forțele în sine, afară de cea morală, le consideră Pestalozzi ca *indiferente* din punct de vedere etic. Spiritul comun este acela care le dă un colorit moral sau imoral, după direcția ce dă activității lor comune. El este, am putea zice, atmosfera psihică a forțelor. Când Pestalozzi zice că iubirea și credința sunt rădăcina care face să prospere forțele noastre, el are în vedere *scopul umanității*. Dacă am avea drept scop brutalitatea socială, ar trebui să utilizăm ca rădăcină sentimentele egoiste. Prin urmare, numai fiind nutrite de rădăcina „credință și iubire“, forțele noastre, adică tulpina, vor produce ca *fruct umanitatea*. „Astfel, adevărata înălțare a naturii noastre la umanitate isvorăște din iubire și credință. Fără iubire și fără credință lipsește capătul firului dela care pornește, progresează și care termină dezvoltarea umanității. Cu un cuvânt, iubire și credință sunt α și ω al culturii naturale către umanitate.“ (Schwanengesang).

Motivele principale, cari au determinat pe Pestalozzi să stabilească iubirea și credința ca bază

a umanității sunt, probabil, următoarele două: în primul rând îndeplinirea uneia din condițiile esențiale ale prosperării simțului umanitar: *liniștea sufletească*. Numai credința și sentimentele altruiste ne pot produce și menține liniștea sufletească sau, mai bine zis, *o conștiință liniștită*. Credința în Dumnezeu, ca și iubirea sinceră, „este isvorul liniștei vieții, liniștea vieții isvorul ordinii interioare — ordinea interioară isvorul utilizării cumpănite a forțelor noastre; ordinea în aplicarea forțelor este la rândul ei isvorul creșterii și dezvoltării lor spre înțelepciune — înțelepciunea este isvorul fericirii omenești. Astfel credința în Dumnezeu este isvorul înțelepciunii și fericirii și calea naturei pentru cultivarea umanității“ ¹⁾.

Al doilea motiv este armonizarea voinței autonome cu scopul umanității. Am indicat mai sus, că Pestalozzi, ca și Kant, susține autonomia voinței. Deși însă omul „ca ființă morală și divină e liber, el se simte totuși *legat* prin legile adevăratei sale ființe, legi pe cari el le recunoaște în acelaș timp ca ale sale“. În definitiv adevărata autonomie constă în a fi capabili să ne impunem prin noi înșine un principiu sau o lege adecvate ființei noastre psihice, căci acela a cărui activitate variază dintr'un moment într'altul, e sclavul simțurilor și al împrejurărilor și prin

¹⁾ Pestalozzi. Abendstunde eines Einsiedlers, 75.

urmare supus unor legi impuse din afară, nu din propria lui ființă. O acțiune absolut nedeterminată e imposibilă, căci orice acțiune trebuie să aibă un scop; după cum însă scopul îl căutăm și găsim totdeauna în noi înșine, sau în afară, suntem independenți sau sclavi.

Dacă deci voința omului e autonomă, el nu va putea deveni un adept al umanității, decît posedînd un fond sufletesc prielnic moralității, în baza căruia își va impune legea morală. Cum însă natura omului e considerată ca dublă — animală și umană — sigur că nu vom putea realiza acel fond sufletesc, decît producînd în spiritul lui atmosfera psihică favorabilă naturei umane; și acea atmosferă știm că e reprezentată prin iubire și credință. Numai nutrit fiind cu iubire și credință omul deși liber, va fi un adept și un apostol al umanității.

Așa dar, analizînd idealul educativ al lui Pestalozzi, *umanitatea*, l-am putea defini: *unitatea armonică a forțelor bazată pe iubire și credință*.

*
* * *

Acum să vedem întrucît contribuesc măsurile pedagogice la ajungerea acestui ideal. Toate însușirile naturei omenești sunt înnăscute; arta educativă nu poate produce nici o forță nouă, poate însă să scoată la lumină aceea ce există ascuns în om. Acest rol al educației e foarte

dificil și de cea mai mare importanță, dat fiind ca fără concursul ei însușirile noastre cele mai nobile sunt expuse a fi înnăbușite de natura animală. Pentru a evita o atare înfrângere a naturii raționale și a îndrepta evoluția ființei noastre în direcția umanității, acțiunea educativă va trebui să fie atât *negativă*, cât și *pozitivă*. *Negativă*, întrucît va înlătura orice piedică din calea evoluției naturale a ființei noastre raționale,— „nu el (educatorul) este acela care produce în om vre-o forță, nu el e care dă viață vreunei forțe; el îngrijește numai ca nici o putere exterioară să nu împiedice sau să nu turbure evoluția naturală a diferitelor sale însușiri; el are grije ca dezvoltarea fiecărei forțe a naturii omenesti să se producă neturburată și după propriile legi“.¹⁾ *Pozitivă*, întrucît provoacă în spiritul omului producerea acelei atmosfere psihice, necesară pentru prosperarea elementelor umane și acordă atenția cuvenită *individualităților*.

Pentru a arăta mai lămurit ce rol acordă Pestalozzi acțiunii educative negative și, mai ales, celei pozitive, ne vom referi la distincția ce face el între *legile generale ale naturii omenesti* și *efectele acestor legi*. Cele d'întîi reprezintă pentru noi un adevăr etern, deci firul conducător și limitele ce trebuiesc respectate în acțiunea educativă, cele din urmă reprezintă rezultatul apli-

¹⁾ Pestalozzi. Rede an mein Hans, 1818.

cărei legilor generale asupra indivizilor. Situația și circumstanțele individuale sunt și ele reale.

Diferența modului de manifestare a legilor generale la diverși indivizi nu rezultă din vre-o acțiune arbitrară, ci dintr'o altă *lege individuală*. Prin urmare, *necesare* sunt și legile generale și cele individuale, cu deosebirea că cele d'întii sunt fundamentale ființei omenеști ca atare, independent de individul care le întrupează, iar cele din urmă sunt speciale fiecărui individ. Armonizarea legilor generale cu firea individuală presupune cunoașterea serioasă a constituției sufletеști umane. Formarea caracterului individual, fără a nesocoti legile naturale generale, e o datorie de căpetenie a educației pozitive, pe lângă datorie de a întări și nutri sentimentele altruiste și credința în Dumnezeu, în vederea creării acelui fond sufletesc indispensabil pentru producerea umanității.

Acțiunea negativă va servi la ocrotirea armoniei dintre legile generale și cele individuale, ea va evita sau, în caz de nevoie, va înlătura orice disonanță care ar amenința să turbure armonia.

Educația este deci bună și necesară întrucît tinde la dezvoltarea și armonizarea forțelor, *fără a nesocoti legile naturale ale ființei noastre*. O primă și esențială consecință a acestui principiu este teoria că fiecare forță trebuie să se desvolte, or prin sine însuși, or cu ajutorul unei forțe străine însă *de aceeași natură*, niciodată însă cu concursul

unei forțe proprii sau străine *de altă natură*. Astfel, credința trebuie dezvoltată prin credință, iubirea prin iubire, nu prin raționamente asupra dogmelor religioase și sentimentelor altruiste, iar rațiunea trebuie dezvoltată prin cugetare, nu prin memorarea unor lucruri neînțelese.

„Credința trebuie produsă tot prin credință și nu prin cunoașterea și priceperea celor crezute; cugetarea se produce prin cugetare și nu prin cunoașterea obiectelor cugetărei sau a legilor ei; iubirea prin iubire și nu prin cunoașterea amabilității și a iubirei, deasemeni și *arta* trebuie produsă prin *putință* și nu prin vorba inutilă asupra *putinței*“¹⁾.

Iată un adevăr pedagogic incontestabil și chiar de fapt, cred, necontestat de nimeni, dar totuși prea puțin aplicat în practică.

Din acest adevăr derivă principiul pedagogic, după care dezvoltarea fiecărei forțe se produce numai prin exercitarea ei și prin urmare mijlocul cel mai eficace în acest scop, este *activitatea*. „Activitatea zice Pestalozzi în Lienhard și Gertrud, cultivă intelectul și dă putere sentimentelor inimei, ne păzește de rătăcirea simțurilor care distruge forțele și puritatea vieții.“ Tot activitatea ne întărește puterea de atenție și distruge sau diminuează tendința de a contrazice adevărul pe cale sofistică, prin faptul că supune

¹⁾ Pestalozzi. Reden an mein Haus 1818.

egoismul nostru legilor neschimbătoare ale obiectelor muncii. „Așa de importantă este utilizarea activității. . . . pentru explorarea adevărului, pentru dezvoltarea cugetării și pentru a combate intervenția plăcerii și neplăcerii sensuale, cari ne fac adesea să prindem minciuna cu amândouă mâinile, pentru a întoarce spatele adevărului și a-i rezistă . . . , chiar dacă ne-ar sta înaintea ochilor și ni s'ar impune prin toate cinci simțurile“. (Lienhard u. Gertrud).

Dar nu orice fel de activitate este educativă. Aceea ce face ca activitatea să aibă efecte bune sau rele asupra caracterului nostru este scopul în care este exercitată. Aceiași activitate poate fi bună sau rea, din acest punct de vedere, după cum servește sentimentele altruiste și tendințele umane ale ființei noastre, sau, din contră, e condusă de sentimente egoiste și tendințe imorale. Pestalozzi deosebesc *munca interioară* (innere Arbeit), care este manifestarea în afară a elementului divin al naturei omenești, de *munca exterioară* (äussere Arbeit), prin care se manifestă numai forța simțurilor și a instinctului. După cum, aceasta din urmă e supusă celei d'întîi, adică forța fizică e pusă în serviciul umanității, sau, vice-versa, umanitatea e înăbușită de tendințele instinctive egoiste, munca va fi un factor important la realizarea (în primul caz) sau distrugerea (în al doilea caz) umanității. „Munca exterioară, lipsită de scopuri interioare, umanitare, nu este o

muncă umană ; fără acele scopuri ea nu reprezintă mai mult ca pînda pisicii, care caută șoareci pentru a-i nimici și ca alergătura cînelui care vrea să prindă iepurele. Acest lucru e așa de adevărat, încît, dacă inactivitatea n-ar fi isvorul tuturilor faptelor rele omenеști, am putea aproape susține, că inactivitatea ar fi mai bună, decît activitatea care nu e bazată pe scopuri nobile și umanitare.“ (Christoph u. Else).

Iată încă un motiv care explică faptul că Pestalozzi consideră ameliorarea materială a stărei poporului ca insuficientă și chiar periculoasă, dacă nu e însoțită de o ameliorare morală. Dacă dăm omului lipsit numai pămînt de cultivat sau îi acordăm numai posibilitatea de a munci, fără a desvoltă în sufletul lui germenul moralității și umanității, atunci roadele muncii vor servi la satisfacerea și deci la prosperarea celeilalte părți a ființei lui, adică la nutrirea și întărirea instinctului animal și tendințelor egoiste, cari în lipsa altor scopuri și tendinți mai bune, ar reprezintă singura țintă a activității lui.

O altă consecință importantă a principiului respectării legilor naturale ale ființei noastre, este că educația specială trebuie subordonată celei generale elementare ; adică înainte de a face pe individ apt să-și utilizeze cu folos forțele sale, înainte de a-i da mijloacele de aplicare a forțelor sale, trebuie să desvoltăm și întărim acele forțe înși-le.

Desvoltarea elementară a forțelor se bazează pe legile eterne ale naturii omenești și este deci generală; cea specială, care depinde de poziția și condițiile individuale, este așa de variabilă ca și acele condiții și se bazează pe legile firei individuale și mediu.

Cele trei forțe fundamentale ale ființei omenești le posedă orce individ, diferența nu poate fi din acest punct de vedere decît graduală, pe cîtă vreme modul de aplicare al acestor forțe depinde pe de-o parte de predispozițiile individuale, pe de altă parte de mediul social.

Prin urmare, elementele de cari trebuie să ținem seamă în educație sunt : în primul rînd legile generale ale naturii omenești, apoi legile ființei individuale sau predispozițiile individuale și la urmă mediul social.

* * *

Legile eterne cari condiționează evoluția omului sunt opera lui Dumnezeu. *Cultura variabilă* și neintenționată a forțelor se datorește mediului social. *Educația* este rezultatul influenței ce exercită voința morală asupra forțelor și predispozițiilor noastre. *Cultura mediului poate fi* armonizată cu legile invariabile ale naturii noastre, educația trebuie să se conforme lor. De aci urmează posibilitatea și necesitatea unei științe generale a educației. Deși condițiile sociale diferă dela indi-

vid la individ, moravurile și obiceiurile dela popor la popor, totuși, legile fundamentale ale ființei omenești fiind aceleași, principiile fundamentale ale educației vor fi generale și deci educația ca știință e posibilă. „Nu cultivarea vre-unui fel de cunoștințe sau diferite specialități....., ci dezvoltarea forțelor naturei omenești înși-le, reprezintă esența educației copiilor din toate clasele sociale, dela cel mai bogat pînă la cel mai sărac“ (Abendstunde). Pe toți indivizii, indiferent de predispozițiile lor individuale sau de condiția lor socială, trebuie mai întii să-i facem *oameni*. Pentru a putea însă afla mijloacele generale ale educației umane, pentru a putea deci să stabilim o știință generală a educației, e necesar să cunoaștem bine natura omenească, ale cărei legi eterne vor indica limitele activității pedagogice. „Materialul pe care vrea să-l cultive și să-l formeze educatorul e însuși omul. De aceea el (educatorul) trebuie să-l cunoască de aproape și exact pe acesta, ca un grădinar bun care vrea să cultive cu pricepere cele mai delicate plante, de cînd răsar pînă la coacerea fructelor lor.... Nu există pe pămînt nici-o carieră, care să presupue o mai adîncă cunoaștere a naturei omenești și o mai mare capacitate și abilitate de a o trata“. (Ein Wort).

Pestalozzi recunoaște că teoria fără practică nu e suficientă, dar consideră teoria ca o stea conducătoare, fără de care educatorul e totdeauna expus să rătăcească drumul. El se plînge că toc-

mai știința pedagogică a rămas în urma tuturilor celorlalte științi. Printre oamenii de știință și în special societățile științifice, cari studiază cu atâta zel natura și felul de viață al celei mai neînsemnate insecte, *nimeni*, zice Pestalozzi, nu și-a propus rezolvarea problemei dezvoltării și cultivării însușirilor naturei omenești. Nu numai că nu există o secție specială pentru studiile pedagogice, dar nici nu se observă tendința de-a atrage în cercurile științifice oamenii cari s'au consacrat cercetărilor pedagogice. Un stat, în care nu se încurajează cercetările pedagogice și nu se răspîndește cultura pedagogică, e, după Pestalozzi, fără mâini și fără picioare. Cîtă vreme nu se dă educatorilor în familie, școală și biserică putința de a-și îndeplini în conștiință datoria, membrii societății, dela cel mai sărac pînă la cel mai avut, vor duce o viață mizerabilă, unii numai moralmente, alții și materialmente. „... cel sărac adesea nu găsește pentru sine și ai săi hrana și acoperămîntul necesar și rătăcește flămînd, gol și nenorocit, ca oile cari rătăcesc fără păstor, pentrucă forțele fizice și sufletești, pe cari Dumnezeu i le-a dăruit spre a se ajuta pe sine și deci spre binele său natural și etern, au rămas amorțite în el și nimeni pe lume nu i-a dat... mîna de ajutor pentru dezvoltarea lor ; pentrucă a fost oropsit în educația sa, de aceea el, chiar posedînd însușirile cele mai bune dela Dumnezeu, nu a progresat în putința de a se

ajuta pe sine, după cum mulți dintre cei bogați, cari găsindu-se în bună stare materială și belșug și în mijlocul plăcerilor sensuale, nu au ajuns la nimic mai mult, decât la o utilizare, nu numai nedemnă și egoistă, ci și absurdă, infamă și neomenoasă a bunului lor¹⁾.

Pestalozzi recunoaște adevărul, că pe cât de necesară este educația tuturilor membrilor societății, pe atât de indispensabilă este stabilirea și răspîndirea unei științe pedagogice, care să servească de bază sigură a măsurilor pedagogice și să fie firul conducător al celor chemați să le aplice. Această tendință de a face din educație o știință bazată pe Psihologie, precum și faptul că în „unitatea armonică a însușirilor“ care e scopul educației, forța morală primează pe celelalte, face din Pestalozzi întemeietorul pedagogiei moderne și premergătorul lui Herbart, cel mai demn reprezentant al pedagogiei științifice.

Am arătat mai sus că fiecare dintre cele trei forțe de natură diferită — forța morală, intelectuală și fizică — se dezvoltă după legi și prin mijloace proprii. Să vedem deci cum se produce evoluția și cultivarea fiecărei forțe.

¹⁾ Pestalozzi. Lienhard und Gertrud, IV, 72.

A. FORȚA MORALA

Factorii esențiali ai culturai morale sunt următorii trei : 1. Producerea unei dispoziții sufletești favorabile moralității, prin intermediul sentimentelor înalte; 2. Exercițarea moralității prin abnegație și prin obiceiul de a fi bun și drept. 3. Stabilirea maximelor morale prin reflexiune și comparație.

1. Elementul prim e și cel mai important deoarece el reprezintă baza personalității morale și condiționează eficacitatea celorlalte două elemente. Un om lipsit de acea predispoziție morală va putea fi capabil cel mult de a exercita o moralitate obiectivă, sau, în termenii Kantieni, o *legalitate*. El va putea eventual face fapte bune; motivele determinante însă, nu vor rezulta din propria lui ființă, ci îi vor fi impuse din afară. Or, nu putem considera ca *subiectiv-morale*, decât acele fapte cari sunt determinate de voința autonomă. Al treilea element, maximele morale, fără acea dispoziție morală, fac impresia unor vorbe goale. Ele ar putea fi asemănațe, în acest caz, cu o semînță bună împrăștiată pe un teren prost.

Origina dispoziției sufletești favorabilă moralității este iubirea și credința. Să vedem dar, cum se dezvoltă acea dispoziție. Prima condiție

este perceperea intuitivă a iubirei, care face să încolțească în sufletul copilului germenul natural al acestui sentiment. Numai cine a fost iubit poate să iubească. Pestalozzi consideră, cu drept cuvânt, raportul între mamă și copil, ca făcând posibilă acea intuiție a iubirei, căci îngrijirile și desmierdările mamei sunt primele și cele mai sincere manifestări de iubire ce poate percepe omul. Tot din acest raport și în legătură cu iubirea maternă isvorăsc și sentimentele de încredere, recunoștință și supunere. Orce temere și neliniște a copilului le potolește mama, fie prin înlăturarea cauzelor, fie prin alintări; astfel se deșteaptă și începe a se desvoltă în sufletul lui *încrederea*. Orce necesitate a copilului este satisfăcută cu ajutorul mamei: ea îi potolește foamea, ea îi potolește setea, ea îl adoarme. Această intervenție a mamei la toate cerințele copilului produce primele licăriri ale *recunoștinței*. Condiția *supunerii* este răbdarea și pe aceasta din urmă o capătă copilul numai grație faptului că pentru satisfacerea celor mai multe cerințe ale sale e nevoit să aștepte ajutorul mamei, ceea ce cu timpul, îl face să devie răbdător. Din răbdare se desvoltă mai târziu — și grație opoziției ce întâmpină voința copilului din partea legilor obiective — *supunerea*.

Credința apare după ce sentimentul principal, iubirea și cele secundare: încrederea, recunoștința, supunerea au prins rădăcină în sufletul omului.

Nu putem iubi pe Dumnezeu înainte de a fi iubit oameni, „căci cine nu iubește pe fratele său, pe care-l vede, cum va putea să iubească pe tatăl din cer, pe care nu-l vede?“.

Dacă am cercetă origina acestui raport dintre mamă și copil, de care depinde dispoziția către moralitate, am găsi-o într'o forță instinctivă ; și-atunci ne întrebăm: Cum poate Pestalozzi derivă moralitatea, care aparține naturei raționale, dintr'un instinct aparținând naturei animale? La această obiecțiune ne-ar răspunde Pestalozzi, că îngrijirile și alintările materne, deși satisfac o necesitate instinctivă, sunt în perfectă armonie cu cerințele ființei raționale. Ele sunt întemeiate pe un fond sufletesc și stimulate de instinct și „nu sunt deci o consecință a asuprirei însușirilor înalte, nobile, de către poftele cărnei și sîngelui, ci numai o conlucrare a cărnei și sîngelui la rezultatul către care tinde spiritul și inima“ ¹⁾.

Dat fiind dualismul lui Pestalozzi, această teorie nu dă un răspuns satisfăcător obiecțiunii noastre. Dacă natura animală și cea rațională sunt două elemente *contrarii* ale ființei omenești, atunci acea *conlucrare* a naturei animale la opera naturei raționale e greu de admis, fără un motiv determinant. Admisibilă ar fi o *coincidență* între necesitățile instinctive ale mamei și cerințele spiritului și inimei sale. Dar această coinci-

¹⁾ Pestalozzi. Schwanengesang, XIV.

dență ar avea drept rezultat numai un ajutor indirect al instinctului la realizarea scopului rațional, întrucît instinctul nu ar opune rezistență tendințelor sufletești; nu însă un ajutor *direct*, de oarece instinctul nu poate tinde decît la satisfacerea propriilor sale necesități.

* * *

Acel raport dintre copil și mamă, care provoacă în sufletul celui d'întîi deșteptarea sentimentelor favorabile moralității, presupune imposibilitatea copilului de a-și satisface singur cerințele ființei sale și, deci, necesitatea ajutorului matern. Raportul, care reprezintă la copil baza sentimentelor morale, depinde de influența ce muma e capabilă a exercita asupra copilului; cu cît această influență crește, cu atît baza devine mai solidă, cu cît influența scade, baza se slăbește. Astfel am ajunge la concluzia că trebuie să tindem a mări influența mamei asupra copilului, pentru a menține la acesta sentimentele favorabile moralității. Dacă însă analizăm condițiunile cari fac posibilă atît existența, cît și creșterea influenței materne, vedem că un atare act nu stă în puterea noastră. Intr'adevăr: influența mamei nu depinde numai de îngrijirile și iubirea ce aceasta le manifestă pentru copilul său, ci mai ales de lipsa de forțe necesare pentru satisfacerea cerințelor sale, la copil, sau mai bine zis

de disarmonia dintre cerință și putință. Cîtă vreme forțele copilului se găsesc într'o stare de *potențialitate*, putința copilului depinde de mamă, care înlocuește forțele lui încă nedesvoltate; cu cît însă forțele copilului se dezvoltă, necesitatea intervenției materne devine mai mică și deci influența mamei începe să scadă; și cu cît cresc mai mult forțele unuia, cu atît scade influența celuilalt. A menține la același nivel sau a mări influența maternă ar însemna a împiedica evoluția individualității copilului, ceea ce, pe lângă că ar fi contrariu scopului umanitar, nu ar fi posibil, de oarece legi naturale necesare s'ar opune acțiunii noastre. Iată de ce fundamentul primitiv al sentimentelor favorabile moralității se slăbește, pe măsură ce crește puterea proprie a individului. Mai mult, individul este amenințat nu numai cu pierderea unor însușiri bune, ci și cu apariția unor însușiri rele, căci pe măsură ce forța lui ia o dezvoltare mai mare, el pătrunde mai adînc în lume, în mediul social, unde sentimentele egoiste predomină pe cele morale. Așa dar, paralel cu slăbirea fundamentului moralității, se întărește baza egoismului — dacă nu luăm măsuri pentru evitarea acestui rău. Ce măsuri putem lua?

Societatea nu o putem transforma, înainte de a fi format caracterele indivizilor care o compun; prin urmare în momentul educației individuale, mediul social rămîne acelaș, care era înainte.

Pe individ îl putem, însă, prepara astfel încît să fie apt, nu numai de a rezista răului social, ci și de a profita de experiența acestui rău pentru întărirea caracterului său moral. Pentru aceasta va trebui să înlocuim fundamentul primitiv al sentimentelor morale, printr'un alt fundament mai solid. Punctul de unire între *slăbiciunea* individuală și sentimentele morale eră *muma*, punctul de unire între *forța* individuală și moralitate este *credința în Dumnezeu*.

Inspirînd individului *credința*, îl vom convinge că, dacă ajutorul mumei nu-i mai e necesar, are totuși nevoie de ajutorul ființei supreme, de care depinde soarta noastră a tuturilor; și dacă muma nu-l mai poate ocroti, prin credință își va dobindi ocrotirea cerească.

Iubirea, încrederea, recunoștința și supunerea către părinți se extind și asupra lui Dumnezeu și cu cît sfera acestor sentimente devine mai mare și obiectul lor mai depărtat, cu atît caracterul lor moral-altruist devine mai pronunțat, iar coloritul egoist dispăre mai mult. Cînd acele sentimente erau adesea provocate de necesități zilnice, ele căpătau un caracter egoist foarte pronunțat, pe lîngă cel altruist inerent lor, căci nu putem considera în nici un caz sentimentele de iubire și recunoștință ca *pur* egoiste; — cu cît însă ajutorul străin devine mai puțin necesar, deci interesul personal mai puțin pronunțat și cu cît obiectul acelor sentimente e mai depărtat

de simțurile noastre, cu atât cele d'intîi tind mai mult la purificarea elementului altruist prin slăbirea celui egoist. Pe măsură ce iubirea desinteresată, sau mai puțin interesată, provocată de credința în Dumnezeu, devine mai pronunțată, pătrunde mai adînc ființa noastră; devenim morali, suntem deci capabili să fim însuflețiți de sentimente altruiste față de toți semenii noștri, servim umanității.

Dacă, din contra, neglijăm educația religioasă, atunci forța individuală care nu poate stagna, ci *trebuie* să se desvolte într'o direcție, va fi atrasă de răul social, care conduce pe individ la egoism și mijlocește astfel legătura între forțele lui (cari, după cum am văzut mai sus, sunt *indiferente* din punct de vedere moral) și elementul sensual-egoist al ființei sale. Așa dar, forța individuală poate evoluă spre două puncte contradictorii: unul e *moralitatea*, celălalt *egoismul*. Puntea de trecere la primul punct i-o dă educația religioasă, la cel d'al doilea mediul social stricat. Dacă noi nu ne vom grăbi să-i construim din vreme puntea către moralitate, îndemnîndu-l s'o treacă, mediul social o va construi pe a sa la prima ocazie bine venită, iar individul, neputîndu-și stăpîni forța care tinde la desvoltare, o va trece pe aceasta, mergînd cu pași repezi spre egoism.

Odată trecută însă puntea moralității, mediul social departe de a-l seduce, îi va întări caracterul.

* * *

Cu privire la raportul dintre morală și religie Pestalozzi, ca și Kant, consideră religia ca fiind în strînsă legătură cu morala. Rădăcina religiei este morala. Elementul *etic* caracterizează religia adevărată; cultul exterior, care se referă la simțuri, e opus acesteia, el nu poate fi admis decît cel mult ca o treaptă a evoluției religioase, după cum starea naturală și cea socială sunt trepte ale evoluției morale. După cum însă, aceste două stări continuă a fi reprezentate și în starea morală, căreia sunt subordonate, tot astfel cultul se menține și în religiunea adevărată, fiind însă cu totul subordonat acesteia și referindu-se numai la formă, fără a atinge cît de puțin fondul religios. Această intervenție a cultului e necesară pentru a da simțurilor o direcțiune paralelă direcțiunii ce ia natura divină a omului și a le împiedică astfel de a se opune tendințelor acesteia. Am putea defini teoria religioasă a lui Pestalozzi *religie etică*, sau *religie umanitară*, întrucît și aci, ca în toate teoriile lui, steaua conducătoare e *umanitatea*. Și, cum umanitatea în toate manifestările ei presupune moralitatea, tot astfel și sub forma umanității religioase presupune existența moralității. „Credința în Dumnezeu ia naștere din iubirea binelui.“⁽¹⁾

„Perceperea moralității duce la presimțirea mînei eterne care planează de-asupra noastră, la

¹⁾ Pestalozzi. Werke, IX, 287.

credința într'un susținător al ordinii morale universale¹⁾. „Sentimentele morale sunt baza sentimentelor religioase²⁾. Cu privire, însă, la *ființa religiounei* Pestalozzi se separă de Kant, de oarece se separă de acesta și cu privire la *ființa moralității*. Pestalozzi bazează morala și religia, nu pe o lege construită din principii raționale, ci pe sentiment. „Simplitatea și inocența, sentimentul pur uman de recunoștință și iubire este izvorul credinței³⁾).

„Dumnezeul creierului meu e o himeră; nu cunosc nici un Dumnezeu decât Dumnezeu inimei mele⁴⁾. De aci rezultă că educația religioasă, ca și cea morală, nu poate fi făcută pe cale intelectuală: „Cercetarea științifică nu e drumul către adevărata credință în Dumnezeu⁵⁾. Uimirea înțeleptului față de adâncimile creațiunei... nu e cultivarea omenirii către această credință... Dumnezeu tatăl, existența lui Dumnezeu în coliba omului, Dumnezeu în adâncul ființei mele, — Dumnezeu, dătătorul bunurilor sale și mulțumirilor vieții mele, aceasta este cultura omenirii către credință⁶⁾).

Această fondare a moralei și a religiei pe sentiment, la Pestalozzi, nu trebuie confundată cu

1) Pestalozzi. Werke, IX, 288.

2) „ „ „ „, 146.

3) „ „ „ Abendstunde eines Einsiedlers., Satz 86.

4) Pestalozzi. Werke., IX, 157.

5) „ „ „ „, III, 321.

6) „ „ „ „. Abendstunde eines Einsiedlers, Satz 81—82.

sentimentalismul *pietiștilor*. Pestalozzi dă numai o bază intuitivă adevărului religios, în contradicție cu raționaliștii cari îi dau o bază rațională. El consideră credința ca un act sentimental, ca o *convingere intuitivă*. Acest caracter intuitiv al credinței religioase explică faptul că ea poate servi ca putere salvatoare a moralității, în momentele critice ale decăderii influenței materne; căci un sistem religios rațional nu ar fi, nici accesibil individului la acea epocă a evoluției sale, nici propriu pentru a combate în mod energic atracțiile seducătoare ale mediului social.

Cum se face, însă, că religia, care *presupune* moralitatea, poate fi un element ajutător al evoluției morale ?

Această contradicție e numai *aparentă*, căci în momentul când intervine credința religioasă, bazele primitive ale moralității — iubirea și recunoștința copilului față de mamă — există, iar credința copilului de mamă — față de mamă — există, iar credința stabilită pe aceste baze e și ea primitivă. Dar această completare a moralității primitive stimulează creșterea și perfecționarea ei, de unde rezultă lărgirea bazei morale a religiei. Așa dar, nu se clădește întâi întreaga bază morală și apoi edificiul religios, ci la fiecare porțiune de bază se adaogă porțiunea de edificiu, pe care aceea o poate suportă ; cu cât deci baza se lărgeste, cu atât edificiul se înalță. De altfel, dacă am voi să clădim întâi baza completă și *apoi* să ridicăm

edificiul, am ajunge la concluzia că educația religioasă trebuie făcută la bătrînețe, dat fiind că gradul cel mai înalt posibil de moralitate nu-l poate atinge individul decît la maturitate.

2. Odată realizată dispoziția sufletească favorabilă moralității, urmează *exercitarea* (în marginile posibilității) moralității. Adică, odată ce individul posedă pînă la un oarecare grad sentimentele de iubire, recunoștință, etc., trebuie să-l deprindem cu manifestarea sinceră a acestora, în raporturile sale cu familia și mediul social înconjurător. Un exemplu de provocare la fapte bune ne povestește Pestalozzi din propria lui experiență. Cu ocazia unei nenorociri (arderea Altdorf-ului) cînd o mulțime de copii rămaseră pe drumuri, Pestalozzi expune școlarilor săi situația și apelează la mărinimia lor, pentru a-i decide să-și împartă bunurile cu acei copii oropsiți de soartă. El îi face însă atenți că institutul lor nu are fonduri suficiente și nu se știe dacă, primind vre-o 20 din acei copii, li se vor spori fondurile. „Ați putea fi puși în poziția de a trebui, din cauza acestor copii, să lucrați mai mult, să căpătați mai puțină mîncare și chiar să vă împărțiți hainele cu ei“. Le spune apoi să nu-i primească între dînșii, decît în cazul cînd sunt dispuși să rabde cu mulțumire și în mod sincer, toate acele neajunsuri cauzate de mizeria lor. După ce Pestalozzi îi puse să repete cele spuse de el, pentru a se convinge că au pătruns bine chestiunea, primi

următorul răspuns: „Da, da, chiar dacă va trebui să mîncăm mai rău și să lucrăm mai mult și să împărțim hainele noastre cu ei, totuși ne bucurăm dacă vin“.

Din acest caz putem ușor constata că Pestalozzi nu se adresează atît rațiunii, cît sentimentului copiilor și nu tinde atît la realizarea unei maxime morale, cît la efectuarea unui *act* moral. Căci convingerea lui, foarte justă, este că maximele și legile morale, pentru a posedă puterea de convingere și influența practică asupra voinței noastre, presupun ca o condiție „sine qua non“ sentimentele și actele morale. De altfel, preceptele morale nu pot fi accesibile copilului sub forma de noțiuni abstracte, ci numai pe cale intuitivă; or, intuiția moralității nu poate rezulta, decît din perceperea și executarea actelor morale. Instrucțiunea morală abstractă nu poate fi accesibilă decît la o epocă înaintată, cînd sentimentele și obiceiurile au ajuns la o dezvoltare mare și au luat o direcțiune anumită, pe care cu foarte mare greutate o mai putem schimba. Ce influență pot avea noțiunile morale abstracte asupra unui om care nutrește în suflet sentimente egoiste și e deprins cu fapte imorale? Ilustrarea desăvîrșită a teoriei intuiției morale o găsim în „Lienhard und Gertrud“.

3. Din prelucrarea materialului intuitiv formăm *noțiunile* morale, prin generalizarea experienței dobîndite ajungem la *precepte* morale.

Nu vom încerca să stabilim alte precepte, decât acelea, pentru a căror intuiție elevul posedă experiența necesară. Numai generalizând faptele bune și rele ale elevului și celor din jurul lui, vom ajunge să-i procurăm precepte morale cu putere de convingere.

Dar, pentru ca din legătura faptelor să rezulte preceptul moral, ele trebuie să fie sancționate. Ei bine, și sancțiunea o căpătăm tot pe cale intuitivă, adică prin intermediul sentimentelor altruiste. *Numai posedând un material intuitiv suficient și variat, cântărind valoarea lui în balanța sentimentelor altruiste și sistematizându-l după norma obținută prin această cântărire, ajungem a procura elevului principii morale cu o reală influență asupra caracterului.* Această formulă cuprinde, cred, toate condițiile esențiale ce pune Pestalozzi educației morale.

Acea ce a determinat pe Pestalozzi să utilizeze toate facultățile psihice în educația morală, nu e numai motivul metodei, ci și faptul că el avea drept scop educativ ca *întreaga* ființă omească să fie pătrunsă de moralitate. El nu e mulțumit cu moralitatea rațională, cum e cea Kantiană, care, departe de a căuta să-și asigure concursul naturei afective, caută să-l respingă chiar în cazul când i s-ar oferi fără greutate; dar nici cu o moralitate bazată numai pe sentiment nu se împacă Pestalozzi, deși sentimentul are rolul de căpetenie în sistemul lui. El do-

rește ca toate facultățile noastre să conlucreze în vederea scopului moralității; idealul lui poate fi considerat ca o simfonie morală în care ar concerta toate elementele ființei noastre. Pestalozzi consideră sentimentele și obiceiurile morale nu numai ca niște trepte ale evoluției maximele și legilor morale raționale, cari trepte deci și-ar pierde valoarea odată cu realizarea principiilor raționale, ci și ca elemente constitutive ale moralității, cari chiar după ce s'a săvârșit evoluția morală, se mențin. Raportul dintre elementele moralității e analog cu raportul ce am constatat, mai sus, între starea naturală, cea socială și cea morală.

B. FORȚA INTELECTUALA.

Orce funcțiune sau forță, ale cărei elemente constitutive nu sunt suficient și armonic dezvoltate, nu poate participa ca factor bun la constituirea unei alte funcțiuni mai mari. De aci rezultă că forța intelectuală numai atunci poate fi considerată ca un bun element constitutiv al umanității — care e scopul suprem al educației — când aceea însăși reprezintă un *tot* ale cărui părți — forța intuiției, a cugetărei, a vorbirei — sunt suficient și armonic dezvoltate. Neglijarea unuia din elementele forței intelectuale cauzează disar-

monia acesteia și, indirect, disarmonia scopului umanitar.

Acest principiu are drept consecință practică faptul că orce cunoștință, al cărei fond intuitiv sau rațional nu e suficient, nu va putea fi întrupată la un sistem științific unitar, ea va plană la suprafața spiritului, neputînd să ajute, nici la dezvoltarea intelectului, nici la progresul științei. Prin urmare atît din punct de vedere subiectiv, cît și din punct de vedere obiectiv trebuie să stabilim și să menținem armonia elementelor constitutive ale forței intelectuale. Pentru aceasta educația intelectuală va trebui ca, respectînd legile naturale după cari evoluează forța intelectuală, să sistematizeze, să armonizeze și să facă a prospera aceea ce natura a lăsat în dezordine și separație.

Acest raport dintre educație și legile naturale, îl consideră Pestalozzi analog raportului ce ar exista între o clădire și o stîncă puternică, ce i-ar servi drept bază. Putem mări și înălța construcția *atît*, cît e posibil, fără a periclita legătura dintre aceasta și stîncă. Orce slăbire a acestei legături reprezintă un pericol de prăbușire pentru construcția noastră; stîncă însă rămîne etern neclintită. Deci, cîtă vreme vom menține neștirbită legătura dintre edificiul educației și instrucției și stîncă legilor psihice naturale, opera educativă va fi, pe cît de utilă, pe atît de solidă.

* * *

O deosebită atențiune dă Pestalozzi elementului intuitiv, pe care îl consideră ca element fundamental al întregii cunoștinți. „Intuiția și sentimentul formează elementele întregii culturi ¹⁾“.

Faptul că Pestalozzi consideră intuiția ca element al întregii culturi, ca factor esențial al educației și are în vedere atât intuiția externă, cât și pe cea internă, reprezintă un mare progres față de rolul acordat intuiției de către predecesori ca *Basedow* și *Comenius*, cari considerau intuiția ca un factor didactic, special instrucțiunii și se refereau aproape numai la intuiția externă. Deosebirea aceasta se explică și prin faptul că acei pedagogi aveau în vedere mai ales instrucțiunea și mijloacele cele mai comode și mai practice pentru atingerea scopului instrucțiunii, pe câtă vreme Pestalozzi are în vedere un scop suprem de *educație, umanitatea*, căreia îi subordonează orice alt scop, deci și pe acela al *instrucțiunii*. Factorii pedagogici principali, cum e intuiția, caută Pestalozzi să-i utilizeze pentru realizarea scopului suprem. Toate scopurile secundare sunt îndreptățite numai *întrucît* contribuiesc la apropierea lui. Instrucțiunea este subordonată *educației*; astfel se explică principiul lui Pestalozzi, că în orice știință trebuie să avem în vedere *întrucît* și cari dintre elementele ce o compun servesc la dezvoltarea forței intelectuale,

¹⁾ Pestalozzi. Werke, X, 193.

deci, indirect, la realizarea scopului educativ, și cari servesc ca material pentru studiul acelei științe, sau ca mijloace de aplicare a forțelor. Numai după ce vom fi acordat atențiunea cuvenită primelor elemente, vom insista asupra celor din urmă. Inversînd această ordine, instrucțiua distruge, în loc de a favoriza, armonia forțelor; căci cunoștințele grele și munca impuse spiritului, înainte ca forța intelectuală să fi fost suficient dezvoltată pentru asimilarea celor d'întîi și executarea normală a celei din urmă, nu poate produce decît desordine și discordie în loc de ordine și armonie. Iată de ce Pestalozzi subordonează educațiua intelectuală *specială* — cunoștințele tehnice necesare activității practice a individului — educației intelectuale *generale* (dezvoltarea energiei intelectuale, nu a unor cunoștinți enciclopedice, cari pentru mulți reprezintă cultura generală). Pestalozzi mențiuneaază și rolul important al instrucțiunei ca factor indirect al dezvoltării sentimentelor și energiei practice.

Iată un principiu — dezvoltarea energiei înainte de cunoștințele speciale — care odată apărut în Pedagogie, nu mai putea fi înlăturat, de oarece se impune prin necesitatea logică și practică. Rațiunea ne spune că știința pentru a putea progresa și a putea fi utilizată presupune energie intelectuală, morală și fizică, iar experiența ne dovedește că toată cultura pe care o dă familia și școala, nu reușește să formeze caractere uma-

nitare, dacă nu dezvoltă energie. Intîi trebuie să punem *știința* în serviciul educației și apoi *educația* în serviciul științei. Intîi trebuie să utilizăm cunoștințele elementare și metodice pentru a stimula dezvoltarea forțelor, pentru ca apoi să utilizăm energia astfel căpătată pentru a produce și aplica știința.

Educația *specială* — mijloacele de aplicare și utilizare a forțelor — este admisă de Pestalozzi, numai dacă e însuflețită de tendinți altruiste, umanitare, adică dacă are drept bază iubirea și credința, fondul comun al tuturilor tendințelor educative umanitare. Aceeași educație specială, am putea zice profesionistă, poate duce la rezultate cu totul contrarii, după cum servește la satisfacerea cerințelor unui caracter egoist sau la acelea ale unui caracter moral. Aceeași muncă, atît cantitativ cît și calitativ, poate servi *viciul* sau *virtutea*, după cum individul care folosește roadele acelei munci are în vedere numai necesitățile, chiar vicioase, proprii, sau e un tată, fiu, frate, etc., conștient de datoriile ce are față de ai săi. Se poate de asemeni ca un om să se ocupe de știință din vanitate și interes personal, sau avînd în vedere scopuri umanitare. S'ar putea obiecta că din moment ce specialitatea presupune energie, iar indivizii dotați cu energie sunt caractere superioare celor lipsiți de ea, munca unui om *vicios* nu poate fi egală cu aceea a unui om *virtuos*, care posedă energie mai multă ca cel dintîi. Da,

însă această diferență de energie se poate referi la *moralitate*; se poate deci ca, amîndoi avînd aceiași sau aproape aceiași forță fizică și intelectuală, unuia din ei să-i lipsească forța morală. Această diferență nu va împiedica — mai ales într'o carieră practică — egalitatea muncii lor din punct de vedere al scopului *direct*, inerent acelei munci, deși din punct de vedere moral-social ea reprezintă o adevărată prăpastie între activitatea unuia și a celuilalt. De aci rezultă preceptul, că educația intelectuală și fizică, chiar cînd e bună, e departe de a fi suficientă dacă nu e susținută de forța morală.

Ar trebui să ne convingem odată de adevărul teoriei lui Pestalozzi, că nu cunoștinți enciclopedice se cer dela familie și școală, ci formarea de caractere umanitare, prin mijlocul dezvoltării armonice a energiei morale, intelectuale și fizice.

C. FORȚA FIZICĂ.

Cultura fizică, al cărei scop este de a ne face capabili să reprezentăm în afară produsele spiritului și cerințele inimei, constă în dezvoltarea metodică a forțelor fizice prin mijlocul exercitării simțurilor, membrilor și organelor de cari depind acele forțe.

Rolul educației fizice este de a ușura, rectifica și accelera tendința de dezvoltare inerentă forței

fizice—ca și celorlalte. După cum studiul formelor și numerelor reprezintă, după Pestalozzi, gimnastica forței intelectuale, tot astfel exercitarea mecanică a organelor fizice reprezintă gimnastica forței fizice. Educația fizică contribuie și ea la realizarea scopului umanitar.... „legile mecanismului fizic, cari dezvoltă în mine fundamentele sensuale ale înțelepciunii, dezvoltă și mijloacele sensuale de facilitare a virtuții mele“. (Lienhard und Gertrud).

D. FORȚA COMUNĂ

Toate aceste trei forțe — morală, intelectuală și fizică — conlucrează armonic la realizarea scopului comun, care e umanitatea.

Această activitate comună, efectul *forței comune*, are drept bază, după cum am văzut mai sus, iubirea și credința.

Echilibrul forțelor, din care rezultă forța comună nu depinde decît de legătura mai strînsă sau mai slabă a lor, nu de intensitatea forțelor, căci orcît de tari ar fi ele, dacă sunt disproportionale nu pot forma împreună o unitate armonică și din contră, orcît de slabe ar fi, dacă sunt proporționate se vor armoniza. Prin urmare unitatea armonică poate fi realizată și cu forțe slabe,

nu numai cu forțe tari. Echilibrul a trei Pfunzi e acelaș ca echilibrul a trei sute de Pfunzi.

Natural că armonia perfectă nu poate fi atinsă, deoarece la fiecare individ predomină o forță sau o însușire asupra celorlalte; vom tinde însă a ne apropia cît mai mult posibil de acel scop, pentru a evita unilateralitatea. Vedem dar, că lui Pestalozzi nu-i convin nici indivizii intelectuali, nici cei sentimentali, nici cei energici, ci numai aceia la cari intelectul, inima și voința au rolul lor *în orce act*, chiar dacă una din aceste facultăți se ridică de-asupra celorlalte. Iar măsurile educative, pentru a nu fi unilaterale, trebuie să se adreseze la toate trei forțele, deși, prin natura lor, unele se adresează mai mult și în special *inimei*, iar altele mai mult voinței sau activității în general. Incontestabil că științele pozitive se referă mai mult la intelect; aceasta însă nu le desărcinează de obligația de a da atenție și inimei și voinței. Tot așa, măsurile educației morale se referă mai mult la voință, dar totuși, pentru a fi complete și a-și asigura eficacitatea, ele trebuie să fie și simțite și raționate.

✓ Astfel teoriile lui Pestalozzi ne duc la un nou principiu pedagogic esențial—care însă e destul de nesocotit în practică—principiul că orce educator trebuie să aibă în vedere toate facultățile individului, chiar dacă misiunea lui specială este de-a influența *mai mult* asupra uneia din aceste facultăți.

La noi predomină intelectualismul în educație și nu vom putea forma caractere umanitare, pînă cînd nu vom acorda atenția cuvenită — dar nu numai în teorie, ci și în practică — educației voinței și sentimentului.

V.

FACTORII EDUCAȚIEI

1. Familia

Baza culturii poporului este educația în familie. În afară de faptul că primele influențe educative, acelea care sunt în mare parte decisive pentru evoluția fizică și psihică a individului, vin de la părinți, motivele care l-au determinat pe Pestalozzi să dea o foarte mare importanță educației familiare sunt următoarele: În primul rând faptul că fondul sufletesc necesar pentru evoluția morală și umană a individului, adică iubirea și credința, nu rezultă din principii raționale, ci din intuiția directă și exercitarea lor. „Credința și iubirea, zice Pestalozzi în *Lienhard und Gertrud*, nu se cultivă prin vorbe asupra acestor înalte și sfinte fundamente ale vieții noastre interne, ci prin faptul viețuirii în iubire și în credință“.

Or, dat fiind că pe de-o parte credința și iubirea trebuiesc deșteptate în sufletul nostru încă din copilărie, pe de altă parte legătura naturală dintre părinți și copii este elementul cel mai favorabil pentru producerea și menținerea acestui

fond sufletesc, vom înțelege ce rol important joacă familia în evoluția morală a individului. „In familie se întrunesc mijloacele esențiale ale oricărei adevărate culturi omenești“. Legătura dintre părinți și copii bazează pe credință și iubire nu numai dezvoltarea morală și religioasă a individului, ci și pe cea intelectuală și fizică. O mare parte din preocupările raționale ale membrilor familiei sunt provocate de iubirea, recunoștința, sau alte atari sentimente, cari îi unesc. De-asemeni o mare parte a activității fizice în familie rezultă din grija și iubirea părinților pentru copii și din respectul și iubirea copiilor pentru părinți. Cauzele cari determină pe părinți să muncească din greu pentru a asigura existența copiilor lor și să-și frămînte cugetul pentru a le asigura viitorul, iar pe copii să ajute și să respecte pe părinții lor, nu sunt altele decît *iubirea și credința*.

Al doilea motiv este faptul că educația familiară favorizează *echilibrul forțelor*, de oarece obiectul activității în familie este de așa fel încît mai totdeauna pune în mișcare, în același timp, mintea, inima și mîna. Copilul cînd ia parte la afacerile căsniciei sau execută dorința și voința părinților și fraților, e însuflețit de tendința de a-i mulțumi și prin urmare la forța intelectuală și fizică se asociază sentimentul.

Al treilea motiv, de-asemeni foarte important, este faptul că educația familiară se face prin in-

tuiția directă, prin propria experiență a copilului, ceea ce în școală e mai greu și numai în limite restrânse realizabil. Toate insistențele dascălului pe lângă școlar, pentru a-l face pe acesta să fie silitor, nu vor putea avea efectul produs de fructele pomului sădit, curățit și îngrijit de el, sau de frumusețea grădinei îngrijită de el și de părinții lui. De-asemeni, îndemnul dascălului nu e suficient pentru a face pe școlar milos și iubitor față de semenii lui. Dacă însă *acasă* vede un om sărac plângându-se de foame și mizerie, copilul va fi mișcat, va simți milă, va compătimi cu săracul, iar când părinții îi vor oferi ajutor săracului, copilul se va bucura de bucuria acestuia și va fi adânc impresionat de recunoștința lui. Această scenă nu va pieri din mintea și inima copilului, ci va rămâne adânc imprimată, servind ca element fundamental al culturei lui morale. Dacă vorbele goale, lipsite de această bază intuitivă, dispar din memorie tot așa de ușor cum au apărut, preceptele morale *extrase* din acest material intuitiv sunt definitive, de oarece nu sunt impuse omului din afară, ci rezultă din propria lui viață sufletească.

Principiile raționale fără material intuitiv, sunt niște forme goale.

Prin urmare, educația familiară nu este numai o introducere la opera educativă, care introducere ar putea să lipsească, fără ca organismul educativ să fie atacat, ci ea reprezintă un ele-

ment constitutiv de cea mai mare importanță. „Dacă în om există toate forțele morale, intelectuale și de dexteritate, ca *forțe fundamentale*. . . datorite de Dumnezeu, a căror dezvoltare o solicită educația poporului și cultura națională, în buna stare a familiei — adică în relațiile pure și omenești dintre tată, mamă și copii — găsim *mijloacele fundamentale* pentru dezvoltarea suficientă și armonică a acestor forțe“¹⁾.

* * *

Dacă educația în familie e atât de necesară, cum se explică nesocotirea ei de către părinți? Explicația o găsește Pestalozzi cu drept cuvânt, în faptul că părinții au pierdut conștiința capacității și datorii ce au de a educa pe copiii lor, de unde rezultă și desinteresarea celor d'întîi pentru știința pedagogică. Și dacă am întrebă, mai departe, cine e vinovat de această pierdere, răspunsul ar fi: în primul rînd Pedagogia, care pe de-o parte nu găsisese soluția adevărată a multor probleme de educație importante, pe de altă parte prezintă mijloacele educative sub o formă prea complicată pentru a fi pricepute și aplicate de părinți.

Primul rău tinde a' l remedia, și îl remediază chiar în parte, sistemul de educație elementară al lui Pestalozzi, care atât cu privire la mijloa-

¹⁾ Pestalozzi. Reden an mein Haus, 1818, § 40.

cele, cît și cu privire la scopul educației se bazează pe legile naturii omenești, nu pe elemente străine de evoluția naturală a ființei noastre. „...adevăratale mijloace ale culturii elementare nu sunt diverse date ale științei sau artei, asemenea apei pe care o aducem în doniță și o asvîrlim pe terenul arid. Această apă aruncată se pierde repede. Terenul se usucă din nou și rămîne uscat pînă cînd un om bun aruncă iarăși o doniță de apă și îl udă. Nu, nu, mijloacele adevăratei culturi elementare se aseamănă cu izvoarele cari, odată deschise, nu mai lasă niciodată să se usuce terenul binecuvîntat. Nu, nu, consecințele adevăratei culturi elementare nu sunt trecătoare, nu sunt posesiunea vanitoasă a unor rezultate ale științei sau artei, ele sunt stimularea... forțelor naturii omenești, din cari izvoară știința și putința neamului nostru, ca o apă vie din stînci“ ¹⁾).

Al doilea rău — forma prea complicată sub care sunt prezentate mijloacele educative — poate fi înlăturat, după Pestalozzi, prin următoarele mijloace: a) Reprezentanții științei și practicei pedagogice trebuie să alcătuiască o „*carte generală a poporului*“ (Allgemeines Volksbuch), avînd menirea de a face pe părinții din toate clasele sociale să simtă și să priceapă că au putința și datoria de a educa pe copii. Să li se indice pă-

¹⁾ Pestalozzi. Reden an mein Haus, 1818, & 37.

rinților în mod *simpliciter* și *clar* toate circumstanțele pe cari le pot utiliza pentru a influența pe copil, toate mijloacele ce le stă în mână pentru a'i exercita simțurile, a'i înuobila sentimentele, a'l face să cunoască, după metoda intuitivă, obiectele naturei, a'i dezvoltă forța de cugetare, a'l obișnui cu diverse dexterități necesare vieții practice, a'l dezvoltă fizicește.

Idealul unei atare lucrări ar fi de a face posibil „să fie dezvoltate la copii—și în familiile săracilor—voința, cunoașterea și putința binelui neamului nostru, prin mijloace practice și după o metodă conformă ființei naturei omenești“¹⁾. În acest scop, însă, mijloacele educative trebuie să fie simplificate atât, cât e necesar pentru a le putea face aplicabile în familia omului din popor și „a le introduce astfel în sanctuarul credinței și iubirei“. Natural că, din cauza simplității și clarității, nu trebuie să pierdem din vedere nici un moment legile naturei omenești, cărora mijloacele și scopul educației sunt supuse.

Prin urmare între „cartea generală a poporului“ și știința pedagogică există cea mai strânsă legătură. Aceia cari ar fi chemați să alcătuiască această operă, ar trebui pe de o parte să fie niște adânci cunoscători ai științei pedagogice, pe de altă parte să fi pătruns starea intelectuală, culturală și morală a poporului, pentru a putea

¹⁾ Pestalozzi. Rede am 12-en Januar 1818, & 24.

găsi forma cea mai bună sub care cunoștințele pedagogice i-ar fi accesibile.

O asemenea carte populară, cum este „Lienhard und Gertrud“ a lui Pestalozzi, fiind răspîdită în popor e de mare folos pentru educația lui, căci ea este — dacă îndeplinește condițiile scrierei lui Pestalozzi — simțită și înțeleasă, prin faptul că utilizează ca material de intuiție însăși starea actuală a poporului. Obiceiurile, bucuriile și suferințele poporului, viciile și virtuțile lui prezintate într'o lumină morală și judecate după un criteriu umanitar, ar determina subiectul și tendințele unei atare scrieri.

b) al doilea mijloc pentru a face ca legile educației să fie înțelese și aplicate în familie ar fi, după Pestalozzi, „școlile de probă“ („Probeshulen“), cari educînd pe școlari conform acelor legi și făcîndu-i să le și priceapă, i-ar face apleși de a răspîdi în popor, prin intermediul propriilor lor familii, adevăratele mijloace de educație. În acest scop însă e nevoie de oameni cari să poată conduce asemenea școli, e nevoie de forțe didactice, cari trebuiesc formate în acest scop.

„Se impune deci, dacă voim realizarea unei culturi naționale și populare fondată psihologiceste, ca înainte de toate să se caute un număr însemnat de băeți și fete săraci, cu talente bune, de-o moralitate sigură și de-o activitate dovedită, cari să fie cu cea mai mare îngrijire cultivați

în acest scop“ ¹⁾. Aceste vederi ale lui Pestalozzi ne duc deci la concluzia, că pentru a avea școli bune trebuie să avem învățători culți și conștienți de rolul ce-l au în opera de ameliorare a stărei poporului, iar pentru a avea asemenea învățători trebuie ca școlile speciale unde sunt formați, să nu piardă niciodată din vedere datoria ce au de a forma niște apostoli convinși de idealul culturii poporului și entusiaști pentru menirea lor.

2. Școala.

Școala *continuă* educația familială și e natural să fie astfel, de oarece evoluția forțelor individuale începe atunci când copilul nu poate fi încă separat de părinții săi, pentru a fi dat școlii. Intrucît deci educația familială e bună, adică se conformă legilor naturale ale ființei omenești, ea trebuie să servească de bază educației școlare. „Punctele esențiale de începere pentru tot ce au (elevii) de învățat și pentru tot ce au de dezvoltat în școală, sunt deja animate în ei... Învățătorul nu are — din multe puncte de vedere — decît să clădească mai departe cu îngrijire acele elemente, cărora li s'au stabilit în viața familială adevăratele fundamente și pentru cari (elemente) deci ei nu trebuie făcuți de-abia acum în viața școlară susceptibili, ci trebuie să fie numai întăriți și cultivați în susceptibilitatea lor. Învățătorul se

¹⁾ Pestalozzi Reden, etc. 1818, & 30.

simte în acest caz continuatorul și cooperatorul părintesc al unor copii, cari sunt în armonie cu toate mijloacele lui educative naturale și cari se supun de bunăvoie acestora, cu spiritul, inima și mâna, cu plăcere și iubire ¹⁾).

Două motive îl îndreptățesc pe Pestalozzi să considere școala ca fiind continuatoarea educației familiare: întâi faptul că el stabilește ca o condiție esențială a educației familiare o oarecare cultură pedagogică a părinților, cultură dobândită de aceștia prin mijlocul „cărții poporului” și a „școlilor de probă” și, al doilea, faptul că idealul școlii nu este îngrămădirea unui capital cât mai vast de cunoștinți, ci exercitarea și dezvoltarea forțelor individuale.

Dacă pe de-o parte se dă părinților (dacă nu celor actuali, celor viitori) posibilitatea de-a educa pe copii conform principiilor pedagogice — prin simplificarea acestora — pe de altă parte școala elementară, succesoarea imediată a educației familiare, nu are drept scop știința, nu introduce deci un element străin educației de familie, natural că aceasta poate fi considerată ca bază a întregii educații școlare. Atît familia, cît și școala elementară au drept scop dezvoltarea forțelor individuale.

Ele se condiționează reciproc, de oarece educația școlară e continuarea celei familiare, iar

¹⁾ Pestalozzi. Schwanengesang, & 186.

educația familiară presupune cultura căpătată de părinți în școală. Inceputul acestei acțiuni reciproce îl va face desigur școala, care formează pe viitorii părinți, secundată de „cartea poporului“ care tinde la ameliorarea pedagogică a celor actuali.

Pestalozzi se plînge, cu drept cuvînt, contra școlilor timpului său, cari în loc să stimuleze cultura poporului, o zădărnicesc întrucît fac din aceea ce trebuie să servească de *mijloc educativ, scop al educației*, considerînd știința ca scop în sine, independent de forța de cugetare, simțire și voință a individului. Pericolul unor atari școli, cari nici azi nu au dispărut cu totul, stă în faptul că ele dînd generației viitoare numai o *aparență de cultură și caracter*, conflictul victimelor lor cu realitatea este pe cît de dureros, pe atît de inevitabil, mai ales pentru clasa de jos a poporului, care are nevoie de *forțe reale* pentru a corespunde necesităților sale. Incontestabil că pentru cei din clasa privilegiată materialmente, cari deci își au asigurate mijloace de existență mai mult decît suficiente, o atare cultură aparentă, superficială, va putea servi pînă la o limită, de paravan al incapacității interne; cei lipsiți însă, nu-și pot cîștiga mijloace de existență suficiente și cinstite, decît în schimbul unor reale forțe fizice, intelectuale și morale. A impune unui copil regimul unei astfel de educații superficiale și a ne miră apoi că nu e capabil

să se susțină în societate, e tot așa de absurd ca și cum, după ce am purtat un copil pînă la vîrsta de 13—14 ani numai în trăsură — l-am împiedica deci de a face uz de picioarele sale — ne-am miră că la această vîrstă nu știe și nu poate încă să umble.

Cunoștințele trebuie să servească în școala elementară ca un fel de combustibil necesar pentru producerea energiei morale și intelectuale.

* * *

Cauzele relei stări a școalei trebuie să le căutăm, după Pestalozzi, nu atît în ignoranța pedagogică, cît mai ales în egoismul clasei de sus. Adevăratul scop și adevărata metodă a culturii elementare le-ar fi putut găsi clasa de sus, dacă ar fi *voit*, sau chiar de nu le-ar fi găsit, s'ar fi apropiat de ele și ar fi realizat deci o ameliorare în educația poporului. Dar cei puternici nu au *voit* să dea o educație reală poporului, din motive egoiste. Poporul în fața acestora nu e decît un *mijloc* pentru scop, nu un *scop* în sine; valoarea lui e calculată după gradul și modul în care ajută la satisfacerea cerințelor lor. Educația ce dau ei omului din popor nu are drept ideal dezvoltarea propriilor lui calități, ci capacitatea lui de a servi cît mai bine și mai supus interesele lor. Nu trebuie să cultivăm pe țaran, zic ei, el e mai bine să rămînă ignorant. De ce ?

Pentru că fiind bine educat, el va ajunge să-și cunoască, nu numai datoriile, ci și drepturile, iar nivelul lui moral fiind mai ridicat, nu va mai suportă starea de sclavie și de înjosire. Prin urmare slăbiciunea simțului umanitar la clasa de sus e cauza principală a relei stări culturale a poporului.

Poporul e răpit de singura lui avere : forțele naturale, cari fiind lăsate în părăsire sau împiedecate în dezvoltarea lor, sau îndreptate într'odirecție de activitate contrară scopului moralității și umanității, slăbesc din ce în ce, or devin instrumentul imoralității. Dar aceste forțe, precum și menirea lor, sunt de natură divină și nu are deci nimeni dreptul a le ataca. „Nu-mi pot închipui nici o crimă față de Dumnezeu, de oameni și de patrie, care ar putea fi echivalată cu aceea de a înăbuși dela început și în mod intenționat și viclean forțele naturei omenești în om, mai ales în omul sărac“. (Lienhard und Gertrud).

Datoria clasei conducătoare este deci de a dezvoltă și îndreptă spre umanitate forțele evidente ale poporului și a lua măsurile preventive necesare pentru asigurarea acelor forțe, cari din motive materiale și sociale sunt amenințate a fi distruse în germene. În acest scop propune Pestalozzi următoarele categorii de școli :

1. *O casă a copiilor* (Kinderhaus) în care ar fi educați copii cari nu au împlinit încă vârsta ne-

cesară pentru a intra în școala elementară și ale căror mume ar fi împiedicate, din cauza ocupațiunii lor în afară de casă, să se ocupe de ei. Tot aci ar fi admise fetele mai mari din școală, cari ar fi instruite în principiile de educare a copiilor mici. Vedem dar că rolul acestei case a copiilor ar fi, pe de-o parte de a efectua educația familiară acolo unde lipsește, pe de altă parte de a contribui la *răspîndirea* educației familiare bazată pe principii pedagogice, prin cultivarea pedagogică a viitoarelor mume.

2. *Școli de probă*, menționate mai sus, al căror scop ar fi de asemeni *răspîndirea* principiilor educative.

3. *Școli de perfecționare sau școli de adulți*, pentru acea parte a tinerimei masculine, care ar dori să-și completeze cultura căpătată în școlile elementare primare (necesitatea acestora fiind absolut evidentă, nu au mai fost menționate în tabloul de față).

4. *Seminariile* (școli normale), de cari depinde progresul, atît al celorlalte școli, cît și al științei educative însăși. Seminariile sunt școli pedagogice în cari elevilor li se dă atît cunoașterea teoretică a legilor naturei omenesti și a mijloacelor educative conforme acelor legi, cît și capacitatea aplicării practice a principiilor pedagogice. În aceasta ar consista serviciul adus de seminar școlii, prin formarea corpului didactic. „Educatorii și educatoarele, cari aplică aceste mij-

loace (educative), le răspîndesc și le propagă în popor, nu ne cad în mîna din nori; ei trebuie să fie căutați, formați și educați.“ (Ein Wort).

Serviciul pe care seminarul îl aduce *științei* pedagogice constă în perfecționarea măsurilor educative și tendința de a le creea, acolo unde lipsesc. Menirea corpului didactic este, nu numai de a aplica măsurile actuale ale pedagogiei, ci și de a le ameliora sau a căuta noi mijloace, unde e nevoie; rolul lui e, deci, nu numai practic pedagogic, ci și științific.

Tendința de a lega în pedagogie activitatea științifică de cea practică și viceversa, e de mare folos, întru cît evită o mulțime de erori provenite din unilateralitatea pedagogilor. Dacă toți membrii corpului didactic ar posedă o cultură teoretică pedagogică serioasă și toți oamenii de știință în pedagogie ar căuta să dobîndească oarecare experiență a practicei pedagogice, atunci conflictele destul de dese și de multe ori foarte grave dintre teorie și practică, ar deveni mai rare și de un caracter mai puțin serios; atunci teoria s'ar sprijini, în mare parte, pe fapte evidente, iar practica ar fi condusă de principii teoretice.

* * *

Privitor la clasa socială din care e bine să se recruteze corpul didactic, Pestalozzi dă întîietate clasei de mijloc, pe care o consideră ca elementul

constituant principal al statelor. Clasa de jos, din cauza mizeriei materiale și morale, din cauza asuprirei și umilințelor ce suportă dela clasa de sus, a pierdut în mare parte simțul demnității și tendințele înalte ale naturei omenești. Invidia, minciuna, lașitatea și alte atari defecte le-a dobândit omul sărac, din cauza mizeriei prezente și a lipsei de speranțe în viitor. Iată de ce clasa cu totul săracă și subjugată nu ne poate da elementele necesare pentru a propaga cultura adevărată și moralitatea în popor.

Clasa de sus e mai puțin pregătită pentru a ne da forțele didactice necesare educației poporului. Pe deoparte lipsa de respect și tendințele egoiste față de popor, pe care — după cum am văzut — îl consideră ca mijloc pentru scop, pe de altă parte lipsa spiritului de abnegație și a puterii de muncă, datorită belșugului material și egoismului, sunt elemente de caracter ale clasei de sus, cari nu pot decît să se opună idealului de cultură elementară serioasă a poporului.

Clasa de mijloc e un teren puțin prielnic acelor sentimente joase, cari caracterizează pe cei lipsiți, de oarece ea și-a putut în mare parte câștiga — prin comerț, industrie, etc. — o existență materială și morală satisfăcătoare. Și-apoi clasa de mijloc posedă acele calități necesare apostolilor învățămîntului, cari lipsesc clasei de sus, adică abnegația și puterea de muncă, datorită faptului că oamenii din clasa mijlocie nu-și pot

cîştigă situația decît numai prin muncă multă și pretențiuni modeste. De-asemeni, clasa de mijloc nu suferă de dispreț și egoism față de popor. În fine un alt avantaj de mare importanță al clasei de mijloc, stă în faptul că aci forțele individuale sunt mai mult și mai armonic exercitate, decît în celelalte două clase sociale.

Pestalozzi, cînd dă această întîitatie clasei de mijloc, pierde din vedere două fapte de mare importanță: 1) că activitatea prea practică, lipsită de idealuri înalte, a celor mai mulți membrii ai clasei de mijloc, face din aceștia niște naturi prozaice și utilitariste, puțin dotate deci cu entuziasmul și idealul care trebuie să caracterizeze pe apostolii educației populare; 2) că clasa de mijloc nefiind destul în contact cu pătura săracă, nu cunoaște suficient nevoile acesteia și, mai ales, nu are *intuiția* mizeriei poporului, cum o are țăranul care a suferit lipsa și jugul. De-asemeni, învățătorul eșit din clasa de mijloc nu cunoaște firea și obiceiurile țăranului; și fără această cunoștință influența educativă nu poate fi decît, cel mult insuficientă. Prin urmare, tot mai favorabilă educației populare ar fi recrutarea învățătorilor dintre săteni, avînd însă în vedere totdeauna gradul de forță intelectuală și morală a celui ales și dîndu-i acestuia o cultură serioasă, pentru a evita astfel pe cît posibil inconvenientele indicate foarte just de Pestalozzi.

ÎNCHEERE.

Cercetările precedente au avut drept scop să pue în evidență legătura intimă ce stabilește Pestalozzi între starea socială—materială și morală—și educație. O societate lipsită de cultura intelectuală și morală e tot atât de departe de idealul umanității, ca și un individ lipsit de acea cultură. Idealul suprem al educației individuale — dezvoltarea armonică a tuturor forțelor esențiale— este în același timp și idealul educației sociale. După cum individul, pentru a corespunde acestui ideal, trebuie să fie dezvoltat nu numai fizicește, ci și intelectualmente și moralmente, tot astfel și societății, pe lângă o bună stare materială, îi sunt absolut necesare moralitatea și cultura intelectuală. Și după cum la un individ de o slabă forță morală și intelectuală, forța fizică e nu numai inutilă, dar chiar dăunătoare scopului umanitar, de oarece, nefiind luminată de inteligență și supusă voinței morale, devine unealta naturii animale și face din individ sclavul instinctului; tot astfel și pentru societatea lipsită de cultura sufletească, bunurile materiale departe de a fi salutare, pot

fi dăunătoare, căci ele ne fiind scop în sine, ci numai mijloace pentru realizarea unui scop impus din afară, valoarea și menirea lor depind de natura acestui scop, care, în cazul când cultura morală și intelectuală a societății lipsește sau e prea redusă, nu poate fi altul decât satisfacerea cerințelor egoiste.

Îmbunătățirea stărei materiale trebuie să se efectueze *paralel* cu ridicarea nivelului cultural; numai astfel poporul va fi capabil, pe de-o parte să aprecieze și să utilizeze cu folos bunul acordat, pe de altă parte și mai ales, să lupte pentru procurarea și utilizarea morală a unor noi bunuri. *Forța fizică* unită cu cea intelectuală dă omului posibilitatea de a-și procura și sporii acele bunuri; *forța morală* în unire cu cea intelectuală îi indică scopul utilizării lor.

Ajutorul material nu trebuie considerat ca un mijloc suficient și *definitiv* de a înlătura mizeria socială, ci numai ca un stimulent al tendinței către îndreptare. Viața e activitate, a trăi înseamnă a fi activ; nu e nici necesar, nici bine ca statul să împiedice *lupta* pentru existență și ideal, de oarece prin aceasta ar stăvilii manifestarea forțelor individuale. Datoria societății este de a procura membrilor ei *armele* necesare în acea luptă, deșteptînd și întărind în individ însușirile ființei lui, forțele de cari dispune. Orce moralitate și tendinți ideale dispar din viața socială, dacă se dă omului atîta ajutor din afară,

Încît nu mai are nevoie să-și ajute singur. Ajutorul exterior e bun pentru a înlătura întru cît-va piedicile din calea progresului social, nu e însă suficient pentru a *provocă progresul*. Pentru aceasta e nevoie de forță interioară, care să ne pue în activitate spre a păși înainte pe calea netezită.

Numai dezvoltînd în indivizi forța morală, intelectuală și fizică vom realiza binele material și moral al societății. Numai formînd caractere adevărate, societatea va progresa.

Dezvoltînd intelectul și moralitatea indivizilor vom face, pe de-o parte ca bunurile materiale să devie instrumentul tendințelor înalte ale spiritului, întrucît cele dintîi ar servi ca mijloc pentru satisfacerea celor din urmă, pe de altă parte ca materia să serve la obiectivarea spiritului, întru cît la producerea bunurilor materiale individul ar manifesta, nu numai forță mecanică și tendinți utilitariste, ci și forță sufletească și tendinți ideale. Aceasta ar face ca munca să fie, nu numai o *necesitate*, ci și o *plăcere*. Spiritul va predomina asupra materiei, spontaneitatea asupra mecanismului. Dacă munca mecanică ne pare o corvoadă, cea spontană produce o plăcere. Și cel mai din urmă meseriaș poate găsi plăcere în muncă, dacă, fiind dotat cu oarecare cultură intelectuală și simț estetic, va căută să producă obiecte, nu numai utile, ci și plăcute, eventual frumoase și dacă va căută să le varieze, adăogînd elemente noi sau

eliminând elemente vechi; dacă va tinde, deci, să facă din meseria lui o mică artă.

Prin urmare, indivizii educați conform idealului lui Pestalozzi — dezvoltarea armonică a tuturor forțelor — ar fi capabili să-și procure bunuri materiale suficiente, să utilizeze aceste bunuri în scop moral și umanitar și să-și asigure mulțumirea vieții muncind cu plăcere. O societate compusă din atari indivizi ar progresa cu pași repezi către idealul umanității.

* * *

Natural că școala numai atunci va servi la realizarea idealului lui Pestalozzi, când, evitând tendința îngrămădirei cunoștințelor pe cale mecanică, va tinde să desvolte *energie* morală, intelectuală și fizică. Valoarea școalei va fi deci apreciată, nu după cantitatea și varietatea cunoștințelor ce înlesnește elevilor, ci după gradul în care utilizează cunoștințele pentru a produce în ei *energie*.

De aci rezultă că, la formarea corpului didactic, trebuie să dăm tot atâta atenție culturai pedagogice ca și culturai științifice speciale. Numai făcând din viitorii profesori apostoli ai idealului umanitar și buni cunoscători ai evoluției psihice a omului, va putea să corespundă școala importantului ei rol social. Numai astfel educația va putea deveni factorul esențial al progresului so-

cietăței și școala un element de cea mai mare importanță în organismul social.

Pestalozzi a acordat educației cea mai înaltă misiune : ameliorarea stărei morale și materiale a societăței. Cu drept cuvânt zice *Fichte*, că Pestalozzi a găsit unicul mijloc de vindecare pentru întreaga societate și că, voind să ajute poporul de jos, a ajutat întreaga omenire.

29995

TABLA DE MATERII

	<u>Pagina</u>
Prefață	5
I. Atitudinea lui Pestalozzi față de spiritul și cultura timpului său	7
II. A. Starea materială și morală a popoului elvețian	34
B. Mijloace de îndreptare	45
III. Evoluția morală a omului și rolul educației în această evoluție	57
IV. Scopul și mijloacele educației	102
A. Forța morală	121
B. Forța intelectuală	134
C. Forța fizică	139
D. Forța comună	140
V. Factorii educației	143
1. Familia	143
2. Școala	150
Incheiere	159

